

DISKURZUS

A SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMÁNAK TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA | GYŐR

HARMADIK ÉVFOLYAM | 2013/1. SZÁM.

KÉZIRAT LEZÁRVA | 2013. JÚNIUS

FŐSZERKESZTŐ | DR. FARKAS ÁDÁM

OLVASÓ SZERKESZTŐ | SZENTGYÖRGYVÁRI TAMÁS

A KIADÓ KÉPVISELŐJE | DR. FARKAS ÁDÁM

A SZAKMAI BIZOTTSÁG ÁLLANDÓ TAGJAI | DR. BENDE-SZABÓ GÁBOR CSc., EGYETEMI DOCENS,
DR. KOVÁCS GÁBOR PhD, EGYETEMI DOCENS,
DR. SZEGEDI ANDRÁS PhD, EGYETEMI DOCENS,
DR. SMUK PÉTER PhD, EGYETEMI DOCENS,
DR. SULYOK GÁBOR PhD, EGYETEMI DOCENS.

A BORÍTÓ FARKAS ÁDÁM MUNKÁJA.

MINDEN JOG FENNTARTVA. BÁRMILYEN MÁSOLÁS, SOKSZOROSÍTÁS, ILLETVE ADATFELDOL-
GOZÓ RENDSZERBEN VALÓ TÁROLÁS A KIADÓ ELŐZETES ÍRÁSBELI HOZZÁJÁRULÁSÁHOZ VAN
KÖTVE.

A 2013. ÉVI 1. SZÁM MEGJELENÉSÉT A TÁMOP 4.2.2.B. PÁLYÁZATI TÁMOGATÁS BIZTOSÍTOTTA.

MEGJELENIK | FÉLÉVENTE, A/4-ES FORMÁTUMBAN

FELELŐS KIADÓ | SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMA

CÍM | 9027 GYŐR, BUDAI ÚT 12

HONLAP | [HTTP://BLSZK.SZE.HU](http://BLSZK.SZE.HU)

NYOMDAI MUNKÁLATOK | INFORARTNET KFT., GYŐR

ISSN | 2062-5715

©BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUM, 2013.

©A SZERZŐK, 2013.

TARTALOM

TANULMÁNYOK	3
<i>Fehér Júlia: Az (el)fogyasztók védelme – a génmódosított élelmiszerek „viktimológiája”</i>	3
<i>Kelemen Roland: A magyar alkotmánybíráskodás történeti áttekintése</i>	12
<i>Pataki Márta: A családon belüli erőszak alakulása az ölési cselekmények tekintetében 1982 és 1995 között a Tatabányai Megyei Bíróság gyakorlatában</i>	21
<i>Rácz Diána: Teljességi záradék, avagy egy angol ismerős befogadása a kontinentális jogrendszerbe</i>	31
<i>Vulcz Lilla: Adalékok a globális fejlesztési támogatások és segélyezés kérdéséhez</i>	36
SZERZŐINKHEZ (A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI)	46
TÁMOGATÓINK	48

TANULMÁNYOK

FEHÉR JÚLIA

AZ (EL)FOGYASZTÓK VÉDELME – A GÉNMODOSÍTOTT ÉLELMISZEREK „VIKTIMOLÓGIÁJA”¹

BEVEZETŐ GONDOLATOK

RÁKKELTŐ, MÉRGEZŐ, ALLERGÉN, (koleszterinnövelő, trombórist előidéző, keringési zavarokat kiváltó, stb.) élelmiszereket fogyasztunk nap, mint nap! Nem újdonság ez, hiszen évek óta valahányszor hírközlési eszközt ragadunk, újabb és újabb elkeserítő információval leszünk gazdagabbak (és most bőven elég, ha csak az élelmiszeriparra gondolunk). Különösen kiábrándító a helyzet, ha éppen egy jóízűen elköltött ebéd, vacsora közben ér utol bennünket a felismerés, és örök kedvencünk, a paprikás csirke renoméja veszik oda egy röpké öt perces riport hallatán. Vegyük sorra: a csirke már önmagában igazi veszélyforrás! Még akkor is, ha éppen nincs madárinfluenza-mizéria. Valószínűleg el sem tudjuk képzelni, mennyi és miféle mesterséges anyagot táplálnak beléjük, milyen takarmánnyal etetik őket, milyen körülmények között várnak rendeltetészerű sorsukra. A feldolgozás fázisa pedig ennél csak több veszélyt rejthet, elég ha az adalékanyagokra, a frissen tartó vegyszerekre, a tárolásra gondolunk, majd a szupermarketek hihetetlen akcióira. Ez utóbbi különösen gyanús jelenség! De nem csak a hús okozhat gondot, nyilván mindenki emlékszik a rákkeltő pirospaprika esetére. A nokedli talán nem lehet halálos, habár a szalmonellás tojás sem ritkaság, a fehér liszt koleszterinnövelő (nem is beszélve az abszolút tilalomról a lisztallergiások körében), a túlzott só-használat pedig szintén nem egészségünk záloga. Ez az egyszerű eszmefuttatás bármely étel kapcsán hasonló eredményre vezethet. A vegetáriánusok sem lehetnek maradéktalanul nyugodtak, nem kizárólag a hús(készítmények) az igazi „mérgek”. Hol jelentkeznének leginkább a növényi géntechnológia mellékhatásai, ha nem a csodálatos színekben pompázó zöldségek, gyümölcsök között?! A legnyilvánvalóbb példa erre a hatalmas méretű, szemet gyönyörködtető, ínycsiklandónak tűnő(!) eper esete. Decemberben. Mindennek mondható, csak természetesnek nem. Márpedig ha beavatkozunk a természet rendjébe, és azt drasztikusan tesszük, a negatív következmények szinte elkerülhetetlenek.

A fentiekre is figyelemmel a legbiztosabb megoldás lenne számunkra, ha saját biogazdálkodást folytatnánk növénytermesztéssel (elszigetelve mindennemű gyanús ültetvénytől, a koegzisztenciszabályozás² szigorát megsokszorozva), állattenyésztéssel, teljes mértékben önfenntartóak lennénk vagy pedig valamilyen alternatív táplálkozási módra váltanánk, mondjuk fényre vagy levegőre (ami szintén nem lenne megnyugtató, gondoljunk a káros UV-sugárzásra vagy a magas fokú levegőszennyezettségre).

Az élcélődő stílus természetesen nem lehet sajátja egy tudományos munkának, de talán egy előbbre való cél érdekében szemet hunyhatunk fölötte. A cél pedig nem más, mint hogy felhívjuk az emberek figyelmét az általános veszély tényére! Nem meglepő, hogy a fentiekhez hasonló hozzáállás alakul ki a fogyasztók körében, hiszen ha minden információnak maximálisan hitelt adnánk, nem fogyaszthatnánk semmit. Éppen ezért arra kell törekednünk, hogy választási lehetőségekhez mérten a minőségibb (nem feltétlenül a drágább!) termék mellett döntsünk, figyeljük a címkézést, az összetevőket, lehetőleg hazai és szezonális terméket válasszunk! A húsokat, húskészítményeket mód szerint ne a szupermarketekből, hanem hentesüzletekből vásároljuk, miként a zöldségek, gyümölcsök beszerzésekor is a piacokat illetve az erre specializálódott kereskedőket részesítsük előnyben.

1. ALAPVETÉS

1.1. Géntechnológia fogalmának meghatározása, a GM-növények generációi

Nem beszélhetünk anélkül a géntechnológia káros hatásairól, hogy tisztába lennénk annak mibenlétével.

¹ A viktimológia kriminológiai fogalom, áldozattant jelent. A tudományág célkitűzése, hogy az áldozat szempontjából, annak hatékonyabb védelme érdekében elősegítse a bűnözés ellen folytatott hatásosabb küzdelmet.

² A koegzisztencia egymás mellett termesztést jelent az ökológiai, a hagyományos és a géntechnológiával módosított vetőmagvak vonatkozásában.

A génmódosítás egy technológia, a *géntechnológia* alkalmazásával történik, amely olyan biológiai, laboratóriumi eljárás, amely a gént vagy annak valamely részét kiemeli a sejtéből³ és átülteti egy másik sejtbe, vagy szintetikus géneket⁴ visz be valamely szervezetbe, amiképp a befogadó génállomány megváltozik.⁵

A genetikai módosításhoz számos gén használata szükséges, így nélkülözhetetlen a promóter⁶ (ami a bevitt gént bekapcsolja, ill. működőképessé teszi), a marker és riportergén⁷, a stop jel⁸ és a transzgén⁹.

A génmódosítás két leggyakoribb módszere a génpuska segítségével történő génátvitel, a másik pedig baktériumok (*elsősorban az Agrobacterium tumefaciens* nevű talajbaktérium) által történő sejtfertőzés.

A génbevitelt egyszerre sok ezer sejtten végzik, ugyanis a hatásfok meglehetősen alacsony. A génbevitelt követően a szelekció folyamata zajlik, majd a génmódosított növény regenerálása, a növény morfológiai vizsgálata, a szabadban termesztés és összehasonlítás a szülővonallal. Kiválasztják a felszaporításra alkalmas egyedeket és további három generáción át szelektálják. Ezután a génmódosított növényeket egymással vagy a hagyományos növényekkel keresztezik. Ha a növény megfelel minden követelménynek, akkor a génátalakítást sikeresnek tekintik, és elkezdődhet az engedélyezés. Az engedélyező hatóság részletes egészségügyi és környezetbiztonsági kockázatbecslést hajt végre a génmódosított növények kibocsátása előtt.^{10 11}

Az imént felvázolt folyamat szinte minden szakasza veszélyek sokaságát rejt magában. Ennek legfőbb oka a kiszámíthatatlanság. A kutatók irányított, precíz génátvitelről beszélnek, azonban ez koránt sincs így. Semmi sem garantálja, hogy a kódolt fehérje ugyanúgy viselkedik a manipulált szervezetben, mint a donorban. Számos mutációhoz, mérgező, allergén anyagok termelődéséhez vezethet, nem is beszélve arról, hogy a természetbe kikerülve, milyen problémákat keletkeztethet.

Az eddigi kutatások eredményeként a GM-növények három generációját különböztethetjük meg:

1. A szabadföldi termesztésben jelenleg a rovarrezisztens és herbicidtoleráns fajták dominálnak, melyek ellenállnak bizonyos kártevőknek, illetve gyomirtó-szer tűrő tulajdonsággal rendelkeznek, ezeket hívjuk, az ún. első generációs GM növényeknek. Ezek a genikus növények tehát agronómiai és környezetvédelmi célokat szolgálták, a fogyasztók érdekei csak másodszorban jöttek számításba.¹²
2. A második generációs GM növények előállításának célja a növények anyagcseréjének és fejlődésének módosítása volt, valamint elsősorban táplálkozási céllal fejlesztették ki. Ide soroljuk azokat a növényeket is, melyek jól tűrik a szélsőséges mezőgazdasági adottságokat, továbbá a multinacionális cégek azért is fejlesztik ki ezeket a fajtákat, hogy a rohamosan nö-

³ Más természetes forrásból, tehát egy másik élőlényből.

⁴ Laboratóriumban szintetizált, kurtított, mesterségesen előállított DNS-szekvenciákat.

⁵ 1998. évi XXVII. Törvény a géntechnológiai tevékenységről 2. § g)

⁶ A promótert még a genetikai módosítás megkezdése előtt hozzákapcsolják az átvitelre szánt génhez. A forgalomban lévő majdnem minden génmanipulált növényben a karfiol-mozzai vírustól kölcsönvett promótert, az ún. CaMV 35S promótert használták, amely arra kényszeríti a sejtet, hogy saját magáról és a hozzá kapcsolt DNS-szakaszról sok-sok másolatot készítsen.

⁷ Segítségével tudjuk meghatározni, hogy a rengeteg átalakításra szánt sejt közül melyik az, amely befogadta az idegen génkonstrukciót. (A génkonstrukciót általában baktériumokban szaporítják fel.)

⁸ Olyan génszakasz, amely utasítja az RNS-t, hogy az üzenetet ne másolja tovább. Ezek leggyakrabban patkányból vagy baktériumból származnak.

⁹ Azt a bizonyos kívánatos tulajdonságú fehérjét kódolja, amelyet be szeretnénk juttatni a módosítandó szervezet genomjába. Leggyakrabban *Bacillus thuringiensis* nevű baktérium genomjából izolálták a transzgént.

¹⁰ PUSZTAI ÁRPÁD - BARDÓCZ ZSUZSA: *A genetikailag módosított élelmiszerek biztonsága*, 2006, Természetesen Alapítvány, Budapest, 20-25. o.

¹¹ Sajnálatos módon az említett részletes és mindenre kiterjedő hatásági vizsgálat csak elviekben valósul meg. A gyakorlatban az ún. lényegi azonosság elvét alkalmazzák. Ezt úgy kell elképzelni, hogy a módosításra kerülő növény összetételére vonatkozó anyagokat összegyűjtik és analizálják a génmódosított és a szülővonal főbb kémiai összetevőit (fehérje, szénhidrát, zsír, stb.). Ha úgy találják, hogy a génmódosított növényen mért adatok a fajta összetételére vonatkozó adattartományba, akkor a génmódosított növényt lényegileg azonosnak tekintik a hagyományossal. Ezzel az elvvel két probléma is van: először is a növények összetétele nagymértékben függ a talaj minőségétől, csapadéktól, stb., így a különböző országok eltérő termesztési körülményei miatt a növények kémiai összetétele igen széles sávot ölel fel. Ezen a sávon kívül helyezkedni szinte lehetetlen. A másik probléma, hogy az ilyen összehasonlító vizsgálatok nem tudják kimutatni, hogy a növényben keletkezik-e a genetikai módosítás következtében új mérgezőanyag, vagy megnövekedett-e valamely mérgező anyag szintézisének hatékonysága.

¹² BÁNTÁI DIÁNA-GELENCSÉR ÉVA: A genetikailag módosított növények és élelmiszerek engedélyezését megelőző kockázatértékelés alapja, in *Magyar Tudomány*, 2007/4. szám, 445. o.

vekvő élelmiszer iránti igényt ki tudják elégíteni. Megállapítható, hogy elterjedésük sokkal lassúbb, mint az elsőgenerációs növényeké.

3. A harmadik generációs¹³ GM növényeket elsősorban nem élelmiszeripari célra, hanem valamilyen speciális anyag előállítására érdekében módosítottak, így főként ipari felhasználás céljából (gyógyszer-, élelmiszer-, műanyagipar, stb.).¹⁴

Egyelőre a GM növények 20%-a kerül emberi fogyasztásra. Az eljárás jelenleg a szójában a legelterjedtebb, a vetésterület több mint 70%-a genetikailag módosított. Nagyságrendileg a kukorica következik 24%-al.¹⁵

1.2. A második Zöld Forradalom¹⁶ mellékhatásai

A zöld vonal, tehát a mezőgazdasági és élelmiszeripari kísérletezés, felhasználás (az orvostudomány és gyógyszeripar, valamint a környezetvédelem és egyéb ipari felhasználás mellett) a géntechnológia legtöbb vitát kiváltó szegmense, melynek oka a kísérletezés határtalansága. A számos elkönyvelt siker és valóban előremutató eredmény mellett óvatosságra intenek a következő esetek:

Elsőként a „tápanyagdús” növényeket említjük, közülük is a magas metionin-tartalmú génmódosított szóját. Táplálkozás szempontjából a szójával az a legfőbb probléma, hogy kevés metionint tartalmaz, így az emlősök, csak a felét tudják hasznosítani. Megoldásként a metionin-dús fehérjét tartalmazó brazil dió génjeit vitték be a szójába, aminek eredményeként a dió allergiát kiváltó tulajdonságait is sikerült „átörökíteni”. A biológiai tesztnek köszönhetően még elejét tudták venni a súlyos következményeknek. Hasonló eredményre vezetett a tökehal-génnel módosított fagyálló paradicsom esete is, azzal a különbséggel, hogy az allergiás reakciókra a kísérleti fázis helyett a fogyasztás során derült fény.

A sok béta-karotint tartalmazó (*golden rice*) génmódosított rizs azzal a szándékkal került kikísérletelésre, hogy a Délkelet-Ázsiában élő népek súlyos A-vitamin hiányára megfelelő megoldást találjanak. Ahogy Pusztai Árpád írja, az aranyrizs kitűnő példa arra, hogyan találunk bonyolult megoldást egy egyszerű problémára. Ha valójában az A-vitamin hiány megszüntetésére kerestek volna megoldást, célszerűbb és egyszerűbb lett volna például béta-karotinban dús sárgarépa fogyasztását szorgalmazni. A több fehérjét tartalmazó génmódosított burgonya kifejlesztése is hasonló célokat szolgált, az indiai szegények fehérjeszükségletének fedezése lett volna a cél, sajnos több kárral, mint előnnyel.

A génmódosított növények másik csoportjának ígért előnye a vegyszerek használatának (így a gyom- és rovarirtó szerek) jelentős csökkentése. Sajnos a gyakorlati eredmények itt is negatív előjelűek. Példaként a génmódosított repcét említhetjük, melynek permetezéséhez 20%-al több vegyszert használtak, mint a nem génmódosított növényhez. Ennek magyarázata, hogy a nagy mennyiségű vegyszerhasználattal a gyomnövényekben és a kártevő rovarokban is felgyorsult a rezisztencia (ellenálló képesség) kifejlődése.¹⁷

A hozamnövelés szempontjából az egyik legismertebb példa a gyomirtóknak ellenálló glyphosatrezisztenciát hordozó Roundup Ready szója néven ismertté vált fajta. E növények előnye, hogy a gyomirtó szert képesek lebontani, így bennük nem tesz kárt, míg a körülöttük levő gyomok zöme elpusztul. A tapasztalat azt mutatta, hogy a cél, a hozamnövelés nem valósult meg, sőt, az átlagos hozam 6-10 %-kal elmarad a megelőző évekhez képest. Az elmaradt sikert a kutatók azzal magyarázzák, hogy a génmódosított

¹³ Elviekben a második- és harmadik generációs GM növények alkalmazási lehetőségei jóval szélesebbek, erre világít rá Duda Ernő genetikus is, a MTA doktora, amikor ekképp nyilatkozik: „A második generációs GM növényeket például abból a célból termeszthetnék, hogy a növény a hagyományosnál értékesebb, táplálóbb fehérjéket tartalmazzon. Könnyű belátni, hogy húsból a jövőben nem fogunk tudni annyit előállítani, hogy mindenki jóllakjon vele. Emiatt olyan növényekre is szükség lenne, amelyeknek a hússal közel megegyező tápértéke van.”

¹⁴ A biológiai sokféleség egyezmény magyarországi honlapja: A genetikailag módosított növényekről, <http://biodiv.kvvm.hu/cooperation/genetikailag-modositott-szervezetekrl/genetikailag-modositott-novenyekrol> 2011. november 7.

¹⁵ POPP JÓZSEF-POTORI NORBERT: A GM növények termesztésének egyes gazdasági kérdései. in *KEKI Élelmiszerbiztonsági Kötetek IV.*, 2007, Központi Élelmiszertudományi Kutatóintézet, Budapest, 16. o.

¹⁶ Norman Ernest Borlaug kutató Nobel Béke-díjat kapott 1970-ben, mert a gabonanesemítő és technológiafejlesztő tevékenysége nyomán a fejlődő országoknak lehetőséget nyújtott megtanulni a korszerű földművelés és növénytermesztésre vonatkozó módszereket. Munkájával több millió éhező emberen segített. Ez volt az ún. első Zöld Forradalom időszaka. A GM növények elterjedését második Zöld Forradalomnak szokták nevezni.

¹⁷ PUSZTAI ÁRPÁD - BARDÓCZ ZSUZSA: *A genetikailag módosított élelmiszerek biztonsága*, 2006, Természetesen Alapítvány, Budapest, 68-72. o.

szója stresszérzékenysége magasabb, mint a hagyományos növényé, így a hő-, szárazság- és nyomelemhiány-tűrőképessége alacsonyabb.¹⁸

2. NÉZŐPONTOK

2.1. Amerika és Európa (pálfordulás az unióban?)

Az Európai Unió felfogásával kapcsolatban egy érdekes jelenségre kell rávilágítanunk: a történetünk az 1980-as években kezdődik, az Amerikai Egyesült Államokban, amikor többek között a Monsanto¹⁹ óriásvállalat hatalmas összegeket befektetve ösztönözte a géntechnológia fejlődését. Óvatosság jellemezte kezdetekben a szülőhazát is, egészen 1996-ig, amikor a kísérletek „gyümölcseinek”, kezdetben az egyes kukoricahibrideknek szabadföldi termesztésére minden korlátozástól mentes szabad kezet adtak. Nincs szó előzetes engedélyezési eljárásról, kötelező fajtaregisztációról, a gyártónak kizárólagos felelősséget kell vállalnia a termék biztonságáért és minden bekövetkezett kárért. Ami valljuk be nem sokat segít rajtunk környezet- és egészségvédelmi szempontból, miután a szennyezett transzgen visszahívhatatlanul kijutott a természetbe és a hagyományos, illetve biotermesztők ültetvényein fejt ki áldásos hatását. Izolációs távolság ide vagy oda, a szélnek és a beporzást segítő rovaroknak nem jelent túlzott akadályt a 400 méteres pufferezóna.

De vissza a történehez: Amerika nem állt meg a hazai térnyerésnél, terjeszkedni kívánt, a világ minden táján. A fejlődő országokban azzal, hogy az éhínség megoldását rejti e technológia, hiszen a viszontagságos klimatikus környezetben a lehető legjobbat, legtöbbet és legtápanyagdúsabbat tudják kihozni a meglévő szegényes természeti adottságokból. Arról azonban nem szóltak, hogy ezekben a térségekben valószínűleg hiányzik a géntechnológia és újfajta agrárium igényelte speciális szaktudás, a MÉREGdrága infrastruktúra és alkalmazandó vegyszerek. Európa pedig gazdasági erejénél, felvevőpiacánál, területénél fogva vált elsőszámú meghódítandó célponttá. A kezdeti engedékenységnél (1996 és '98 között néhány engedélyezési kérelemnek helyt adott az Európa Tanács) hamar vége szakadt, amikor a figyelem középpontjába került a géntechnológia kérdése és annak megannyi káros hatása, különösen pedig Ausztria és Luxemburg Bt-kukorica tilalma. Az európai lakosság heves tiltakozása az 1999-ben elrendelt „de facto” moratóriumhoz vezetett, ami pedig az amerikai üzletemberek és politika felháborodását kiváltva, a Kereskedelmi háború „kitörését” okozta. A konfliktust a WTO akként rendezte, hogy helyt adott az USA keresetének, miszerint az Unió mindennemű tudományos alapot nélkülözve gördít akadályt, sőt meggátolja a világkereskedelem zavartalan működését. A világkereskedelmi szervezet felszólította az Uniót a moratórium eltörlésére és az engedélyek megadására. Az eredmény: a MON810-es molyellenálló kukorica feldolgozott formában szabadon forgalmazható Európa tagállamaiban. Ezen engedély megadásával párhuzamosan a tagállamoknak lehetőségük nyílt az ún. védzáradéki eljárás keretében megszigorítani szabályozásukat, ezzel ökológiai sajátosságaikra és az egészségvédelemre hivatkozva elhatárolódhatnak a GMO terjeszkedéstől. Érdekes módon azonban az Unió hasonló szerepet kezd(ett) felvenni, mint az USA egykoron és közel sem nézi jó szemmel a kisebb tagállamok szigorú és kereskedelemakadályozó magatartását. Pálfordulás következett? Tanka Endre tanulmányában²⁰ rámutat, hogy az EU biotechnológiai jövőképe a GM növénytermesztést a fenntartható fejlődés és a modernizáció alapjának tekinti, és nem számol a géntechnológia talajtani következményeivel. Az akadémikus szerint „az új közösségi intézményrendszer (...) zöld utat ad a világtörke európai génhadjáratának.”

2.2. Jogi háttér Magyarországon

Eddigi ismereteink birtokában nyilvánvalóan kialakult az álláspont, amit képviselnünk kell: nemet kell mondanunk a genikus növényekre és ezzel együtt a „fertőzött” élelmiszerekre!

Nincs ezzel másként a hazai jogi szabályozás sem, hiszen kezdetektől fogva az GMO ellenző országok táborát erősítjük, szembehelyezkedve az Uniós elvárásokkal, és a témában kutató elit zömével.

A jogi vetület gerincét az 1998. évi XXVII. törvény a géntechnológiai tevékenységről²¹ képezi, amely 2002-ben, 2006-ban (ekkor egészült ki a koegzisztencia szabályaival) és 2012 nyarán²² is módosításra került.

¹⁸ TÓTH GÁBOR: *Génháború*, 2004, Pilis-Vet Kiadó, 82-83. o

¹⁹ A világon az egyik legnagyobb géntechnológiával foglalkozó cég felelős a génmanipulált élelmiszerek erőszakos terjesztéséért.

²⁰ TANKA ENDRE: Alkotmányos bástya a génhadjárat ellen., in *A Falu* 2005. XX. Évf. 1. sz. 37-49. o

²¹ Hazánk Közép-Kelet Európában elsőként fogadott el géntechnológiai tevékenységet szabályozó törvényt. OLAJOS ISTVÁN: A géntechnológiai tevékenység szabályozása Magyarországon, in SZILÁGYI JÁNOS EDE (SZERK.): *Környezet-jog* II. kötet, 2008, Novotni Kiadó, Miskolc, 73. o

Géntörvényünk a jogharmonizáció jegyében született, ami nem jelent mást, mint az Unió irányelvek adaptációját. Részletesen szól az engedélyezési eljárásról, a koegzisztencia-szabályokról, a felelősség kérdéskörében pedig nagyrészt utaló szabályokat alkalmaz, háttérjogszabályként a Ptk-t és a Cstv-t megjelölve. Kivételül bőven akad, ami az e körben megvalósuló jogalkotói tevékenységet illet, de jelen keretek között tekintünk el ettől és fordítsuk figyelmünket az Alaptörvénybeli szabályozásra!

A vonatkozó rendelkezés a következőképpen hangzik:

„(1) Mindenkinnek joga van a testi és lelki egészséghez.

(2) az (1) bekezdés szerinti jog érvényesülését Magyarország genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdasággal, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés biztosításával, a munkavédelem és az egészségügyi ellátás megszervezésével, a sportolás és a rendszeres testedzés támogatásával, valamint a környezet védelmének biztosításával segíti elő.”²³

A deklarálás elvi jelentősége vitathatatlan és a szándék kétségtől nemes, fogyasztóvédelmi szempontból üdvözlendő. Első olvasatra. Azonban ha alaposabban megvizsgáljuk a kitételt, következtetésbe, ellentmondásosságba, értelmezési nehézségbe ütközünk. Györgyey János a legszembetűnőbb ellentmondásként a hivatkozási alapok különbözőségét jelöli meg: a MON810-es molyellenálló kukoricával szemben környezetvédelmi aggályokra alapozták a magyar moratóriumot, az alaptörvényben viszont *egészségvédelmi szempontból* került be a GMO-mentesség. Ha viszont az egészségvédelmi szempont a fontos, akkor miért hirdetett a kormány moratóriumot az „Amflora” GM-burgonya termesztésére, amit ipari alapanyagnak fejlesztettek ki, és nem emberi fogyasztásra?²⁴

A másik jelentős kérdés az értelmezéssel kapcsolatos: mi volt a jogalkotó célja és alkalmas-e az alkotmányos szabályozás e célok elérésére? Az alaptörvény ugyanis a GMO-mentességet csupán a mezőgazdaság vonatkozásában rögzíti, semmilyen szinten nem érintve az importot, a feldolgozást és a felhasználást. „Vagyis a génmódosított szója- és kukoricatartalmú élelmiszerek és takarmányok ugyanúgy forgalmazhatók lesznek, mint eddig, tehát a vélt, vagy valós veszélyeknek továbbra is kitesszük magunkat, mintha nem korlátoznánk a mezőgazdaságot.”²⁵ Az egészségvédelmi szempont tehát itt is megdőlni látszik.

A következő probléma az alkotmányon belüli inkonzisztencia. Alaptörvényünk tíz cikkel korábban kimondja, hogy a „tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, a tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak” [X. cikk (2) bek.]. A GMO-tilalom alkotmányban történő rögzítése viszont éppen ennek mond ellent, az állam olyan területen ítélkezik, amely kizárólag a tudomány hatáskörébe tartozik. És végül, de nem utolsó sorban a legnagyobb problémát az uniós joggal való összeütközés jelenti. A korábbiakban már szó volt a közösségi GMO-politikáról, ismerjük az uniós álláspontot és ezzel együtt azt, hogy hazánk a deklarálás lépésével komoly ellenszegülést hajtott végre. Hogy mi lesz ennek a következménye, vagy lesz-e egyáltalán következménye egyelőre a találgatások szintjén marad. A génmódosítás támogatói természetesen negatív következményeket jósolnak, elsősorban az általános tilalom folytán bekövetkező jelentős versenyhátrányra hivatkoznak a GMO-párti régiós versenytársainkkal – Románia, Csehország – szemben.

3. A FOGYASZTÓK ÉRDEKEINEK VÉDELME, ÁLDOZATTAN A GÉNTECHNOLÓGIÁBAN

Azt különösebben vitatni, hogy a géntechnológia alkalmazásának, erőszakos terjesztésének gazdasági, üzletpolitikai vonatkozásai vannak, nem lehet. Úgyszintén nem tagadható ez a hazai szabályozást tekintve sem²⁶. Sok esetben a fogyasztó- és egészségvédelem csupán palástoló funkciót töltenek be, ettől azonban

²² Ötpárti egyetértéssel fogadták el a törvénymódosítást a környezeti és egészségügyi biztonság növelését célozva. A módosítás legfőbb indoka a tavalyi „botrány” – a GM kukoricával szennyezett vetés beszántása – tanulságainak beépítése volt. HARGITAI MIKLÓS: Géntörvény mellékhatásokkal. http://nol.hu/tud-tech/20120614-gentorveny_mellekhatasokkal, 2012. november 28.

²³ Alaptörvény XX. cikk

²⁴ GYÖRGYÉY JÁNOS: Miért GMO-mentes az alkotmány? http://nol.hu/tud-tech/20110528-miert_gmo-mentes_az_alkotmany 2011. május 28.

²⁵ GMO: az alkotmány dönt a tudósok helyett., <http://index.hu/gazdasag/magyar/2011/09/21/gmo/>, 2011. 12. 01.

²⁶ „Az Országgyűlés lényegében az ország gazdasági érdekére hivatkozással alakította ki álláspontját, remélve, hogy a GMO-mentes Magyarország képével a magyar mezőgazdasági termékek jobban és drágábban eladhatóvá válnak az európai ill. világpiacon.” Raisz Anikó – Szilágyi János Ede: National Report of Hungary in Commission III – Scientific and practical development of rural law in the EU, in states and regions and in the WTO. XXVI European Congress and Colloquium of Agricultural Law Bucharest, 21-24 September 2011, 7. o. http://www.cedr.org/congresses/bucarest/pdf/Commission_III_Hongrie.pdf, 2011. november 28.

(vagy éppen ezért!) megfélemezni róluk nem lehet, különösen azért, mert bennünket, (el)fogyasztókat közvetlenül ebből a szempontból érint a GMO-kérdés. Egészségünket, környezetünket kell megóvnunk és a jövő nemzedékének életfeltételeit biztosítanunk.

A fogyasztóvédelem lényegét tekintve az egész GM-szabályanyag integráns részét képezi, hol közvetlenül, hol közvetve megcélozva azt. Alaptörvényünk erre való hivatkozással rögzítette GMO-mentes mezőgazdaságunk igényét, továbbá rögzítette a fogyasztóvédelem szükségességét is, mint államcél²⁷. Ez utóbbi alapelvei az Európai Unió fogyasztóvédelmi politikájának megfelelően az alábbiak szerint ragadhatóak meg: a *fogyasztók egészségének* és biztonságának, gazdasági érdekeinek védelme, a fogyasztók tájékoztatása és oktatása, a fogyasztói igények érvényesítése és végül a fogyasztók képviselője.²⁸ Láthatjuk tehát, az ez irányú fellépés nem minden alapot nélkülöző!

Szorosan kapcsolódik e fejezethez az elvrendszerek között tárgyalt társadalmi részvétel elve – különösen az információhoz való jog -, az irányelvekben előírt csomagolásra, címkézésre, GMO-tartalom feltüntetésére vonatkozó tagállami kötelezettségek²⁹, stb., ugyanakkor aggályos, hogy a GM termékek feldolgozott formában bárki számára elérhetőek, hiszen forgalmazásuk nem esik (eshet) teljes korlátozás alá. Éppen ezért van különös jelentősége a tájékoztatásnak és az ismeretterjesztésnek! A Greenpeace Egyesület kezdetektől fogva szíven viseli a hagyományos és biogazdálkodás védelmét, a GMO-kal szembeni határozott fellépést, egyik legfontosabb eszközeként pedig - az előbbi gondolatmenettel összhangban - a fogyasztók minél szélesebb körű tájékoztatását jelöli meg. Legutóbb a GMO Kisokos elkészítésével és népszerűsítésével járult hozzá az ismeretterjesztéshez.

3.1. Miért kell tartanunk a génmodosítástól? – egészségkárosodás, allergiás tünetek, betegségek

A káros következményeket független vizsgálatok tárják fel és bizonyítják. Nem csak a GM-szervezetek és származékaik elfogyasztása, hanem az azokkal való érintkezés is veszélyeket rejt. A következő egészségkárosodásokra és kockázatokra vonatkozóan rendelkezünk hiteles bizonyítékokkal: növekedési- és szervfejlődési, immunrendszeri problémák, vér- és májsejt torzulások, allergia, termékletlenség, valamint a táplálékon keresztül bejutott idegen gének esetenként túlélnek az emésztési folyamatot és átkerülnek a testi szervekbe, a keringésbe, sőt adott esetben az embriókba is. Bizonyított, hogy az emberi bélben lévő baktériumok felvettek idegen géneket és saját magukat genetikailag módosították.³⁰

Érdekes és talán reménykeltő az a kutatási folyamat, amit Amerikában (!) eredményesen folytattak, folytatnak az utóbbi időben. Már nem is kifejezetten a kutatás eredménye ad okot a bizakodásra, hanem az a tény, hogy az USA is egyre komolyabban foglalkozik a „mellékhatásokkal”. 2012. szeptemberében publikálták az első olyan kutatást, amely egy életen át génkezelt kukoricával táplált egyedeket (patkányokat) vizsgált. Az eredmények a génkezelt élelmiszerek mérgező és allergiakeltő problémáira mutattak rá: emlőrák, vese- és májkárosodás és egyéb súlyos egészségügyi problémák léptek fel.³¹ Nyilvánvaló, hogy ami az állatoknál ilyen komoly szervi rendellenességekhez vezet, az az ember számára is káros, az eltérés a tünetek megjelenésének időbeli elhúzódsában van. Tekintettel arra, hogy a patkányok „átlagéletkora” 2 év, az embereké 70-80, nem meglepő, hogy később jelentkeznek a tünetek. Az viszont garantált, hogy előbb vagy utóbb fognak. Ne várjuk meg, hogy mi is kísérleti alanyokká váljunk!

²⁷ Alaptörvény M) cikk (2) „Magyarország fellép az erőfölénnyel való visszaéléssel szemben és *védi a fogyasztók jogait*.”

²⁸ Szociális és munkaügyi minisztérium honlapja - Fogyasztóvédelem <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1139&articleID=32432&ctag=articlelist&iid=1,2012. november 28.>

²⁹ Az Európai Bizottság által kiadott, Fogyasztóvédelem az Európai Unióban – tíz alapelv c. kiadvány 4. pontja (Tudnia kell, hogy mit eszik) is rögzíti a GM termékek címkézési kötelezettségét. http://ec.europa.eu/consumers/cons_info/10principles/hu.pdf, 2012. december 1.

³⁰ ROSZIK PÉTER: Miért félünk a GMO-tól? http://www.biokultura.org/biokultura_folyoiratok/2006/2006_2/gmo.htm, 2012 december 1.

³¹ A génkezelt kukorica csökkentheti az élettartamot. <http://www.natursziget.com/nyiltter/20121009-a-genkezelt-kukorica-csokkentheti-az-elettartamot>, 2012 december 1.

3.2. Veszélyforrások: hol keressük, mire ügyeljünk?³²

Mindenekelőtt legyünk igényesek és körültekintőek élelmiszereink megválasztásakor! Ne sajnáljuk az időt a csomagolások átböngészésére, az egymás mellett sorakozó termékek összehasonlítására. A külföldről érkezett termékeket mindig fenntartással kezeljük! Tudjuk, jogszabályi előírás az összetevők feltüntetése (különösen a GMO-tartalom jelölése!), ugyanakkor azzal is tisztában vagyunk, hogy 0,9 % alatt ez nem kötelező, ha a szennyeződés bizonyíthatóan „véletlenszerű” vagy „technikailag elkerülhetetlen”. A gyártók ezt a kitélt gyakran úgy értelmezik, hogy 0,9 % alatt egyáltalán nem (!) kell jelölni a GMO-tartalmat. Láthatjuk, sohasem lehetünk biztosak abban, hogy „tisztá” élelmiszert fogyasztunk. Ha a jelölésbe vetett bizalmunk megfogyatkozott, még mindig van mire ügyelnünk, segítségünkre lehet a címkén megjelölt származási ország: USA, Argentína, Brazília, Kanada határozottan GMO-országok, de ide sorolható India, Kína, Paraguay és Dél-Afrika is. Az Unióban GM-kukoricát Spanyolországban, Romániában és Németországban termelnek, így ha biztosra akarunk menni, érdemes ezen országok termékeit is kerülni.

Az élelmiszerek közül a következőkre kell fokozott figyelmet fordítanunk:

- Különösen a *húskészítményekkel* legyünk óvatosak, hiszen a GM-takarmánnyal etetett állatokból készülő termékek semmiféle figyelmeztetést nem tartalmaznak. 2005-ös OÉTI vizsgálat mérési eredményei 5 % körüli GMO tartalomra bukkantak egy sertéshúskrémben (Lidl), és egy lönchúsban (Match), de szennyezettnek bizonyult néhány darálthúskonzerv, párizsi, vagdalthús.
- A *szójatermesztés* körében a leginkább elterjedt a géntechnológia (közel 75 %-ban), így az azt tartalmazó élelmiszerek fokozott veszélyt jelentenek! Szójalecitint különböző pékárukban, édes-ségekben, müzlikben, szójaolaj növényi olajokban és margarinokban találhatunk.
- A *GM-kukoricaszármazékok* keményítő formájában pudingokban, kekszekben, tejtermékekben; kukoricaliszt formájában chipsben, tortillában; glükózzsirupként pedig a ketchupban, csokoládékban lehet számítani.
- *GM- repceből* készült repceolaj növényi olajokban, margarinokban, növényi alapú tejszínkészítményekben, müzlikben, halkonzervekben és szendvicsszörpben fordulnak elő.

3.3. GMO Kisokos³³: hol vásároljunk, illetve hol ne

A tájékoztató anyag kiválóan megszerkesztett, komplett összefoglalása annak, amit a mindennapok emberének tudnia kell a géntechnológiáról, annak veszélyeiről és elkerülésének módjáról. A rövid „tudományosokdást” követően rávilágít a környezetre, a gazdálkodókra és az egészségre gyakorolt káros következményekre, kétségbe vonja a „*világélelmészeti probléma megoldása*”-kénti minősítést, felállítja azon értékesítők (élelmiszerláncok) listáját, amelyek garantálják a GM-mentességet³⁴, amelyek csak saját termékeikre vállalnak garanciát³⁵, illetve amelyek nem vállalkoznak efféle, (a fekete lista!)³⁶. A következőkben a gyártók listáját tárja elénk (az egyes termékfajták – tejtermék; húsipari termék; üdítők, szeszesitalok; bébiételek; tészták; sütőipari termékek; édességek, stb. - vonatkozásában), szintén GM-mentes, ill. azt nem garantáló kategóriák szerint.

Segítséget nyújt a GMO-élelmiszer felismeréséhez és bemutatja, melyek azok az élelmiszerek, melyekre különös figyelmet kell fordítanunk.

A Kisokos egy valóban használható segítség lehet azon fogyasztók számára, akik figyelnek egészségükre!

Üdvözlendő, hogy a nemes cél - a „szennyezett” növények termesztésnek tilalma és ezáltal egészségünk megóvása – együttműködésre sarkallja a szomszédos államokat. Ennek kitűnő példája a horvát kezdeményezésre megalakult Alpok-Adria GMO-mentes Régió, melyhez hazánk 2011. őszén csatlakozott. A kezdeményezés célja a GMO-mentes növénytermesztés, állattenyésztés, élelmiszer-előállítás és a biológiai sokféleség megőrzése, nem mellesleg kölcsönös gazdasági előnyök az egészségmegőrzésben, az idegenforgalomban, a vetőmagok exportjában ill. a termények és feldolgozott termékek értékesítésében.³⁷

³² ÖRI KATALIN: *GMO: kockázatok árnyékában* c. írása alapján http://www.fogyasztok.hu/cikk/20080215/gmo_elelmiszer_haszon_es_kockazat, 2012. december 1.

³³ Élelmiszerkalauz tudatos vásárlóknak. <http://issuu.com/greenpeacehu/docs/gmokisokos>, 2012. december 2.

³⁴ Aldi, CO-OP, Lidl, Penny Market, SPAR

³⁵ TESCO

³⁶ Auchan, CBA, Csemege Match, G-Roby Centrum, Profi, METRO, Reál.

³⁷ GMO nélküli régióban élhetünk? http://www.m70.hu/hu/cikk/gmo_regios_tiltas/, 2012. november 30.

3.4. A fogyasztó felelőssége

A GM élelmiszerek jövőjét a fogyasztói társadalom általános vélekedése fogja eldönteni. A kérdéskör minden egyes vásárlóra tartozik, mivel a génmódosítással összefüggésben egészségügyi, ökológiai, etikai és egyéb fontos területek is érintve vannak. Hasznos tehát az ismeretgyűjtés és a személyes kiértékelés e téma kapcsán is a tisztán látás érdekében.³⁸ Ezt kívánja elősegíteni az imént említett Kisokos, illetve a Greenpeace bármely más módon történő megnyilvánulása (gondolok itt elsősorban az egyesület hivatalos Facebook oldalára, amely folyamatosan tájékoztatja a követőket a legfrissebb tudnivalókról és nem utolsósorban hasznos tanácsokkal látják el az olvasókat a veszélyek kikerülése érdekében), de emellett számos más tájékoztató kiadvány, internetes oldal, civilszervezeti működés, és hogy a legnagyobbakról se feledkezzünk meg: a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság (NFH), valamint a Nemzeti Élelmiszerbiztonsági Hivatal (NÉBIH) vonatkozó programja segíthet(ne) bennünket a tájékozódásban és az elővigyázatosságban. A fogyasztói bizalom megerősítése érdekében éppen ez utóbbi szervezet végzett 2012. tavaszán országos, teljes körű élelmiszer ellenőrzést a raktárakban és áruházláncoknál, elsősorban a GMO-t tartalmazó termékekre vonatkozóan. Megkeresésemre a razzia eredményéről a NÉBIH Élelmiszer- és Takarmánybiztonsági Igazgatósága akként nyilatkozott, hogy a vizsgálat megnyugtató eredményeket hozott, nincs okunk aggodalomra! Az ellenőrzési időszakban a megyei kormányhivatalok összesen 146 - rizs -, kukorica-, szója- és lentartalmú- élelmiszertélt mintáztak meg. A megvizsgált szójatartalmú minták 24 %-a volt GMO által szennyezett (0,9 % alatt), a többi mintában GMO-tartalmat nem találtak. A Hivatal összességében megállapította, hogy a GMO szennyezettség csökkenő tendenciát mutat, szinte elenyésző. A NÉBIH felhívta a figyelmet, hogy a kiemelt ellenőrzés befejeztével sem áll le az élelmiszerek ellenőrzése, a hatóság évi 350-400 db-os mintaszámmal folytatja a GMO laboratóriumi vizsgálatokat.

Hogy a razziaik eredménye által befolyásoltan valóban nőhet-e a fogyasztói bizalom, meglehetősen szkeptikus vagyok. Úgy hiszem, az emberek többségének határozott véleménye van a génmódosításról, az egészségre gyakorolt hatásáról, ennek pedig elsősorban ideológiai, erkölcsi alapjai vannak. Egy ilyen ellenőrzés eredménye a bármelyik oldalon elkötelezett fogyasztót nem fogja álláspontjában gyökeresen megintgatni, esetleg a kételkedő, témával nem foglalkozó rétegre lehet hatással. Ez persze nem azt jelenti, hogy a vizsgálatok, ellenőrzések feleslegesek volnának, sőt! Gyakoriságának és hatékonyságának fokozása kívánatos, nem is szólva arról, hogy minél többféle forrásból gyűjthetünk információkat, álláspontunk annál megalapozottabb lehet.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Tényekre tudunk támaszkodni, (egymásnak ellentmondó) szakvéleményekre, a média híreire és persze saját meggyőződésünkre, elveinkre. Nem vagyunk könnyű helyzetben. Naponta információk tömege zúdul ránk az intenzív médiafigyelemnek köszönhetően és a mi felelőségünk az, hogy saját egészségünket és érdekeinket szem előtt tartva, a vélemények között szelektálva ítéljük meg a kérdést. Kritikával kell kezelnünk a gyakran megalapozatlan, téves, félrevezető információkat, mert ezek többsége az erőltetett figyelemfelkeltési kényszer és a hírverseny következményei.

A legjobb lenne ebben a kérdésben is az arany közeputas megoldást választani, ami kétségkívül nehéz, de törekedni rá mindenképp érdemes. Moratóriumunk ellenére (és az új alkotmányos szabályozás szerint!) a GM növények forgalmazása, ha csak feldolgozott formában is, de jelen van hazánkban. Ez azt jelenti, hogy a boltok polcain található termékekben a génmódosítással előállított összetevők nagy valószínűséggel előfordulnak. Nekünk, mint fogyasztóknak éppen ezért nagy a felelőségünk a tekintetben, hogy milyen élelmiszert vásárolunk, és ezzel hogyan befolyásoljuk a kínálatot. Többek között rajtunk múlik, hogy áldozatokká válunk vagy tudatos fogyasztóként, körültekintően és figyelmesen eljárva ennek kockázatát (a lehetőségekhez képest) minimálisra csökkentjük.

Törődjünk magunkkal!

³⁸ TÓTH GÁBOR: *Génháború – A génmódosított élelmiszerek hatásai*. <http://fogyasztovedelem.info/node/120>, 2013. május 5.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] DR. BÁNTÁI DIÁNA-DR. GELENCSÉR ÉVA: A genetikailag módosított növények és élelmiszerek engedélyezését megelőző kockázatértékelés alapja, in *Magyar Tudomány*, 2007/4. szám.
- [2.] GYÖRGYEY JÁNOS: Miért GMO-mentes az alkotmány? http://nol.hu/tud-tech/20110528-miert_gmo-mentes_az_alkotmany, 2011. május 28.
- [3.] HARGITAI MIKLÓS: Géntörvény mellékhatásokkal. http://nol.hu/tud-tech/20120614-gentorveny_mellekhatasokkal, 2012. november 28.
- [4.] OLAJOS ISTVÁN: A géntechnológiai tevékenység szabályozása Magyarországon, in: SZILÁGYI JÁNOS EDE (SZERK.): *Környezetjog* II. kötet, 2008, Novotni Kiadó, Miskolc.
- [5.] POPP JÓZSEF-POTORI NORBERT: A GM növények termesztésének egyes gazdasági kérdései. In.: in BÁNÁTI DIÁNA - GELENCSÉR ÉVA ET AL.: *KEKI Élelmiszerbiztonsági Kötetek IV.*, 2007, Központi Élelmiszertudományi Kutatóintézet, Budapest.
- [6.] PUSZTAI ÁRPÁD - BARDÓCZ ZSUZSA: *A genetikailag módosított élelmiszerek biztonsága*, 2006, Természetesen Alapítvány, Budapest.
- [7.] RAISZ ANIKÓ – SZILÁGYI JÁNOS EDE: *National Report of Hungary in Commission III*, Scientific and practical development of rural law in the EU, in states and regions and in the WTO. XXVI European Congress and Colloquium of Agricultural Law Bucharest, 21-24 September 2011, 7. o. Elérhető: (http://www.cedr.org/congresses/bucarest/pdf/Commission_III_Hongrie.pdf), 2011. november 28.
- [8.] ROSZIK PÉTER: Miért félünk a GMO-tól? (http://www.biokultura.org/biokultura_folyoiratok/2006/2006_2/gmo.htm), 2012 december 1.
- [9.] TANKA ENDRE: Alkotmányos bástya a génhadjárat ellen, in *A Falu* 2005. XX. Évf. 1. szám.
- [10.] TÓTH GÁBOR: *Génháború – A génmódosított élelmiszerek hatásai*. <http://fogyasztovedelem.info/node/120>, 2013. május 5.
- [11.] TÓTH GÁBOR: *Génháború*, 2004, Pilis-Vet Kiadó.

KELEMEN ROLAND

A MAGYAR ALKOTMÁNYBÍRÁSKODÁS TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

„Azt, amit az Alkotmánybíróság a magyar jogállam megteremtésének történelmi periódusában elvégzett, egyébként sem tudja semmilyen utólagos értékelés megváltoztatni, nem tudja elvenni, nem tudja megnagyobbítani. Mindaz akkor és ott kifejtette maga hatását, beépült az akkori jelen időbe, s tudjuk, mennyire meghatározta azt.”¹

2012. január elsején hatályba lépett az Alaptörvény és az új Alkotmánybíróságról szóló törvény. Az új szabályozás alapjaiban változtatta meg 22 év alkotmánybíráskodásának szabályait. Az ilyen határvonal jellegű változásokkor fontos az összegzés a visszatekintés az elmúlt időszakra. Ezen munkámnak célja, hogy az olvasó betekintést nyerjen a magyar alkotmánybíráskodás nem csak közeli, hanem távolabbi múltjába is.

Sólyom Lászlótól származó fenti idézet is tanúsítja az Alkotmánybíróság, az alkotmánybíráskodás jelentőségét a magyar államszervezetben. Az 1989. évi XXXII. törvénnyel létrehozott és 1990. január elsején munkáját megkezdő Alkotmánybíróság alapvető fontosságúvá vált a jogállami átmenet során, sok esetben maguk az alkotmánybírák voltak azok, akik lerakták a változás alapjait egyes döntéseikkel. Az első alkotmánybírák munkássága azért is kiemelendő mivel nem voltak minták, előképek a magyar közjogi berendezkedésben, azonban alkotmánybíráskodáshoz hasonló tevékenységet folytató intézmény már a 19. század végén megtalálható Magyarországon. Ilyen intézmény volt a Közigazgatási Bíróság és a Hatásköri Bíróság is. A közigazgatási bíróság „veszte” pontosan az volt, hogy kimondva is alkotmányórré kívánt válni, sőt rövid időre azzá is vált. 1949-es megszüntetése után bő harminc év telt mikor az Országgyűlés életre hívta az Alkotmányügyi Tanácsot, amely azonban modern értelemben nem tekinthető alkotmánybírásnak, látva függőségét inkább volt állandó bizottsága az Országgyűlésnek. Alapvető változást a Kerekasztal tárgyalások eredményeztek, ahol a legnagyobb vitát kiváltó intézmény az Alkotmánybíróság volt, amelynek felállításáról csak a tárgyalások legvégén sikerült megállapodni a feleknek. Hogy jól döntöttek-e? Ezt bizonyítja az a tény, hogy „a magyar Alkotmánybíróság megoldásai nemcsak ismertté váltak, hanem követésre² is találtak.”³

Ezen munkámat három fő részre osztottam fel. Az első részben 1989 előtti azon intézményeket és azok történetét mutatom be, amelyek bár nem voltak alkotmánybíráskodások mégis egyes hatásköreik révén alkotmánybírási tevékenységet végeztek. Második pontban a Kerekasztal tárgyalásokkal foglalkozom, azon belül fókuszálva az Alkotmánybíróságra vonatkozó vitákra. A harmadik – terjedelemre leghosszabb – részben az Alkotmánybíróság 1990-től 2012. január elsejéig az Alaptörvény és az új Alkotmánybírási törvény hatályba lépéséig tartó időszakot mutatom be, hatáskörei közül leginkább az utólagos normakontrollra kihegyezve. Ezen részben próbálok egyértelművé tenni mit is jelentett és jelent a magyar jogállamiság szempontjából az Alkotmánybíróság. Az 1989-ben megalkotott szabályozás hiányosságait, hibáit azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, ezért ezen részben ezekre is kitérek.

1. ALKOTMÁNYVÉDELEM 1989 ELŐTT

Mint azt a bevezető sorokban is megjegyeztem 1989 előtti közjogi berendezkedésünk nem ismerte az alkotmánybíráskodás intézményi fogalmát, azonban 1949 előtt volt olyan szerv, amelynek feladata és hatásköre hasonló volt egyes alkotmánybírási hatáskörökkel. Ezen intézmény bemutatása előtt azonban már csak tiszteletből is meg kell említeni Kossuth Lajos 1850-es években készített alkotmánytervezetét, amelyben azt írja, a „... jogok biztosítása tekintetében egy alkotmányórszék leszen felállítandó, mely a törvények kihirdetése előtt azokat alkotmányos szempontból átnézi s kijelenti, alkotmányosak e vagy sem.”⁴ Az alkotmányórszék ősi és örökös jogokat hívatott biztosítani, azzal, hogy az alkotmányellenes törvényeket kihirdetésük előtt

¹ SÓLYOM LÁSZLÓ: Az alkotmánybíráskodás tízedik évfordulójára, in BITSKEY BOTOND (SZERK.): *Tíz éves az Alkotmánybíróság*, 2000, Alkotmánybíróság, Budapest, 21.o.

² A halálbüntetés eltörléséről szóló 23/1990. AB. határozat indokolását átvette Dél-afrikai Köztársaság, a Baltikum országai és Albánia alkotmánybírási tevékenységére.

³ SÓLYOM LÁSZLÓ: i.m. 2000, 23.o.

⁴ SPIRA GYÖRGY: *Kossuth és alkotmányterve*, 1989, Csokonai Kiadó, Debrecen, 65.o.

visszaküldhette volna törvényhozásnak. Tagjait a senatus választotta volna, szigorú összeférhetlenségi szabályok⁵ figyelembe vételével. Ezen intézmény Európában egyedülálló és példa értékű lett volna.

Az első ténylegesen életre hívott intézmény az 1897. január elsején munkáját megkezdő Közigazgatási Bíróság (továbbiakban Bíróság) volt. Mintájául szolgált az 1875-ben létrehozott osztrák Közigazgatási Bíróság (Verwaltungsgerichtshof), a bíróságról szóló törvény negatív taxációval állapította meg a hatásköreit, „... bármely állami, vagy önkormányzati hatóság törvénysértőnek vélt döntése megtámadható volt előtte, amelyet a törvény tételesen nem zárt ki.”⁶ Ezzel szemben 1896. évi XXVI. törvénycikk pozitív taxációi eltérést jelentettek, de ennek ellenére széles jogvédelmet biztosított a polgároknak a közigazgatás által sértet jogaik orvoslására.⁷ A Bíróság a közigazgatási és bírósági szervezettől elkülönült, a „*bírósági hierarchia legfelsőbb fokán megszervezett, egyetlen fokú, központi közigazgatási bíróság volt.*”⁸ Az 1907. évi LX. törvénycikk tovább bővítette a Bíróság hatáskörét azáltal, hogy 2.§-ban⁹ foglaltak esetében lehetőséget biztosított a törvényhatóságoknak arra, hogy a Bírósághoz forduljanak, és amennyiben a Bíróság a panasznak helyt adott a megtámadott rendeletet, határozatot vagy intézkedést megsemmisítette. A Bíróság hatáskörének ilyen bővítésére Andrassy Gyula belügyminiszter a törvény indokolásában egyértelmű és világos választ adott: „*a törvényhatóságok jogainak biztosítása a nemzet szabadságának is egyik főbiztosítója a Parlamentarismus mellett legerősebb pillére az alkotmánynak és az életerős önkormányzat előfeltétele.*”¹⁰ Ezen hatáskör gyakorlásával a Bíróság alkotmányos védelmet valósított meg. Az 1925. évi XXVI. törvénycikk tovább bővítette a Bíróság hatáskörét azzal, hogy kizárólagos hatáskörébe utalta a választási bíráskodás jogát is. 1946-tól a teljesülési megállapodás szerint a Bíróság az 1946.I. törvényben felsorolt alapjogokra tekintettel, az ezekkel ellentétes normákat nem alkalmazta, ezáltal a Bíróság hatáskörébe vindikálta az alapjogi bíráskodást is. Erre utal a Bíróság létrehozásának ötvenedik évfordulóján az elnökének Csorba Jánosnak az a mondata, hogy a Közigazgatási Bíróság „*mint alkotmányjogi bíróság elfoglalja helyét a törvényhozó és végrehajtó hatalom mellett.*”¹¹ Az egyre bővülő alkotmányjogi hatáskörei miatt a Bíróság a diktatórikus rendszer kiépítésére törekvő kommunista párt útjában állt, ezért az 1949. évi II. törvénnyel megszüntették az ötvenkét éves intézményt. „*Az 1949-es alkotmány – amely szakított az európai és a magyar alkotmánytörténet tradícióival – megszüntette azokat a közjogi intézményeket, amelyek korábban az alkotmánybíráskodáshoz hasonló feladatokat láttak el.*”¹²

A szocialista államberendezkedéstől, a hatalomegység elvétől rendszeridegen volt az alkotmánybíráskodás elfogadása, ennek ellenére az 1970-es évektől felerősödött a hatalomellenőrzés, alkotmányvédelem igénye, ezen igények/elvárások eredményének tekinthető az Alkotmányjogi Tanács létrehozása. Ennek előszeleként tekinthetünk az 1972. évi I. alkotmánymódosító törvényre, amely rögzíti, hogy az Országgyűlés „*ellenőrzi az alkotmány megtartását; megsemmisíti az állami szerveknek alkotmányba ütköző vagy a társadalom érdekeit sértő rendelkezését*”¹³, továbbá rendelkezik arról, hogy az Elnöki Tanács az, amely „... öröködi az alkotmány végrehajtásán. E jogkörében minden olyan jogszabályt, államigazgatási határozatot vagy

⁵ Még lemondásuk után sem viselhettek volna kormánykinevezéstől függő hivatalt.

⁶ SZABÓ ISTVÁN: Közjogi bíráskodás az I. osztrák köztársaságban, in *Iustum Aequum Salutare*, 2009/4. szám, 66-67. o.

⁷ 1896. évi XXVI. törvénycikk Közigazgatási Bíróságról. A törvény II. fejezetében címenként tárgyalja mely területek azok, ahol a törvényben meghatározott esetekben a Bírósághoz lehetett fordulni a hatáskörök sokszínűségét érzékeltetve felsorolom a törvényben említett címeket: községi ügyek, törvényhatósági ügyek, közegészségi ügyek, vallási és népoktatási ügyek, vízjogi ügyek, közúti és vámügyek, vasúti ügyek, mezőgazdasági és mezőrendőrségi ügyek, állategészségi ügyek, erdészeti ügyek, vadászati ügyek, halászati ügyek, cseléd- munkás és napszámos ügyek, házközösségi ügyek, adó- és illetékügyek, állami alkalmazottak illetményi- és nyugdíj ügyekben.

⁸ PATYI ANDRÁS: *Közigazgatás-Alkotmány-Bíráskodás*, 2011, Universitas-Győr Nonprofit Kft, Győr, 96. o.

⁹ 1907. évi LX. törvénycikk A magyar királyi közigazgatási bíróság hatáskörének kiterjesztéséről.

„2. § A közigazgatási bíróság előtti eljárásnak van helye különösen akkor, ha az a kérdés válik vitássá, vajon a miniszternek (kormány), vagy a miniszter (kormány) bármely közégének volt-e a törvény szerint joga ahhoz, hogy:

a) megsemmisítse a törvényhatóság határozatát, vagy a törvényhatóság helyett maga határozzon (1886:XXI. tc. 10. §-a);

b) a szabályrendeletre nézve módosítást, vagy átalakítást kívánjon, vagy rendeleti uton maga állapítsa meg a szabályrendeletet (1886:XXI. tc. 12. §-ának utolsó bekezdése);

c) a törvényt, vagy a kormány a törvényhatósághoz intézett rendeletét a törvényhatóság helyett maga hajtassa végre (1886:XXI. tc. 18. §-a, 1872:XXXVI. tc. 11. §-a).”

¹⁰ 1907. évi LX. törvénycikk indokolása, Főrendiházi irományok 1906. X. kötet 515. szám 2-dik melléklet 84. o.

¹¹ PATYI ANDRÁS: *Közigazgatási bíráskodásunk modelljei*, 2002, Logod Bt. Budapest, 17. o.

¹² KUKORELLI ISTVÁN: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*, 2006, Századvég Kiadó, Budapest, 128.o.

¹³ 1972. évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről 19§(3) l).

*intézkedést, amely az alkotmányba ütközik, megsemmisít, illetőleg megváltoztat.*¹⁴ Ennek megvalósítására viszont egyik szerven belül sem jött létre elkülönült szervezeti egység, így az 1972. évi I. törvénybe foglaltak csak deklarációk, holt törvényi rendelkezések voltak.

Többet jelentett, mint holt betűs rendelkezés, de kevesebbet, mint alkotmánybíráskodás az 1983. évi II. alkotmánymódosító törvény, amely kimondta, hogy „*Országgyűlés Alkotmányjogi Tanácsot választ. Az Alkotmányjogi Tanács ellenőrzi a jogszabályok és a jogi iránymutatások alkotmányosságát. Az alkotmánnyal ellentétes rendelkezés végrehajtását - az Országgyűlés és az Elnöki Tanács által alkotott jogszabályok, valamint a Legfelsőbb Bíróság irányelvei és elvi döntései kivételével - felfüggesztheti.*”¹⁵ Az Alkotmányjogi Tanácsra vonatkozó részletes szabályokat az 1984. évi I. törvény tartalmazta, ennek rendelkezéseiből kiderül miért is kevesebb, mint alkotmánybíró, hiszen a tanács tagjai többségében országgyűlési képviselők voltak, akiknek mandátuma megegyezett az Országgyűlés mandátumával, továbbá nem különült el szervezetileg sem attól, annak saját bizottságaként működött. Hatáskörébe csak az utólagos normakontroll tartozott, azonban itt különbséget tett a törvény az ellenőrizhető normák materiális forrásai között. Így az „*Országgyűlés és az Elnöki Tanács által alkotott jogszabály, valamint a Legfelsőbb Bíróság irányelvei és elvi döntései kivételével*”¹⁶ más által alkotott jogszabály, valamint a „*Minisztertanács tagjai, a legfőbb ügyész, az országos hatáskörű szervek vezetői, valamint a tanácsok és szerveik által a jogalkalmazás irányítása céljából kibocsátott jogi iránymutatások*”¹⁷ esetében volt tényleges hatásköre. Amelyek alkotmányelleneségekor először a jogszabályt vagy jogi iránymutatás kibocsátó szervhez, majd eredménytelenség fennálltakor annak felettes szervehez fordulhatott, végső soron pedig felfüggeszthette azok alkalmazását. Ha az Országgyűlés vagy az Elnöki Tanács által alkotott jogszabályt találta alkotmányosértőnek, akkor erről szóló véleményét megküldte az érintett szervnek, hogy azok orvosolják annak hiányosságait, azonban tényleges intézkedést nem tehetett. Ennek köszönhetően „... *a tanács – működése alatt – törvény, illetőleg törvényerejű rendelet alkotmányosságával érdemben nem foglalkozott.*”¹⁸ A tanács hivatalból is eljárhatott viszont rajta kívül kizárólag állami szerv indítványára. Ülésein tagjai mellett tanácskozási joggal részt vettek a pártközpont munkatársai is, döntéseiket előttük hozták meg. Ezekén túlmenően a tanács alakuló ülésén a Központi Bizottság titkárnak fel szólalása az, amely leginkább érzékelteti a különbséget a két szerv között, hiszen minden kétséget eloszlatva kijelentette, hogy „... *Hagyjuk a jogászkodást elvtársak...! ... a mienk nem alkotmánybíró.*”¹⁹

A rendszer irányítói mégis ez irányba kívánták fejleszteni a tanácsot, 1988 augusztusában az Igazságügyi Minisztérium Törvényelőkészítő főosztálya bizottságot hozott létre, amelynek célja az alkotmánybíráskodás bevezetése volt. Az alakuló ülésre koncepció-vázlat készült, amely olyan alkotmánybírói szervezetet vázolt fel, amelynek hatáskörei nagyban hasonlítottak az Alkotmányjogi Tanács hatásköreire. Eljárása annyiban módosult, hogy az első körös felhívási kötelezettséget követően már meg is semmisíthette volna a jogszabályt, az Országgyűlés esetében azonban továbbra is csak véleményezési jogköre maradt volna. Ezekén túlmenően az Alkotmánybíró feladata lett volna az autentikus alkotmányértelmezés és a mai törvényi terminológia szerinti alkotmányjogi panasz elbírálása, ahol szükség lett volna laikus esetén jogi képviselőre, ennek köszönhetően az eljárása kontradiktórius lett volna. Speciális hatáskörként megjelent a választási bíráskodás is. 1988. november 30-ára elkészült az új alkotmány szabályozási koncepciója ebben felvázolt Alkotmánybíró hatásköre az augusztusi koncepción túl kiegészült az előzetes normakontrollal valamint a mulasztásos alkotmányosértés megállapításának jogkörével.²⁰ Az 1989. évi I. alkotmánymódosító törvény alkotmányos intézménnyé tette az Alkotmánybíró és rögzítette, hogy „*az Alkotmánybíró ellenőrzi a jogszabályok és a jogi iránymutatások alkotmányosságát, illetőleg ellátja a törvénnyel hatáskörébe utalt feladatokat.*”²¹ Az 1989. január 30-án benyújtott második Alkotmány koncepcióban az eljárás kontradiktórius formája már nem szerepelt, ezen felül bekerült a hatásköri bíráskodás és a népszavazás felügyelete, mint speciális hatáskör. A kormányzat még az 1989 nyár eleji politikai fordulatot megelőzően április 29-i keltezéssel megalkotta az Alkotmánybíróról szóló törvény tervezetét, melyben a bíróság hatáskörei a megelőző két koncepcióba foglaltakat tükrözték, így az „*ún. puha kontroll, a parlament alatti alkot-*

¹⁴ 1972. évi I. törvény 30§(2).

¹⁵ 1983. évi II. törvény az Alkotmány módosításáról 1§.

¹⁶ 1984. évi I. tv Alkotmányjogi Tanácsról 18§ b).

¹⁷ 1984. évi I. tv Alkotmányjogi Tanácsról 2§ c).

¹⁸ HOLLÓ ANDRÁS: *Az Alkotmánybíráskodás Magyarországon*, 1997, Útmutató Kiadó, Budapest, 23.o.

¹⁹ HOLLÓ ANDRÁS: i. m. 1997, 35 .o.

²⁰ HOLLÓ ANDRÁS: i. m. 1997, 38-40. o.

²¹ 1989. évi I. törvény az Alkotmánymódosításáról 6.§.

*mánybíráskodást szabályozta*²², nem áttörve a hatalomegység alkotmányos modelljét. A tervezetből azonban már nem lett törvény, mert a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások által előidézett politikai változások letörölték azt a törvényhozás asztaláról.

2. NEMZETI KEREKASZTAL-TÁRGYALÁSOK

Az 1989. április 29-én az Országgyűlésnek benyújtott Alkotmánybírósági törvénytervezetet, július 27-én tüzték napirendre, azonban az ülésen Szűrös Mátyás házelnök felolvasta Németh Miklós miniszterelnök levelét, amelyben a háromoldalú tárgyalásokra tekintettel visszavonta a törvényjavaslatokat. Ennek ellenére ezt a törvénytervezetet az MSZMP mindvégig tárgyalás kiindulópontjának tekintette. E szerint az utólagos normakontrollt: Országgyűlés egésze, annak bizottsága, Országgyűlési képviselő, Köztársasági elnök, Legfelsőbb Bíróság elnöke, legfőbb ügyész, kormány tagja, bíróságok, érdekképviseleti szervek, tanácselnökök kezdeményezhették volna. A normakontrollt leszűkíti azzal, hogy az Országgyűlés minősített, kétharmados többsége által felülbíráhatóvá teszi az Alkotmánybíróság döntését. Az MSZMP számára kulcsfontosságú volt, hogy a tárgyalások az Alkotmánybíróság felállításával végződjenek és tagjait még az akkori országgyűlési ciklusban megválasszák, mivel előzetes terveik szerint, így választási vereség esetén a szocialista eszmékkel átitatott Alkotmány védelme lehetett volna az AB feladata, amely gátolhatta volna az új rendszer jogállammá fejlődését.

A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások három szinten folytak, az alsó szint volt a bizottsági szint, ahol részletesen tárgyaltak meg egy-egy területet, az itt elfogadott kérdéseket, a középszinten is el kellett fogadni, a plenáris szint pedig szentesítette a megállapodásokat. Az alkotmánybíráskodásról folytatott szakmai vita az I/1-es számú politikai munkabizottságában folyt, e bizottság feladata volt az alkotmány revíziója és a köztársaság elnöki intézményére vonatkozó szabályok megalkotása. Első alkalommal a július 19-i, hatodik ülésen tárgyaltak az alkotmánybíróság intézményéről, ekkor az Ellenzéki Kerekasztal (továbbiakban EKA) tárgyalója kérte, hogy az Alkotmányból töröljék az Alkotmánybíróság intézményét (továbbiakban AB), arra hivatkozva, hogy „*az alkotmányközi átmeneti időszakban nincsen szükség AB-ra, ugyanis, ha az AB a most hatályos alkotmányt védi, akkor egy valóban korszerű jogintézménnyel egy meglehetősen korszerűtlen államszocialista rendszert védelmeznénk.*”²³ A Harmadik oldal egyetértett az EKA-val kiemelve, hogy az alkotmánybíráskodás minimuma a hatalommegosztás elvének érvényesülése még nem történt meg.²⁴ A középszintű politikai bizottság július 27-i ülésén Kilény Géza igazságügy-miniszter helyettes kiemelte, hogy az alkotmányos átmenetnek vannak kötelező alkotmányozási tárgyai, véleménye szerint ezek közé tartozik az AB is. Tölgyessy Péter (EKA tárgyalója) kifejtette, hogy „*... az Alkotmánybíróság létrehozatalát indokolatlannak tartjuk, s ezért azt javasoljuk... hogy egy új alkotmány alapján az új, szabadon választott országgyűlés alakítsa meg.*”²⁵ Ezzel hasonló álláspontját fejté ki Drucker György a Harmadik oldal tárgyalója az augusztus 30-i tárgyaláson, ahol leszögezi, hogy „*alkotmánybíróság felállítása és működtetése olyan mérvű átalakítást jelentené és eredményezné az állami szervezetnek, amelyet csak új módon felállított országgyűlés feladatául tudnánk meghatározni.*”²⁶

A fordulatot az 1989. szeptember 11-én tartott középszintű ülés hozta meg, mikor Somogyvári István (MSZMP)²⁷ által felhozott érvekre reagálva Tölgyessy kijelentette, hogy bár álláspontjukat fenntartják, az EKA megfontolja az MSZMP érveit. A szeptember 13-i I/1-es bizottsági ülésen Tölgyessy jelezte, hogy a következő középszintű ülésen az EKA közölni fogja álláspontját az AB-val kapcsolatban. A szeptember 15-i középszintű bizottság ülésén ez meg is történt, Tölgyessy kifejtette, hogy „*EKA el tudja fogadni az Alkot-*

²² HOLLÓ ANDRÁS: i. m. 1997, 44. o.

²³ KALMÁR MELINDA, RÉVÉSZ BÉLA (szerk.): *Rendszerváltás forgatókönyve (Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben) Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások politikai munkabizottságainak jegyzőkönyvei*, 2000, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 73. o.

²⁴ Ezen álláspontjukat az augusztus 23-i és 31-i, tizenötödik illetve tizenhetedik ülésen is megerősítették.

²⁵ BOZÓKI ANDRÁS (szerk.): *Rendszerváltás forgatókönyve (A Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben) 2. kötet*, 1999, Magvető Kiadó, Budapest, 649. o.

²⁶ BOZÓKI ANDRÁS (szerk.): *Rendszerváltás forgatókönyve (A Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben) 4. kötet*, 1999, Magvető Kiadó, Budapest, 23. o.

²⁷ „... a most kialakulóban lévő és felek által közösen kimunkált alkotmányt az Országgyűlés elfogadná, akkor olyan alkotmánya lenne a magyar népnek, amely alkotmánybírói védelemre nagyon is érdemes lenne.” in BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 309. o.

*mánybíróság felállítását...*²⁸, azonban feltételeket szabtak, melyek közül a téma miatt kiemelendő azon feltétel, hogy „*bárki indíthatson alkotmány vizsgálata iránt keresetet, tehát állampolgár is.*”²⁹ Kifejtették azt is, hogy tudják, hogy az actio populáris intézménye ahhoz vezethet, hogy az AB belefűlladhat az ügytömegbe, azonban az átmeneti időszakban mindenképpen szükséges az ilyen széleskörű utólagos normakontroll indítási lehetőség. Antall József szerint „*egy olyan alkotmánymódosítást tudunk létrehozni az eddigi szöveg alapján, amelyik úgy tűnik, hogy érdemes a védelemre.*”³⁰

A részletes szabályok kidolgozására szűkített létszámú I/1.-es bizottságot választottak melynek tagjai EKA oldaláról Sólyom László, Tölgyessy Péter; MSZMP oldaláról Kajdi József, Somogyvári István³¹ a Harmadik oldalról pedig Drucker György, Murányi Zoltán³² voltak. A bizottság egy héttvége alatt elkészítette az AB-ra vonatkozó törvény tervezetét, azonban a szeptember 18-i tárgyalásokat lezáró üléseket megelőzően Kilényi Géza a tervezetet átdolgozta, Tölgyessy Péter szavai szerint saját testére szabta. Az EKA javaslatához képest szűkebb körben engedélyezné utólagos normakontroll indítványozását, az EKA tárgyalói ezzel kapcsolatban az e nap folyamán tartott középszintű bizottsági ülésen azt a választ kapták Kajdi Józseftől, hogy az actio popularis „*gyakorlatilag... érvényesül... törvénytervezetben az alkotmányjogi panasz intézményével.*”³³ Továbbá kijelentette, hogy szűrőt vezetnének be, amely szerint „*bárki fordulhat az AB-hoz akkor, ha alkotmányban biztosított jogainak a megsértését észleli, és gyakorlatilag a jogorvoslati lehetőséget kimerítette.*”³⁴ Tölgyessy Péter szerint az MSZMP-nek el kellene fogadni a másik két fél álláspontját mivel, „*akkor pontosabban és világosabban megoldásra jutnánk, mert ugyanis elképzelhető egy olyan helyzet, hogy egy állampolgár jogait anélkül sérti egy jogszabály, hogy külön határozatban ezt a jogszabályt konkretizálták volna. Ez esetben engednénk meg mi kereseti jogot közvetlenül... A jogszabály megtámadása pusztán az okból lehetséges volna, hogy az állampolgár úgy véli, hogy ez alkotmányellenes jogszabály. Szűrőkre*³⁵ *szertünk is szükség van*”³⁶ Pozsgay Imre kompromisszum készségének köszönhetően az MSZMP minden kérdéskörben kedvezett az EKA-nak, ennek ára az volt, hogy az első öt bírót még az új Országgyűlés megválasztása előtt nevezték ki, melyből kettőt az MSZMP jelölt. Első tagjait 1989. november 23-án választották meg, „*az alkotmánybírókat jelölő 11 tagú bizottság politikai összetétele a következő volt: MSZMP 4, SZDSZ 1, Fidesz 1, KDNP 1, MNP 1, MDF 1 és 2 független képviselő.*”³⁷ Az első megválasztott bírók: Ádám Antal, Kilényi Géza, Sólyom László, Solt Pál, Zlinszky János.

3. AZ 1989. ÉVI XXXII. TÖRVÉNY AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGRÓL ÉS AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG UTÓLAGOS NORMAKONTROLL HATÁSKÖRÉNEK ÉRTELMEZÉSE, A SZABÁLYOZÁS KRITIKÁJA

Az 1989. évi XXXII. törvényt (továbbiakban ABtv) az Országgyűlés 1989. október 19-én fogadta el a tervezet szinte meg sem változtatva, október 30-i kihirdetésével egyidejűleg hatályba is lépett, az AB működését 1990. január 1-én kezdte meg. Az 1989. évi XXXI. törvény bevezette a hatalommegosztás elvét, egymáshoz való viszonyát, „*... e hatalomgyakorlás alkotmányosságának legfontosabb garanciális intézménye az AB.*”³⁸ Működésének alapja az Alkotmány 32./A§ (1) bekezdésébe foglaltak „*Az Alkotmánybíróság felülvizsgálja a jogszabályok alkotmányosságát, illetőleg ellátja a törvénnyel hatáskörébe utalt feladatokat.*”³⁹ Amint az látható az Alkotmány maga taxatívum nem határozta meg az AB hatáskörét azok meghatározását más törvényekre bízta és azáltal, hogy az Abtv. 1.§ h) pontja szerint egyéb törvény által hatáskörébe utalt feladatokról is szólt, ezáltal nem valósult meg az a garanciális elv, hogy az Alkotmánybíróság hatásköréi Alkotmányba foglalt zárt rendszert alkossanak. Ez azt a veszélyt vonta maga után, hogy egyszerű feles törvényekkel lehetett hatáskört elvonni és telepíteni az AB-ra.

²⁸ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 410. o.

²⁹ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 410. o.

³⁰ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 413. o.

³¹ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 415. o.

³² BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 461. o.

³³ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 478. o.

³⁴ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 478. o.

³⁵ Szűrőmechanizmusnak javasolták például az ügyvédkényszer bevezetését vagy a nyilvánvalóan alaptalan indítvány elnök általi elutasíthatóságát.

³⁶ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 478. o.

³⁷ SMUK PÉTER: *Magyar közjog és politika (1989-2011)*, 2011, Osiris Kiadó, Budapest, 47. o.

³⁸ HOLLÓ ANDRÁS: i. m. 1997, 46. o.

³⁹ 1949. évi XX. törvény A Magyar Köztársaság Alkotmánya 32./A§(1).

32./A§(2) bekezdésébe foglaltak szerint az AB az alkotmányellenes jogszabályokat megsemmisítheti e szakasznak köszönhetően Magyarországon a „kemény” normakontroll valósult meg. A megsemmisítés az Abtv. szerint részleges vagy teljes lehet. A teljes jogszabály csak akkor dől meg, ha „*az olyan jelentős szabály a jogszabály egészében, hogy nélküle az értelmezhetetlen, ennélfogva alkalmatlan lenne.*”⁴⁰ A részleges megsemmisítés esetén csak egyes elemeket, szakaszokat, szavakat vesz ki, ami azonban felveti a kérdést, hogy ezáltal az AB pozitív jogalkotást végez-e, hiszen ezzel a jogalkotói akarattól eltérő új szabályozást is alkothat. A megsemmisítés főszabály szerint ex nunc hatályú (ABtv 42.§), ezáltal főszabály szerint nem „*nem érinti a határozat a közzététele napján vagy azt megelőzően létrejött jogviszonyokat, s belőlük származó jogokat és kötelezettségeket.*”⁴¹ Ennek indoka, hogy a jogalkotó ezzel védte a jogbiztonságot és az előre láthatóságot. Ez alól kivételként megállapította a törvény, az ex tunc hatályú a megsemmisítést, ha lezárt büntetőeljárás esetén az alkotmányellenesség kimondásának idején még nem mentesült az indítványozó a hátrányos jogkövetkezmények alól.⁴² Az AB pro futuro is megállapíthatta a hatálytalanná válás időpontját, ha a jogbiztonság vagy az eljárást kezdeményező különösen fontos érdeke indokolta. Ezen szabályok voltak irányadóak az alkotmányjogi panasz intézményére is, az ez által okozott problémára későbbiekben visszatérnek.

Az Abtv. az AB hatásköreinek megállapításakor megjelöli az utólagos normakontroll intézményét, amelyet a jogszabályon túl kiterjesztet az államirányítás egyéb jogi eszközeire is.⁴³ Ezen eljárását bárki indítványozhatta (ABtv 21.§(2)), ennek indoka elsősorban a NEKA-tárgyalások bemutatása során is ismertetett nézőpont mi szerint, az EKA ebben látta azt a garanciát, hogy „*a váltás bizonytalanságában... e szervnek kellett a visszarendeződés hatékony intézményi akadály szerepét ellátni*”⁴⁴, és ebben nyújthatott volna segítséget az actio popularis intézménye. A törvény indokolása az Alkotmányjogi Tanács intézményének sikertelenségét is felhossa magyarázatul a széleskörű normakontroll bevezetésének magyarázatául: „*1984 óta működik az Alkotmányjogi Tanács... munkáját működése során több jogos kritika érte. Részben hatásköri korlátok... az eljárást indítványozók viszonylag szűk köre... miatt az Alkotmányjogi Tanács... egyetlen hatásköri feladatának sem tudott maradéktalanul megfelelni.*”⁴⁵ Az actio popularis Alkotmányban is rögzítették, ezáltal alkotmányos intézményi státuszt nyert.

Az indítványok érdemi elbírálásának minimális korlátozásául jelölte meg az Abtv., hogy az „*AB elnöke... a nyilvánvalóan alaptalan indítványt pedig elutasítja. ... a hatáskörébe nem tartozó ügyre vonatkozó indítványt az arra hatáskörrel rendelkező szervhez átteszi.*”⁴⁶ Ezen szabályozás alapján az indítványok kétharmadát hatásköri okoknál fogva az AB elutasította működésének első három évében.⁴⁷ Az a limine elutasítás intézményének azon formája, ahol az AB elnökének diszkrecionális jogköre eldönteni mi számít nyilvánvalóan alaptalan indítványnak sérti az előre kiszámíthatóság jogállami követelményét. Jakab András véleménye szerint azonban „*az a limine elutasítás intézményére szükség van az AB ügyterhének fényében.*”⁴⁸ Véleményem szerint viszont szükséges lett volna legalább egy példálózó jellegű felsorolást adni mely indítványok azok, amelyek nyilvánvalóan alaptalanok vagy a törvényben elhelyezni egy értelmező rendelkezést, ami fogalmi szinten definiálta volna ezt a kérdést.

Az Abtv. olyan széles hatáskörrel ruházta fel az AB-t, amely ritkaságszámba ment Európában és a világon is, ez jórészt az actio popularisnak köszönhetően állapíthatjuk meg, amely „*... az első időkben kétségtelenül hasznos funkciót töltött be, a jogállamiság konszolidációjának előrehaladtával azonban már egyre nyilvánvalóbbá váltak a hatalmas munkateher hátrányai.*”⁴⁹ Már az első évben láthatóvá vált, hogy hosszú távon nem kezelhető az a beadványmennyiség, amely az AB-ra érkezett, attól függetlenül, hogy mint korábban megjegyeztem kétharmad részét már hatáskör hiányában elutasították.

⁴⁰ JAKAB ANDRÁS: *Az Alkotmány kommentárja*, 2009, Századvég Kiadó, Budapest, 1151. o.

⁴¹ 1989. évi XXXII. törvény az Alkotmánybíróságról 43.§(2).

⁴² Abtv. 43§ (3) Az Alkotmánybíróság elrendeli az alkotmányellenes jogszabály vagy állami irányítás egyéb jogi eszköze alapján jogerős határozattal lezárt büntetőeljárás felülvizsgálatát, ha az elítélt még nem mentesült a hátrányos következmények alól, és az eljárásban alkalmazott rendelkezés semmisségéből a büntetés, illetőleg intézkedés csökkentése vagy mellőzése, illetőleg a felelősség alóli mentesülés vagy annak korlátozása következne.

⁴³ Abtv 1.§b).

⁴⁴ JAKAB ANDRÁS: i.m. 2009, 1107. o.

⁴⁵ 1989. évi XXXII. törvény indokolása, Magyar Közlöny 1989/77. szám.

⁴⁶ Abtv 23.§.

⁴⁷ BRUNNER, GEORG: Az új alkotmánybíráskodás Kelet-Európában in ÁDÁM ANTAL (SZERK.): *Alkotmányfejlődés és jogállami gyakorlat*, 1994, Hanns Seidel Alapítvány, Budapest, 154. o.

⁴⁸ JAKAB ANDRÁS: i.m. 2009, 1157. o.

⁴⁹ BRUNNER, GEORG: i. m. 1994, 168. o.

A mennyiségen túl az is problémát okozott, hogy bár több száz beadvány érkezett ezek sok esetben nem fogtak át egész szabályozási területeket, így Lábady Tamás alkotmánybíró szavaival élve a „*vaktában torpedózó populáris keresetek*”⁵⁰ közvetve olyan jogszabályokat szüntettek meg, amellyel hézagot teremtettek a jogrendben. Ezen probléma áthidalására az AB indítvány értelmezési gyakorlatát úgy próbálta szélesíteni, hogy túllépet magán az indítványon. Ilyen AB határozat volt többek között a 28/1994. (V.20.) AB határozat, melynek kérelmezője a szövetkezetekről szóló törvény azon részének felülvizsgálatát kérte, amelyek megkönnyítették a korábbi termelőszövetkezeti kezelésben lévő természetvédelmi területek magánkézbe adását. A határozat viszont első helyen az egészséges környezethez való jog tartalmát fejt ki. Az AB más esetben megállapította, hogy „... a bárki által beadott indítvány visszavonása a bíróságot nem köti.”⁵¹ Sólyom László egy 1998-as határozatban, különvéleményében ezen felül azt is kijelentette, hogy „*az alkotmány szabályozása világossá teszi, hogy az absztrakt normakontroll esetében az indítványozó nem saját jogséremlere orvoslása érdekében lép fel, hanem a köz képviselőjeként az Alkotmánynak megfelelő jogállapot helyreállításáért... ilyen közérdekű kereset indítványozóját nem illeti meg... az ügyfél jogállása... a perbeli rendelkezés.*”⁵²

Ez a beadványon túllépő értelmezés sok kritika forrása volt Halmai Gábor véleménye szerint „*az AB – ahelyett, hogy megsemmisítené az általa alkotmányellenesnek minősített jogszabályi rendelkezést... - valójában a jogszabályt és nem az alkotmányt értelmezi mindenkire kötelező érvénnyel, erre azonban semmilyen hatásköri szabály nem jogosítja fel.*”⁵³ Kritika nem alaptalan, azon a téren, hogy az AB egyes esetekben ténylegesen kénytelen volt szélesen értelmezni saját hatáskörét, de ennek szükségessége legtöbb esetben könnyen bizonyítható, hiszen „*...az alkotmányozásban kifejezett politikai konszenzus hiányosságait, illetve annak jogtechnikailag tökéletlenül megvalósított következményeit magának kell áthidalnia.*”⁵⁴ Azonban maga Sólyom László is érezte, hogy a „*popularis actio lehetősége és az AB aktivizmusa szinte lehetetlenné teszi a jogfejlesztés összehangolását a Kormánnyal és az Országgyűléssel.*”⁵⁵ Erre példa mikor az indítványozó egy közigazgatási szerv döntése ellen fordult jogorvoslattal az AB-hoz⁵⁶, az túllépve az indítványon megállapította az alkotmányos mulasztást és felszólította az Országgyűlést, hogy rövid határidőn belül tegye lehetővé, közigazgatási döntés bírósági felülvizsgálatát, a kormányt ez patthelyzetbe hozta mivel fel akarta állítani különbíróként a közigazgatási bíróságot, de az idő rövidsége miatt csak a felülvizsgálat lehetőségét rögzítette törvényben.

Statisztikai adatok az AB első három évéből			
	1990	1991	1992
teljes ügyteher	1625	2302	1700
magánszemély indítványa	1420	1864	1270
ügyvédi általi kezdeményezés	73	73	95
érdekképviselői szerv kezdeményezése	132	132	110
alkotmányjogi panasz ⁵⁷	12	6	21
utólagos normakontroll az egész ügyteher %-ban ⁵⁸	73%	89%	78%

Lábady Tamás véleménye szerint a popularis actio következménye, hogy az AB nem tudta ellátni alapjogvédelmi funkcióját rendeltetésszerűen, ez az állítás abból a szempontból mindenképpen helytálló, hogy ha megvizsgáljuk az első három év ügymegét láthatjuk, hogy a konkrét normakontrollra vagyis alkotmányjogi panaszra irányuló indítvány elenyésző. Ennek okaként vissza kell utalnom arra a korábban em-

⁵⁰ LÁBADY TAMÁS: A populáris akció és az egyéni jogvédelem biztosítása az alkotmánybírói eljárásban, in *Magyar Jog* 1991/7. szám 388. o.

⁵¹ 24/1990 (XI.8) AB határozat.

⁵² 42/1998 (X.2) AB határozat.

⁵³ HALMAI GÁBOR: Hans Kelsen és a magyar Alkotmánybíróság, in CS. KISS LAJOS (szerk.): *Hans Kelsen jogtudománya*, 2007, Gondolat Kiadó, Budapest, 480. o.

⁵⁴ TAKÁCS ALBERT: Az Alkotmánybíróság Magyarországon – Tegnap és holnap között, in ÁDÁM ANTAL (szerk.): *Alkotmányfejlődés és jogállami gyakorlat*, 1994, Hanns Seidel Alapítvány, Budapest, 119. o.

⁵⁵ SÓLYOM LÁSZLÓ: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, 1999, Osiris Kiadó, Budapest, 257. o.

⁵⁶ 32/1990 (XII.22) AB határozat.

⁵⁷ TAKÁCS ALBERT: i. m. 1994, 121. o. és a megelőző négy sor adatai is.

⁵⁸ SÓLYOM LÁSZLÓ: i. m. 1999, 255. o.

lített szabályozására az ABtv-nek, hogy az alkotmányjogi panasz során az utólagos normakontrollra vonatkozó megsemmisítési szabályokat kell alkalmazni. Vagyis főszabály szerint az ex nunc hatályt, mivel így főszabály szerint hiába mondja ki az alkotmányellenességét egy alkalmazott jogszabálynak az AB, ha az, az adott jogviszonyra visszamenőlegesen nem alkalmazható, mivel ezzel az érintett fél esetében a jogorvoslat nem következik be, annak ellenére, hogy az AB kifejtette „*az alkotmányjogi panasz az ABtv szerinti formájában jogorvoslat.*”⁵⁹ Ennek okán „... *actio popularis* esetében az indítványozók túlnyomó többségét a kifogásolt jogszabály személyesen is érinti. Ők az absztrakt kontroll igénybevételével mentesültek a rendes bíróságok hosszadalmas eljárásától, amely az alkotmányjogi panasz előterjesztésének előfeltétele lenne.”⁶⁰ Sólyom László ezen állítása az, amellyel igazolom, hogy Lábady Tamás állítása csak egy részében helytálló, hiszen amint látszik is nem az *actio popularis* intézménye az, ami miatt nem valósult meg az alapjogvédelem konkrét normakontroll útján, hanem magának az alkotmányjogi panasznak az a helytelen szabályozása, amely alapján az absztrakt kontroll joghatásait kellett alkalmazni egyedi jogsérelemre. Így az utólagos normakontrollt és az *actio popularis* intézményét felhasználva az AB „*kiterjesztő alapjogvédelmet és stabilizáló államszervezeti ítélezést*”⁶¹ folytatott kezdetektől. Egyedi ügyben megoldást jelenthetett volna az eljáró bírósági alkotmányossági vizsgálatra irányuló kérelem, azonban elenyésző száma miatt ez sem pótolhatta a rosszul szabályozott alkotmányjogi panasz által keletkezett űrt.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Mint dolgozatomból kiderült Magyarországon 1989-ig nem volt intézményes alkotmánybírászkodás, azonban a Közigazgatási Bíróság 52 éves fennállása alatt egyre közelebb került ahhoz, hogy valódi alkotmánybíróságként lehessen rá tekinteni. Egyes hatáskörei, mint a választási bírászkodás vagy az önkormányzatiság védelme már alkotmánybírászkodási hatásköröknek tekinthetők. 1946 után már kifejezetten alkotmányőr szerepkört vállalt fel, ennek okán a totális állam kialakítására törekvő kommunisták 1949-ben megszüntették az intézményt, mivel az alkotmánybírászkodás eszméje nem volt összeegyeztethető a hatalomegység elvével. Mégis láthattunk próbálkozásokat a 1980-as években arra, hogy alkotmánybírósági funkciókat ellátó szervezet hozzanak létre, ilyen volt az Alkotmányjogi Tanács, amely az Országgyűlés bizottságaként működött és fennállása alatt sem törvény sem törvényerejű rendelettel szemben nem folytatott le normakontroll eljárást. A 2012-eshez mérhető változás 1989 őszén következett be, amikor is a Nemzeti Kerekasztal tárgyalások eredményeként, a tárgyalások legvégén a felek megegyeztek az Alkotmánybíróság felállításáról.

De milyen is volt ez a bíróság? Az ABtv. látszatra széles hatáskört biztosított az AB számára, azonban azáltal, hogy a konkrét normakontroll lehetősége a valóságban hiányzott, a szabályozás hatáskör tekintetében mindenképpen féloldalasnak mondható. Az *actio popularis*nak köszönhetően AB eredményesen fel tudott lépni a jogállamiság eszméjét veszélyeztető jogszabályokkal szemben. Azonban az is látható volt, hogy az *actio popularis* intézménye óriási ügyméretet jelentett az AB számára, ennek az ügyméretnek a jelentős része inkább alkotmányjogi panasz lett volna, amennyiben annak szabályozásánál a jogalkotó nem követte volna el azt a hibát, hogy nem nyújtott tényleges jogorvoslatot az indítványozók számára. Természetesen az ügyméretből az is látszott, hogy valamilyen szűrőmechanizmus bevezetése szükséges lett volna. Összességében azonban elmondható, hogy az AB a demokratikus átmenet egyik legfontosabb szerve volt, a jogállami Magyarország intézményi garanciája.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1.] BOZÓKI ANDRÁS (szerk.): *Rendszerváltás forgatókönyve (A Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben) 2. kötet*, 1999, Magvető Kiadó, Budapest.
- [2.] BOZÓKI ANDRÁS (szerk.): *Rendszerváltás forgatókönyve (A Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben) 4. kötet*, 1999, Magvető Kiadó, Budapest.
- [3.] BRUNNER, GEORG: Az új alkotmánybírászkodás Kelet-Európában, in ÁDÁM ANTAL (szerk.): *Alkotmányfejlődés és jogállami gyakorlat*, 1994, Hanns Seidel Alapítvány, Budapest.

⁵⁹ 57/1991 AB határozat (XI.8) AB határozat.

⁶⁰ SÓLYOM LÁSZLÓ: i. m. 1999, 256. o.

⁶¹ SÓLYOM LÁSZLÓ: A magyar Alkotmánybíróság önértelmezése és Hans Kelsen, in Cs. KISS LAJOS (szerk.): *Hans Kelsen jogtudománya*, 2007, Gondolat Kiadó, Budapest, 432. o.

-
- [4.] HALMAI GÁBOR: Hans Kelsen és a magyar Alkotmánybíróság, in. CS. KISS LAJOS (szerk.): *Hans Kelsen jogtudománya*, 2007, Gondolat Kiadó, Budapest.
- [5.] HOLLÓ ANDRÁS: *Az Alkotmánybíróság (Alkotmánybírászkodás Magyarországon)*, 1997, Útmutató Kiadó, Budapest.
- [6.] JAKAB ANDRÁS: *Az Alkotmány kommentárja*, 2009, Századvég Kiadó, Budapest.
- [7.] KALMÁR MELINDA, RÉVÉSZ BÉLA (szerk.): *Rendszerváltás forгатókönyve (Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben) Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások politikai munkabizottságainak jegyzőkönyvei*, 2000, Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- [8.] KUKORELLI ISTVÁN: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*, 2006, Századvég Kiadó, Budapest.
- [9.] LÁBADY TAMÁS: A populáris akció és az egyéni jogvédelem biztosítása az alkotmánybíróági eljárásban, in *Magyar Jog* 1991/7. szám.
- [10.] PATYI ANDRÁS: *Közigazgatás-Alkotmány-Bírászkodás*, 2011, Universitas-Győr Nonprofit Kft, Győr.
- [11.] PATYI ANDRÁS: *Közigazgatási bírászkodásunk modelljei*, 2002, Logod Bt., Budapest.
- [12.] SMUK PÉTER: *Magyar közjog és politika (1989-2011)*, 2011, Osiris Kiadó, Budapest.
- [13.] SÓLYOM LÁSZLÓ: A magyar Alkotmánybíróság önértelmezése és Hans Kelsen, in CS. KISS LAJOS (szerk.): *Hans Kelsen jogtudománya*, 2007, Gondolat Kiadó, Budapest.
- [14.] SÓLYOM LÁSZLÓ: *Az alkotmánybírászkodás kezdetei Magyarországon*, 1999, Osiris Kiadó, Budapest.
- [15.] SÓLYOM LÁSZLÓ: Az alkotmánybírászkodás tízedik évfordulójára, in BITSKEY BOTOND (szerk.): *Tíz éves az Alkotmánybíróság*, 2000, Alkotmánybíróság, Budapest.
- [16.] SPIRA GYÖRGY: *Kossuth és alkotmányterve*, 1989, Csokonai Kiadó, Debrecen.
- [17.] SZABÓ ISTVÁN: Közjogi bírászkodás az I. osztrák köztársaságban, in *Iustum Aequum Salutare*, 2009/4. szám.
- [18.] TAKÁCS ALBERT: Az Alkotmánybíróság Magyarországon – Tegnap és holnap között, in ÁDÁM ANTAL (szerk.): *Alkotmányfejlődés és jogállami gyakorlat*, 1994, Hanns Seidel Alapítvány, Budapest.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK:

- [1.] 1896. évi XXVI. Törvénycikk A magyar királyi közigazgatási bíróságról
- [2.] 1907. évi LX. Törvénycikk A magyar királyi közigazgatási bíróság hatáskörének kiterjesztéséről
- [3.] 1925. évi XXVI. törvénycikk az országgyűlési képviselők választásáról
- [4.] 1949. évi XX. törvény A Magyar Köztársaság Alkotmánya
- [5.] 1972. évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről
- [6.] 1983. évi II. törvény az Alkotmány módosításáról
- [7.] 1984. évi I. tv Alkotmányjogi Tanácsról
- [8.] 1989. évi I. törvény az Alkotmánymódosításáról
- [9.] 1989. évi XXXII. törvény az Alkotmánybíróságról
- [10.] 24/1990. (XI.8) AB határozat
- [11.] 32/1990. (XII.22) AB határozat
- [12.] 57/1991. (XI.8) AB határozat
- [13.] 42/1998. (X.2) AB határozat

EGYÉB FORRÁSOK:

- [1.] 1907. évi LX. törvénycikk indokolása, Főrendiházi irományok 1906. X. kötet 515. szám 2-dik melléklet
- [2.] 1989. évi XXXII. törvény indokolása, Magyar Közlöny 1989/77. szám

PATAKI MÁRTA

A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK ALAKULÁSA AZ ÖLÉSI CSELEKMÉNYEK TEKINTETÉBEN 1982 ÉS 1995 KÖZÖTT A TATABÁNYAI MEGYEI BÍRÓSÁG GYAKORLATÁBAN

BEVEZETÉS

*„A bántalmazási folyamat megismerhető.
Ennél fogva felismerhető, megakadályozható,
határozott beavatkozással megállítható.
Felismerheti a szerelmes nő és kimondhatja –
még idejében –, hogy ő nem ilyen szerelmet érdemel.
Hogy ilyen „szerelmet” senki nem érdemel.”¹*

A dolgozat céljával első sorban azt tűztem ki, hogy bemutassam a gazdasági válság hatásait a családon belüli erőszakos emberölési cselekményekre vonatkozóan, hiszen ma is válságban élünk, ma is egyre magasabb a munkanélküliség aránya, pontosan úgy, mint a dolgozatban vizsgált időszakban, akkor mikor a Tatabányai térségnek oly fontos, - a gazdasági, kulturális élet megteremtőjét e tájakon – a Tatabányai szénbányákat bezárták és ezzel több ezer munkás vesztette el állását. A dolgozat elején igyekeztem meghatározni mi is az a családon belüli erőszak, továbbá, hogy milyen problémák övezik ezen témát. Mivel a definiálása még most is nehézségekbe ütközik, nincs egységes fogalom, ezért ismertető jegyein keresztül mutatom be és határozom meg a családon belüli erőszak típusait. Fontosnak tartom áttekinteni a szabályozását is, mivel már régóta jelen van társadalmunkban ez a jelenség, bár az egyes korszakok alatt megfigyelhető, hogy ezen bűncselekmény fogalom körébe tartozó cselekmények köre még nem olyan tág, mint ma, de jelen volt, jelen van és sajnos jelen lesz, amíg az államnak, a társadalomnak az a hozzá állása, hogy ez a jelenség magánügy és nincs közük hozzá. A dolgozat további részében bemutatásra kerül, hogyan és mikor alakult ki a szénbánya a tatabányai térségben és mit is jelentett az ott élő embereknek, kiemelem azon tényezőit a szénbányáknak, melyek e terület virágzását elindították és végül válságának okozójává váltak. Végezetül pedig, a megvizsgált időszak adatai alapján elemzem a térségben az egyes bűncselekmények alakulását, melyek a családon belüli erőszak fogalom körébe tartoznak. Több kategóriába soroltam az egyes bűncselekményeket és e csoportok szerint vizsgáltam meg előfordulásukat az adott időszakban, továbbá példaként említettem azon áldozatok történetét akikét a bírósági határozatokból ismerhettem meg. Ezzel a dolgozattal ugyanis szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a válság okozta hatások, a munkanélküliség növekedése befolyással bír a családon belüli erőszak alakulására, annak nagyobb számban történő előfordulására, fontos, hogy felismerjük, és ne magánügyként kezeljük, hanem segítsünk azoknak, akiket valamelyik hozzátartozója bántalmaz.

1. A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK FOGALMI ÉS TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

Jelen korunk egyik jelentős társadalmi problémáját képezik a családi relációban elkövetett erőszakos cselekmények, tehát a családon belüli erőszak. Ezt támasztja alá az a népi kezdeményezés is, amely kérte az országgyűlési képviselőket, hogy önálló tényállásként szerepeljen a Büntető törvénykönyvben a családon belüli erőszak bűncselekménye. Ebben a fejezetben szeretném feltárni azon problémákat, amelyek a családon belüli erőszak témáját övezik, valamint a későbbiekben egy történeti áttekintést szeretnék adni a szabályozásának alakulásáról.

Még napjainkban is nehézségekbe ütközünk, ha definiálni szeretnénk a családon belüli erőszakot, a fogalom meghatározásának egyik fő problémája, hogy vita tárgyát képezi, hogy már az egyszeri elkövetés is vagy csak a többször tanúsított magatartás felel meg ezen bűncselekménynek, ezért azon személyek, akik ezzel a cselekménnyel foglalkoznak csak az ismertető jegyei alapján ismerhetik fel a jelenséget. Az Országos Rendőrfőkapitány utasításában az alábbiak szerint foglalta össze a jelenség ismérveit: „*családon belüli erőszak: az egy háztartásban élő személyek, illetőleg a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) 137. §-ának 6. pontjában meghatározott hozzátartozók, a volt házastársak, illetve volt*

¹ MORVAI KRISZTINA: *Terror a családban, A feleségbántalmazás és a jog*, 1998, Kossuth Kiadó, Budapest, 6.o.

*élettársak (partnerek), valamint az intézményes ellátás keretében életvitelszerűen együtt élő személyek között megvalósuló, vagy őket a felsorolt személyek cselekménye által érintő alábbi bűncselekmények: emberölés (Btk. 166. §), erős felindulásban elkövetett emberölés (Btk. 167. §), ..., magzatelhajtás (Btk. 169. § (2) bekezdésének b) pontja), testi sértés (Btk. 170. §), gondozás elmulasztása (Btk. 173. §), ...*² Ezen erőszak típusnak egyik eleme, hogy az erőszaktevő és a bántalmazott ismerik egymást, míg a másik elemét, azaz a családi jellegét az elkövető és az áldozat közötti intim viszony, közeli bensőséges kapcsolat fennállása adja. Ebből következően családi viszonyoknak kell tekinteni a párkapcsolati, szülő-gyermek relációt és más egyéb kapcsolatban élő személyek viszonyát. Ezekben a viszonyokon belül „*hagyományosan a családon belüli erőszaknak ötféle fajtáját szokás elkülöníteni: a szóbeli, a lelki, a testi, a szexuális és a gazdasági (anyagi) erőszakot.*”³

Szóbeli (verbális) erőszak olyan magatartás, mely során a sértettet az elkövető sértegeti, esetleg gúnyolódik rajta, veréssel illetve bántalmazással fenyegeti. Míg a lelki erőszak estén az alapvető érzelmi igényeket vonja meg az áldozattól, e körbe tartozik a sértett önbizalmának lerombolása és az állandó ellenőrzés is. Testi (fizikai) erőszak estén az elkövető magatartása a fizikai bántalmazás széles skáláján mozoghat, ide tartozik a lökdösés, pofozás, rugdosás, fojtogatás, megkötözés, bezárás, harapás, égetés. A családon belüli erőszak ezen fajtája könnyű testi sértéstől kezdve a súlyosabb esteket is lefedi. A szexuális erőszak viszont egy szűkebb elkövetési magatartást fed csak le, itt az elkövető nem kívánt szexuális tevékenységre kényszerítheti a sértettet, ide sorolható a nemi erőszak, a szexuális aktussal való megalázás vagy fájdalomkeltés, tárgyvaló nemi erőszak, prostitúcióra kényszerítés, fogamzásgátlás akadályozása illetve kényszerítése és a terhességre vagy éppen annak ellenkezőjére, az abortuszra erőszakkal való rábírás. Az ötödik típusa a gazdasági erőszak, amely anyagi függésben tartás, a munkától való eltiltás, esetleg a napi kiadások pontos elszámoltatása.⁴ Ebből is következik, hogy a családon belüli erőszaknak gyakran olyan személyek az áldozatai, akik valamilyen formában kiszolgáltatottak az erőszaktevőnek. Bár nem csak nők az áldozatok, gyermekek és férfiak is kerülhetnek a bántalmazott helyzetébe, mégis nagyobb százalékban lesznek nők családon belül férfiak áldozatai, mint fordítva. A nők védelme érdekében a *Nők elleni erőszak megszüntetéséről* szóló ENSZ Nyilatkozat 1993-ban határozta meg a nők elleni erőszak definícióját: „*A nők elleni erőszak bármely olyan, a nőket nemük miatt érő erőszakos cselekmény, mely testi, szexuális vagy lelki sérülést, kárt vagy sérelmet okoz vagy okozhat nőknek, beleértve az e fajta tettekkel való fenyegetést, valamint a kényszerítést és a szabadságtól való önkényes megfosztást, történjen az a közéletben vagy a magánszférában.*”⁵

A családon belüli erőszak már nagyon régóta problémáját képezi társadalmunknak, a családtagok sérelmére elkövetett bűncselekményeket a kezdetektől büntették Magyarországon a kornak valamint a szokásoknak megfelelően. Már Szent István első törvénykönyve is tartalmazza a családon belüli erőszak bűncselekményének tárgykörébe tartozó cselekményeket, ilyen cselekmény volt az a szakasz, amely azokról szól, akik a feleségüket megölik. Ez a szakasz pedig a következőképp írja le a bűncselekményt: „*Ha valaki az ispánok közül megkeménykedvén az ő szívében, lelke idvességével nem gondolván, a mi távol járjon a hívők elméjétől, felesége vérében fertőznék, engesztelje meg az asszony rokonságát ötven tinóval, mint a királyi tanács végezte, és bőjtöljön a kánonok rendelkezése szerint.*”

1. § *Ha pedig valamely jóra való vitéz esik azon vétekbe, adjon a rokonoknak tíz tinót ugyanazon tanácsai végzésből, és bőjtöljön a mint mondtuk.*

2. § *És ha közrendű ember cselekszik azon gonoszságot, békéljen meg öt tinón az atyafiakkal és alázza magát bőjtölésben, mint elől mondatott.*”⁶ Öt követi Könyves Kálmán, kinek törvénykönyvében elsőként rendeli büntetni az apagyilkost és a magzatát megölő asszonyt, mely szakaszok ezen bűncselekményekről a következő formában rendelkeznek: „**1. §** *Végeztük, hogy apagyilkolásokat és egyéb gyilkosságokat, mint említők, ítéljenek meg a püspökök, a kik a bűn és bűnös mivoltához képest, az ő tetszése és a kánonok rende-*

² 32/2007. (OT 26.) ORFK., A dolgozatban felsoroltakon túl: kényszerítés, lelkiismereti és vallásszabadság megsértése, személyi szabadság megsértése, emberrablás, emberkereskedelem, magánlaksértés, visszaélés személyes adattal, levéltitok megsértése, magántitok jogosulatlan megismerése, rágalmozás, becsületsértés, közúti veszélyeztetés, családi állás megváltoztatása, kiskorú elhelyezésének megváltoztatása, kiskorú veszélyeztetése, tartás elmulasztása, a nemi erkölcs elleni bűncselekmények, közveszély okozás, terrorcselekmény, garázdaság, önbíraskodás, visszaélés kábítószerrel, lopás, rablás, zsarolás, rongálás, valamint következő szabálysértések: becsületsértés, magánlaksértés, gyermekkel kol-dulás, veszélyes fenyegetés.

³ NANE Egyesület- Miért marad??? Feleség- és gyerekbántalmazás a családban Hogyan segíthetünk?- Kézikönyv segí-tő foglalkozású szakemberek számára, Budapest, 2006, 11. o.

⁴ <http://www.palfalva.hu/csaladerozsak.htm>

⁵ Declaration on the Elimination of Violence against Women, 1993, Article 1.

⁶ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve - 14. Fejezet azokról szól, a kik feleségüket ölik meg.

lése szerint lássák meg az ilyen gonosz cselekedetet.”⁷ és „A magzatjokat veszítő asszonyok a főesperes előtt vezekljenek.”⁸. A korábbi szabályozásnak megfelelően Werbőczy Hármaskönyvében is találkozhatunk olyan bűncselekménnyel, mely a családon belüli erőszak tárgykörébe tartozik. A Hármaskönyv főbenjáró ítélettel⁹ büntette a csecsemő-, férj-és szülőgyilkos nőt „5. § Mindazáltal tudnunk kell, hogy az asszonyok és nők ellen is abban az esetben, ha közülök valamelyik a férjét vagy szülőjét avagy saját magzatait gonoszul megöli vagy megöleti (mivelhogy ez hűtlenség vétkének számába esik) épen mint a férfiak ellen, főbenjáró ítéletet kell hozni és kimondani.”¹⁰. Szabályozás terén a Csemegi kódex sem tér el az előbbiektől, itt is találhatunk olyan szakaszokat, amelyek elkövetői a családon belüli erőszak tényállását valósítják meg. Ilyen a „232. § Erőszakos nemi közösülés büntetést követi el, és tíz évig terjedhető fegyházzal büntetendő: ..., 235. § A 232. §-ban meghatározott büntetést: tiztől tizenöt évig, a 233. §-ban meghatározott büntetést pedig: öt évtől tíz évig terjedhető fegyházzal büntetendő:

1. ha az felmenő vagy lemenő ágbeli rokonon, vagy testvéren;

2. ha a tettes gyámságára, gondnokságára, tanítására, nevelésére, felügyeletére, gyógykezelésére vagy gondviselésére bízott személyen követtetett el.”¹¹ szakasz.

Az 1961. évi V. törvény a kezdetekhez képest már szélesebb körben lefedi a családon belüli erőszak egyes cselekményeit ilyen bűncselekmények voltak az „Ifjúság elleni büntett 274. § (1) A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles az a személy, aki a kiskorú testi, szellemi vagy erkölcsi fejlődését súlyosan veszélyezteti, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Ha súlyosabb büntetést nem valósult meg, ugyanígy büntetendő az a nagykorú személy is, aki kiskorút büntett elkövetésére vagy züllött életmód folytatására rábír vagy rábírn törekszik.”¹² és ekkor kerül be a Büntető törvénykönyvbe a „Tartási kötelezettség elmulasztása 275. § (1) Aki jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt tartási kötelezettségét önhibájából nem teljesíti, egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy javító-nevelő munkával büntetendő. (2) Ugyanígy büntetendő az is, akit a bíróság jogerős határozattal - bár az apaság megállapítása nélkül - gyermek tartására kötelezett, és ezt a kötelezettségét önhibájából nem teljesíti. (3) A büntetés három évig terjedő szabadságvesztés, ha az elkövető a) visszaeső; b) tartási kötelezettségét munkakerülő, iszákos vagy egyébként züllött életmódja miatt nem teljesítette; c) tartási kötelezettségének elmulasztásával a tartásra jogosítottat súlyos nélkülözésnek tette ki. (4) Nem büntethető a tartási kötelezettség elmulasztása miatt, aki kötelezettségének az elsőfokú ítélet meghozataláig eleget tett.” – büntette. Az 1978. évi IV. törvény teljes mértékben interpretálta az előző Büntető törvénykönyvben foglaltakat.

Bár jelen példák is mutatják, hogy régóta probléma a családon belüli erőszak csak 2012-re sikerült elérni, hogy ez a bűncselekmény önálló tényállás legyen a Büntető törvénykönyvben. Olvashattunk javaslatot arra nézve is, hogy a lelki bántalmazás tényállása is bekerül a büntetendő cselekmények közé, de ezt a javaslatot a jogalkotók elvetették arra hivatkozva, hogy nehezen bizonyítható, de véleményem szerint csak nehezen bizonyítható és nem lehetetlen, hiszen a lelki bántalmazásnak is vannak fizikai tünetei és a mai fejlett orvosi tudomány igenis képez olyan szakembereket, akik képesek ezt az erőszak típust felismerni. A gyermek veszélyeztetése estében ez meg is valósul, igaz hogy a felnőttek esetében nehezebb a bizonyítás és sok visszaélésre is okot adhat, mert a házassági bontóperek alkalmával a felek könnyen hivatkoznak arra, hogy a másik lelkiileg bántalmazta annak érdekében, hogy kedvezőbb helyzetben legyenek a válás során. Így az a véleményem, hogy a lelki bántalmazás büntette csak a súlyosabb, fizikai tüneteket produkáló sértettek esetében lenne helytálló a felnőttek körében. Mivel a családon belüli erőszak kérdése problematikus, egyrészt azért mert nincs egységes fogalom, másrészt még mindig rossz a társadalom hozzáállása és harmadrészt, mint az a Rendőrfőkapitány utasításából is kiténik, rendkívül sok bűncselekményt magába foglal, így nehéz egyetlen szakaszban meghatározni mi is a családon belüli erőszak, és ha sikerül is nem biztos, hogy ki tudja

⁷ Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve - 50. Fejezet azoknak büntetésökről, kik a gyilkost magoknál tartják, továbbá az apagyilkosokról és más ilyenekről.

⁸ Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve - 58. Fejezet a magzatjokat veszítő asszonyokról.

⁹ „Főben járó ítélet: ... lényege a vagylagoság... A kiszabott halálos ítélet végrehajtása helyett a sértett fél dönthetett a vagyoni kiegyezés mellett. A rendelkezésre álló három napban a sértett és az elítélt megállapodhatott a halálbüntetés megváltásában, ekkor a sértő szabadult. Ha a megjelölt terminuson belül nem született megállapodás, a bíró a sértettnek átadta az elítéltet a halálbüntetés végrehajtására. Ha azonban a sértett sem a vagyoni megváltás kérdésében nem tudott megegyezésre jutni, sem a halálos ítéletet nem hajtotta végre, automatikus jószágvesztés következett be.” – MEZEY BARNA (szerk.): Magyar jogtörténet, 2007, Osiris Kiadó, Budapest, 292. o.

¹⁰ WERBŐCZY ISTVÁN: *Tripartitum /Hármaskönyv/*, 1514, Második rész Nemes Magyarország Jogainak és Szokásainak Második Részéről Általában 43. CZIM 5. §.

¹¹ 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről.

¹² 1961. évi V. tv a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről.

fejteni a várt hatást. Ezért véleményem szerint nem a Büntető Törvénykönyvben kellene szabályozni. Ahogy Fehér Lenke írta „*Európában hatékony és követendő példaként, a Duluth-modell alapján kialakult és a gyakorlatban is rendkívül hatékonyan működő, osztrák szabályozási modellt szokták felmutatni.*”¹³ Így ezzel a nézettel egyetértve az osztrák modell alkalmazásával hatékonyabban fel lehetne lépni ezen cselekmények elkövetőivel szemben. Az osztrák modell (Duluth- modell): külön törvényben szabályozza a családon belüli erőszak kérdését. Az osztrák reform hangsúlyt fektet a kutatásra és főbb alapelveket is meghatároz, melyek a következők: 1. a családi otthonon belüli erőszak nem magán- vagy családi ügy, hanem közügy; 2. a fenyegetett személyek biztonság iránti igényének megvalósítása elsődleges; 3. a megoldások keresése annak tudatában történik, hogy az ilyen erőszakot nem egyedi helyzet hozza létre, gyökerei magában a kapcsolatban keresendők; 4. a nulla tolerancia igénye; 5. az elkövető felelősségének a hangsúlyozása; 6. a holisztikus és több- intézményi megközelítés szükségessége.¹⁴ Igaz láthatunk példát arra nézve is, hogy a Büntető törvénykönyvben határozzák meg a családon belüli erőszak fogalmát, de véleményem szerint az önálló törvényben való szabályozással megfelelő hangsúlyt kapna a jogalkotó által e bűncselekmény fontossága és így a társadalom, a hatóság hozzáállása is pozitív irányba változna, valamint a már létező segély szervezetek sokkal hatékonyabban tudnának fellépni ezen bűncselekmény ellen. Fontosnak tartom, hogy az osztrák-modell példájára szabályozzuk a kérdést, mert olyan alapelveket fogalmaz meg amiket követni kellene és a jelenlegi Magyarországi rendszer képes lenne jól és hatékonyan működő rendszer képében implementálni.

2. A TATABÁNYAI SZÉNÁNYÁK TÖRTÉNETE

Mivel ez a dolgozat a családon belüli erőszakos emberölési cselekmények alakulását vizsgálja 1982 és 1995 között indokolta a térséget megrázó esemény a tatabányai szénbányák és bezárásának történetét bemutatni, mely egyik oka a gazdasági válság kialakulásának a térségben. Először azokat a tényezőket vázolom fel, ami miatt nagy jelentőséggel bírt ezen bányák bezárása.

Magyarország a dualizmus idején jelentős változások színtere volt, melyek során létrehozták az egy- séges adó- és mértékrendszert, a szabad tőke- és munkaerő-áramlást, amely felkínálta az akkor még erőtlén magyar gazdaság számára az európai gazdasági életbe való bekapcsolódásának lehetőségét. A változások egyik legsürgetőbb és mégis a legkésőbbi állomása az ipar modernizációja volt, ennek során az ország előnyként tudta alkalmazni az ipari forradalom legújabb vívmányait és ezzel nagyobb fejlődést tudott elérni. Bár az ipari forradalom későn érte el hazánkat az új technikai megoldások alkalmazása jelentősen növelte az ipar teljesítőképességét, ezek közül kiemelkedő a gőzgép alkalmazása, melynek következtében megnőtt a szénkitermelés és ennek következményeként újabb és újabb szénmezők kerültek feltárára, amelyek eredményeként jött létre többek között a Tatabányai és az Ajkai bányászati üzem is hazánkban. A gyors fejlődést elő segítette az is, hogy hazánk felismerte a vasúthálózat kiépítésének előnyeit, a vasúthálózat 1919-ben volt a leghosszabb, az összes vonalhossz elérte a 22 869 km-t.¹⁵ A vasúthálózat a jó földrajzi fekvésű településeket célozta meg, így került kiépítésre a Bécs-Budapest vonal, melynek vonalán helyezkedik el a Tatabányai szénmedence is.

Az ipar fejlődése szükségessé tette a Vértessomlói terület szénkutatásait újabb szénterületek feltárása reményében, ugyanis a dinamikus ipari fejlődés következtében egyre több szénre volt szükség. 1894-ben a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulat (MÁK Rt.) a gr. Eszterházy tatai hitbizománnyal¹⁶ kötött haszonbérleti szerződéssel megszerezte az uradalmi terület szénkutatási és szénkiaknázási jogát, ezzel megkezdődött a tatabányai bányászat és a helyi ipar kialakulása.¹⁷ Az értékes szénvagyonának köszönhetően rohamos fejlődésnek indult a térség továbbá jó földrajzi fekvése lehetővé tette, hogy a bányatelep önálló

¹³ FEHÉR LENKE: Családon belüli erőszak – nemzetközi dokumentumok és gyakorlat, in VIRÁG GYÖRGY (szerk.): *Családi iszonyok - A családi erőszak kriminológiai vizsgálata*, 2005, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 102. o.

¹⁴ FEHÉR LENKE: i. m. 2005, 102. o.

¹⁵ http://www.huszadikszazad.hu/index.php?apps=treasury&action=cikk&id=85&last_action=company_list, 2012. szeptember 12.

¹⁶ „*A hitbizomány (fideicommissum) olyan elidegeníthetetlen és megterhelhetetlen kötött birtok, amelyet az osztályos atyafiak jóváhagyásával, a király engedélyével hoztak létre és az alapítólevélben meghatározott módon, de mindig csak egy kézen öröklődött.*” – MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 137. o.

¹⁷ BENKE ISTVÁN, REMÉNYI VIKTOR (szerk.): *A magyar bányászat évezredes története II. kötet*, 1996, Római Kiadó és Nyomdaipari Bt., Budapest, 419. o.

vasúti megállót kapjon. 1898-ban létrehozták az első villamos erőművet és elsőként bevezetik a bányákban a villamos energia használatát. A MÁK rendelőt

majd kórházat létesített a betegek ellátására, megnyílt az első gyógyszerár, így ezeknek köszönhetően korszakhoz mérten korszerű szociális infrastruktúra épült ki. A fejlesztések eredményeként 1902-ben Tatabányát önálló községé nyilvánították. A tatabányai szénbányákat 1946 elején államosították – ahogy az ország többi bányáját is – működtetésére önálló állami vállalatot hoztak létre. Az államosítást követő időszakban 1947-ben négy település Tatabánya, Bánhida, Felsőgalla és Alsógalla egyesüléséből jött létre Tatabánya városa, ezen rangot a bányászat fontossága miatt és ennek köszönhetően érte el. 1950-ben Komárom megye székhelye lett, de csak 1991-ben szerezte meg a megyei jogú városi rangot.

Majd 1987-ben a régi medencében már csak XII/A akna üzemelt, amit ebben az évben végleg be is zártak és ezzel megszűnt a termelés a tatabányai szénmedencében. A tatabányai szénvállalat a növekvő termelési költségek miatt ellehetetlenült, így 1988-ban a mányi aknát, egy évre rá a nagyegyházi bányát is be kellett zárni. Ekkor még üzemel a Mány I/A akna és megnyitják a Zsigmond aknát is, ezzel a tatabányai bányászat 1994-ig még fenn tud maradni, de 1994-ben kimerül a Zsigmond akna is így végleg megszűnik a tatabányai szénkitermelés.

Az 1989-1990-es politikai és az azt követő gazdasági rendszerváltás egyik vesztese a Tatabányai térség volt, melynek következményeit a mai napig nem heverte ki a tatabányai szénmedence. A térség viszont nem felejtí el múltját, még ma is őrzik e foglalkozás hagyományait ugyanis még napjainkban is megtartják évenként a bányásznapokat és működnek a bányászklubok is.

3. A TATABÁNYAI MEGYEI BÍRÓSÁG GYAKORLATA A STATISZTIKA ÉS EGYES JOGESETEI FÉNYÉBEN

Kutatásom során két éves periódusokban vizsgáltam a Tatabányai megyei bíróság gyakorlatában a családon belüli erőszak alakulását 1982 és 1995 között. Vizsgálatom során azért ezt a tizenkét éves periódust választottam, mert a rendszerváltás és az azt megelőző években bezárt bányák okozta válság következtében a munkanélküliség emelkedésével befolyásolta, befolyásolhatta a családon belüli erőszak azon belül is az emberölési cselekmények számát. Fontosnak tartottam a bánya bezárások és a rendszerváltás előtti és utána lévő időszakot is megvizsgálni, annak érdekében, hogy minél pontosabb képet kaphassunk a családon belüli erőszakos cselekmények alakulásáról. A kutatási anyag részét képezte, hogy milyen körülmények befolyásolhatják a családon belüli erőszak alakulását, ennek kapcsán kimutatható, hogy az elkövetők nagy számban maximum nyolc általánost végzetek és sok esetben munkanélküliek vagy alkalmi munkások, tehát lényeges tényező, hogy a megélhetésük nem mindig biztosított. A térségben fontos szerepet játszottak a bányák mivel a lakosság felének adott munkát. A szénbányák bezárásakor több ezer ember veszítette el biztos megélhetését, még 1980-ban a foglalkoztatottak aránya a népesség százalékában 48,2 % volt 1990-ben már csak 43,2 %-ot tett ki¹⁸(lásd. függelék 1. ábra) ennek okán a munkanélküliség növekedése hatással van a családon belüli erőszak fogalom körébe tartozó bűncselekmények elkövetésére. Vizsgálódásom következtében igazoltnak látszik, hogy az anyagi gondok, a megélhetési bizonytalanság befolyásolja ezen bűncselekmények gyakoriságát.

Dolgozatom célja elsősorban a családon belüli erőszak fogalmához kapcsolódó emberölési bűncselekmények előfordulását bemutatni a Tatabányai megyei Bíróság első fokú eljárása során.

4. A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK ALAKULÁSA A TATABÁNYAI MEGYEI BÍRÓSÁG ELSŐ FOKÚ ELJÁRÁSA SORÁN

Igyekeztem átfogó képet nyújtani a Tatabányai Megyei Bíróságon tárgyalt ügyekről, melyek e témakörbe esnek, ezért különböző kategóriák szerint csoportosítottam őket, többek között a megyei bíróságon első fokon tárgyalt ügyek és azokon belül a védett jogi tárgy fajtája szerinti csoportosításnak megfelelő kategóriákat határoztam meg. Ezen eredményeket a függelékben található ábrában és a fejezetek elején látható táblázatokban foglaltam össze. Ezekon kívül néhány példával próbálom meg érzékeltetni a családon belüli erőszakos emberölési cselekmények alakulását a vizsgált időszak függvényében.

¹⁸ KSH Kiadvány: http://konyvtar.ksh.hu/kiadvanyok/Foglalkoztatottsag_es_munkanelkuliseg/ofa1/main.html, 2012.július. 11.

4.1. Az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények:

Emberölés:

	Emberölés/db									
	férfi					nő				
	1982-1983	1987-1988	1989-1990	1991-1992	1994-1995	1982-1983	1987-1988	1989-1990	1991-1992	1994-1995
emberölés alap esete	1	1	4	3	5	1			1	2
emberölés minősített esete			3	2		1		1		
emberölés gondatlan esete										
jogos védelmi helyzet							1		1	
erős felindulásban elkövetett emberölés büntette	2								1	

Az első és legsúlyosabb élet elleni bűncselekmény, mely a családon belüli erőszak kapcsán a megyei bíróság első fokú eljárásában vizsgálni kell az, az emberölés. A bíróságon tárgyalta emberölési ügyeket alapvetően öt nagy csoportba oszthatjuk, az alapján, hogy az elkövető e bűncselekmény alap esetét, minősített esetét vagy esetlegesen valamely speciális esetét valósítja meg.

A fenti táblázatban azt láthatjuk először, hogy az egyes esetek elkövetői milyen neműek illetve a cselekményük az emberölés mely eseteit fedik le. Vizsgálódásom során megállapításra került, hogy a szénbányák bezárása és a rendszerváltás utáni években növekedett az emberölés büntetetté elkövetése, mely kitűnik a táblázatból is, a férfi elkövetők négy alkalommal követték el az emberölés büntetettét. Majd 1990-től 1994-ig stagnált, végül az 1994 és 1995-ös években csökkenést mutat, de még így is magasabb a vizsgált időszak kezdetén kimutatott számnál (lásd függelék 2. ábra). A vizsgált időszak első két évében az emberölés büntetettét öt esetben állapította meg a Tatabányai Megyei Bíróság, amelyekben az elkövetők valamelyik hozzátartozójuk sérelmére követték el a bűncselekményt.

Fontos megjegyezni, hogy már a vizsgált időszak kezdetén is találkozhatunk az emberölés egyes minősített eseteivel, de nem ez a jellemző az elkövetett cselekményekre. Mégis ki kell emelni ezt az egy esetet 1982-ből, amikor is a nő elkövető az emberölés minősített esetét az előre kitervelten és különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntetettét valósította meg, mert akkoriban nagy visszhangja volt az elkövetés eszközéül használt cian mérge miatt. Jelen ügy sértette az elkövető veje volt, a vej és az anyósa között régóta rossz volt a viszony, mert az asszony beleszólt a családi életükbe és ennek kapcsán még a házasságuk is megromlott. A vádlott tájékoztatta leányát, hogy a férje bensőséges kapcsolatban áll egy helyi lakosú lánnyal, ekkor a feleség számon kérte férjétől a történeteket, de az tagadta, hogy bármilyen kapcsolatban lenne a lánnyal, arra hivatkozva, hogy csak szóbeszéd az egész. A vádlott ekkor határozta el, hogy megöli a vejét, még pedig úgy hogy megmérgezi, ezért is kereste fel a sértettel állítólagos bensőséges kapcsolatban lévő lányt, aki ekkor egyetemen tanul és hozzáférése van mérgekhez. Ezt kihasználva megkérte a lányt, hogy szerezzen neki valamilyen mérget, mert elszaporodtak a padlásán a patkányok. A vádlott szintén jó viszonyban volt a lánnyal, így az könnyen adott neki és nem is sejtette, hogy mire használja majd a vádlott. A vádlott cian mérget kap pontos leírással arról, hogy milyen mérge és hogyan használja. Az elkövetőnek nem okozott problémát, hogy hogyan is kövesse el a bűncselekményt ugyanis minden nap ő főzött a lányának és családjának. Az elkövető két alkalommal is kért a méregből, mert első alkalommal csak kisebb adagot tett az ételbe és attól csak rosszul lett a sértett, majd, másodszor amikor újra ő főzte meg az ebédet halálos adag mérget helyezett el az ételben, melytől veje elhalálozott.¹⁹A második két éves periódus során csökkent az elkövetések száma, de a szénbányák bezárása után növekedett és már nyolc esetben kellett eljárnia mind a nyomozó hatóságnak, mind a bíróságnak. Ezek az ügyek 1989-ben mind az emberölés alapejét valósították meg, míg 1990-ben már a súlyosabb esetek is előfordultak, ezt támasztja alá az előre kitervelten, aljas indokból elköve-

¹⁹ BH 263/1982.

tett emberölés minősített esete, amelyben két vádlott szerepelt. A másodrendű vádlott férje volt az ügy sértettje, akivel a vádlott házassága megromlott, mert a másodrendű vádlott nemi kapcsolatot létesített egy harmadik személlyel és ezt megtudva a sértett bántalmazta a másodrendű vádlottat, ekkor a vádlott elköltözött a sértettől. Ezt követően élettársi kapcsolatot létesített az első rendű vádlottal, ekkor ötlik fel bennük, hogy meg kellene ölni a jelen ügy sértettjét. Több terv is megfogalmazódik bennük, szerepel az ötletek között az is, hogy el kéne gázoltni a sértettet, de végül a mellett döntenek, hogy az első rendű vádlott elbújik a padlásra, míg a másod rendű vádlott leitatja a sértettet vodkával, majd megölik. Az elhatározást tettek követik, így a másod rendű vádlott leitatja a sértettet végül az első rendű vádlott téglát ragad a kezébe és háromszor fejbe üti a sértettet, aki ettől még nem hal meg, ezért a nadrágszíját a nyaka köré tekeri és azzal fojtogatja. A sértett a bántalmazás következtében koponyaconttörést, agyrázódást, valamint zúzódásos sérüléseket szenvedett, ennek következtében valószínűsíthető, hogy a halál beállta kb. 10-15 percre tehető.²⁰

Az ezt követő időszakban az elkövetések száma se nem csökken, se nem növekedik, de ebben a két éves periódusban túlnyomó részt az emberölés minősített eseteivel találkozhatunk. Meg kell jegyezni, hogy az 1961. évi V. törvény a Csemegi kódexből eltérően az újszülött megölése büntetett az emberölés alapesete alá vonta és ebben a kérdésben az akkor hatályos 1978. évi IV. törvény sem tért el, melyet a Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve egészített ki. A Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelvében kifejtette, hogy a cselekmény megítélésénél „*az újszülötteknek a szülés tartama alatt vagy közvetlenül ezt követően az anya által történő megölése esetén a büntetés kiszabásánál az igényel alapos vizsgálatot, hogy az a különleges állapot, amely az újszülött világrahozatalával jár, kihatott-e az elkövető beszámítási képességére. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy a szülőnőt milyen ok vezette az újszülött megölésére. A házasságon kívül szülőnő esetében azt is figyelembe kell venni, hogy a társadalmi rosszallás a tudatilag elmaradott környezetben még olyan súllyal nehezédhet az elkövetőre, hogy az motiválhatja a cselekmény elkövetését. Egyebekben azonban nincs társadalmi, erkölcsi és jogi alapja annak, hogy az újszülöttek megölése esetén általánossá váljék a törvényi büntetési tétel legkisebb mértékén aluli büntetések kiszabása.*”²¹

Így a vizsgált időszak alatt mindössze két alkalommal állapította meg a Tatabányai Megyei Bíróság az első fokú eljárása során az emberölés alap esetét, melyek között 10 év telt el, ezzel megállapítható, hogy a bűncselekmény elkövetése igen ritka. Az első eset során, melyet 1982-ben követtek el a bíróság két év börtönben letöltendő szabadság veszteség és mellékbüntetésként két év közügyektől eltiltást szabott ki. A vádlott boldog házasságban élt férjével és három gyermekükkel, mikor gyanítani kezdte, hogy újfent áldott állapotban van, a vádlott nem akarta az újabb gyermeket, ezért titkolta terhességét mind férje, mind munkatársai előtt, ennek ellenére nem intézkedett időben a terhesség megszakításáról. Az áldott állapot előrehaladtával a nyilvánvaló jelek ellenére kifejezetten tagadta, hogy áldott állapotban van, pedig munkatársai többször is rákérdeztek. A vádlott a vádbeli napon az éjjel folyamán a szülési fájdalmakra ébredt, ekkor kiment a mellékhelyiségre, ezt követően megszülte fiú gyermekét a toalett kagylójába, majd a kagylóban hagyta gyermekét. A szülés után még megvárta, hogy eltávozzon a testéből a méhlepény, azután rácsukta a toalett fedelét és visszafeküdt férje mellé az ágyba. Hajnali ötkor ismét felébredt és az akkor már halott gyermekét egy vödörbe helyezte, ezt követően a vödörben elhelyezett már halott gyermeket levitte a házuk előtti szemetes kukába. A gyermek egészséges és teljesen életképes újszülött volt, aki a toalett kagylóban lévő víztől fulladás következtében halt meg. A bíróság ezen ügy kapcsán megállapította, hogy a vádlott a szüléssel együtt járó alterált lelkiállapotban követte el a bűncselekményt.²²

A másik esetet sokkal később 1992-ben követték el, melynek vádlottja még fiatalos volt a cselekmény megvalósításakor. Ebben az esetben a bíróság egy év hat hónap fiatalosok fogházában letöltendő szabadságvesztésre ítélte az elkövetőt, melynek végrehajtását négy év próbaidőre felfüggesztette és ezzel összefüggésben ítéletében pártfogó felügyelő kirendelését rendelte el. A vádlott megismerkedett egy vendégmunkásként dolgozó férfivel, akivel szerelmi kapcsolatot létesített. Szerelmük harmadik hónapjában észlelte, hogy vérzése elmaradt az adott hónapban, ekkor közölte a vendégmunkásként dolgozó apával, de közvetlen környezete elől titkolta terhességét, akiknek nem is tűnt fel a lány áldott állapota. A vádbeli napon a vádlott iskolai kiránduláson vett részt, az osztály hazafelé tartott, mikor észlelte a szülési fájdalmakat, hazatérve a mellékhelyiségben a toaletten ülve megszülte gyermekét. Ezt követően megfürdette újszülött kislányát, a szájából a magzatnyákot eltávolította, utána a köldökzsinórt elvágta, később a vízzel teli kádba visszahelyezte az újszülöttet és a kádból kihúzta a dugót, de a víz így is a baba halálát okozta, ezután megszülte a méhlepényt is, ekkor észlelte az újszülött halálát, ezután egy nylon táskába helyezte a babát, majd elrejtet-

²⁰ BH 81/1990.

²¹ Legfelsőbb Bíróság 15. számú Irányelv, IV. Büntetékiszabási szempontok 5.

²² BH 526/1982.

te. Az édesanyja észlelte, hogy lánya túl hosszú időn keresztül tartózkodik az illemhelyiségben és benyitott a fürdőszobába, ahol meglátja a szülés következtében keletkezett vért és számon kérte, amikor is bevallotta, hogy egy gyermeknek adott életet, de az meghalt. A gyermek halálának oka ebben az esetben is fulladás volt. A bíróság megállapította, hogy a vádlott az újszülött vízbe helyezésével a halál tényébe belenyugodott.²³ Az 1991-1992-es vizsgált időszakban találkozhatunk mind az emberölés alap estével, mind a minősített eseteivel és privilegizált eseteivel egyaránt. Ebben a periódusban a cselekmények 57,2 százaléka az emberölés alap esetét valósította meg, míg az emberölés minősített esetét, azaz a különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés 28,5 százalékot tett ki. Ez az arány a következő egyben utolsó vizsgált periódusban változást mutat, ugyanis az elkövetők 100 százaléka az emberölés alap esetét követte el.

ÖSSZEGZÉS

A jóléti állam nagy valószínűség szerint a gazdasági válság áldozatává válik, amelynek hatását elsősorban a szegényebb, alacsonyabb képzettségű rétegek és azok családjai érzik meg, ezért szükségessé válik a társadalom fokozott figyelme, nem lehet hátat fordítani az olyan problémáknak, mint a családon belüli erőszak, azzal az érveléssel, hogy ez magán ügy. Hiszen még napjainkban is az a hozzá állás övezi, miszerint csak az érintett feleket érinti, pedig ez nem így van.

A jogalkotó a népi kezdeményezésre megváltoztatta büntetőpolitikai álláspontját és a Büntető törvénykönyvben önálló tényállásként kívánja szabályozni a családon belüli erőszak fogalmi körébe tartozó bűncselekményeket. Viszont az eddig kialakult rendszer nem ennek a szabályozásnak megfelelő modellt alakított ki, ezért úgy vélem, hogy a meglévő rendszernek megfelelőbb lenne az osztrák-modell alkalmazása, mely külön törvényben szabályozza e kérdéskört, hiszen ez a probléma sokkal tágabb semhoggy egy szakaszban szabályozzuk, bár erre is láthatunk példát.

Ez a modell komplex stratégiát alkalmaz a problémára, lényegi eleme a sértett védelme, melynek elősegítésében az állami hatóságok és a civil szervezetek szorosan együttműködnek, valamint az eljárás a sértett magánindítványától függetlenül megindul, még a könnyű testi sértés esetében is, míg nálunk ezzel szemben a könnyű testi sértés esetén a sértett magánindítványára indul meg csak az eljárás, azért fontos, hogy minden esetben hivatalból induljon az eljárás, mert így a bejelentett esetekben a rendőri intézkedés során könnyű testi sértésnek vélt cselekmény is a bíróság elé kerül és ezzel megakadályozhatja, hogy az áldozatot újabb bántalmazás érje. Fontos, hogy " a büntető igazságszolgáltatás résztvevőinek tisztában kell lennie azzal, hogy az áldozat nem önként vállalja a családon belül a sértett szerepét."²⁴

Továbbá véleményem szerint oly széles azon bűncselekmények sora, melyek e problémakörbe tartoznak, vagy akár maga a fogalom meghatározása is olyan nehézkes, hogy külön törvényi szabályozást igényel és ezzel a külön törvényben való szabályozással a Miniszterek Bizottságának 1985. évi 4. sz. Ajánlása a családon belüli erőszakkal kapcsolatosan, mely egyebek mellett a következő állami feladatokat fogalmazza meg: „*Fel kell hívni a közvélemény figyelmét a családon belüli erőszak nagyságrendjére, komolyságára és jellegzetességeire, annak érdekében, hogy az ezzel kapcsolatos intézkedésekhez elnyerjék (a lakosság) támogatását; szolgáltatásokat kell létrehozni a családon belüli erőszak áldozatainak biztonsága érdekében, ideértve a menedékházakat, a tanácsadást, a lelki támogatást és az utókezelést; a családon belüli erőszak elkövetői számára rehabilitációs programokat kell kialakítani; az olyan családoknak, amelyekben szexuális erőszakra, illetve vérfertőzésre került sor, támogató szolgáltatásokat kell nyújtani.*”²⁵ - ezzel esély nyílna arra, hogy a társadalom hozzáállása megváltozzon, ennek egyik eszköze lehetne a külön törvénybe való foglalás, a másik pedig a figyelem felhívás, valamint az ifjúság tájékoztatása, nevelése.

El kell érünk, hogy a társadalom szegényebb és esetleg alacsonyabb képzettségű rétegeiben is megváltozzon az a beidegződés, miszerint az asszony verve jó. Megállapítható, hogy a családon belüli erőszakra, bizonyos tényezők hatással vannak, ezek a munkanélküliség, az alkoholizmus stb., még a vizsgált időszakban is. A térség már a szénbányák bezárásakor válságba került, hiszen a bányában és az arra épült gyárak dolgozói elvesztették munkájukat, ezzel a foglalkozottak aránya 7 százalékkal csökkent, melynek egyértelmű hatása volt a családon belüli erőszak alakulására. A tatabányai szénbányák létrejötté indította virágzásnak ezt a területet, ennek köszönhető, hogy városi rangra

²³ BH 261/1992.

²⁴ DOMOKOS ANDREA: A távoltartás bevezetése a magyar jogba, in IMRE MIKLÓS, LAMM VANDA, MÁTHÉ GÁBOR (szerk.): *Közjogi tanulmányok Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére*, 2006, Aula kiadó, Budapest, 92. o.

²⁵ Miniszterek Bizottságának 1985. évi 4. sz. Ajánlása

emelkedett, továbbá gazdaságának fejlődését is. A kulturális élet kialakulásában is nagy szerepe volt. A bányák létrejötte következtében épült meg a kórház, a gyógyszertár, a templom, valamint számos új lakóház is, ebből látható, hogy a térség életének főszereplője volt a tatbányai szénbánya. Az itt élők még mindig örömmel gondolnak vissza történelmük ezen időszakára, hiszen még napjainkban is megtartják a bányásznapokat. A bezárásokat követő években kimutatható a családon belüli erőszak fogalom körébe tartozó bűncselekmények növekedése, melyek elkövetői nagy számban munkanélküliek, az alkohol rabjai, valamint legmagasabb iskolai végzettségük a 8 általánost sem éri el.

A vizsgált időszakban nőtt a családon belüli erőszakos ölési cselekmények száma, mely a dolgozatban a Tatabányai Törvényszék bírósági határozatai alapján készített táblázatban egyértelműen kimutatható. A bánya bezárások és az azt követő években a munkanélküliség arányának emelkedése folytán ezen bűncselekmények is emelkedő tendenciát mutatnak, így úgy vélem bizonyítást nyert, hogy egy gazdasági válságnak, jelen dolgozatban épp egy bánya bezárásának és a rendszerváltozásnak milyen hatásai lehetnek a családon belüli erőszakos bűncselekményekre. Úgy vélem, hogy fel kell figyelniük azon okokra, melyek hatással vannak a családon belüli erőszakra, hiszen napjainkban is magas a munkanélküliség aránya, amely kiváltó oka lehet a családon belüli erőszakos cselekmények növekedésének. Ezért van jelentősége annak, hogy a jogalkotó olyan megoldást válasszon mely fékező ereje lehet ennek a problémának. Így a kialakult rendszernek megfelelőbb lenne az osztrák-modell alkalmazása, mely a legeredményesebb Európában.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1.] BENKE ISTVÁN, REMÉNYI VIKTOR (szerk.): *A magyar bányászat évezredes története II. kötet*, 1996, Római Kiadó és Nyomdaipari Bt., Budapest.
- [2.] DOMOKOS ANDREA: A távöltartás bevezetése a magyar jogba, in IMRE MIKLÓS, LAMM VANDA, MÁTHÉ GÁBOR (szerk.): *Közjogi tanulmányok Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére*, 2006, Aula kiadó, Budapest.
- [3.] FEHÉR LENKE: Családon belüli erőszak – nemzetközi dokumentumok és gyakorlat, in VIRÁG GYÖRGY (szerk.): *Családi iszonyok - A családi erőszak kriminológiai vizsgálata*, 2005, KJK-KERSZÖV Jog- és Üzleti Kiadó Kft., Budapest.
- [4.] MEZEY BARNA (SZERK.): *Magyar jogtörténet*, 2007, Osiris Kiadó, Budapest.
- [5.] MORVAI KRISZTINA: *Terror a családban, A felelősbántalmazás és a jog*, 1998, Kossuth Kiadó, Budapest.
- [6.] NANE EGYESÜLET: *Miért marad??? Feleség- és gyerekbántalmazás a családban Hogyan segíthetünk?- Kézikönyv segítő foglalkozású szakemberek számára*, 2006, NANE Egyesület, Budapest.
- [7.] http://www.huszadikszazad.hu/index.php?apps=treasury&action=cikk&id=85&last_action=company_list, 2012.09.12.
- [8.] <http://www.palfalva.hu/csaladerozsak.htm>
- [9.] http://konyvtar.ksh.hu/kiadvanyok/Foglalkoztatottsag_es_munkanelkuliseg/ofal/main.html

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK:

- [1.] Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve - 14. Fejezet
- [2.] Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve - 50. Fejezet, 58. Fejezet
- [3.] WERBŐCZY István- Tripartitum /Hármaskönyv/, 1514, Második rész Nemes Magyarország Jogainak és Szokásainak Második Részéről Általában 43. CZIM 5. §.
- [4.] 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről.
- [5.] 1961.évi V. tv a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről.
- [6.] Legfelsőbb Bíróság 15. számú Irányelv, IV. Büntetés-kiszabási szempontok 5.
- [7.] 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- [8.] Miniszterek Bizottságának 1985. évi 4. sz. Ajánlása
- [9.] Declaration on the Elimination of Violence against Women, 1993
- [10.]32/2007. (OT 26.) ORFK

FELHASZNÁLT BÍRÓSÁGI HATÁROZATOK:

- [1.] BH 261/1992.
- [2.] BH 263/1982.
- [3.] BH 526/1982.
- [4.] BH 81/1990.

FÜGGELÉK

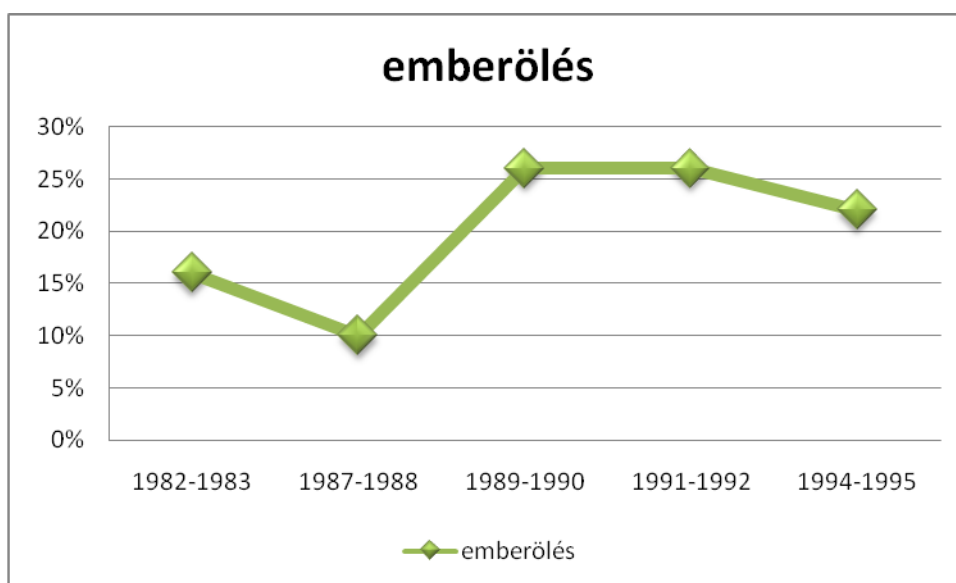
Gazdasági aktivitás változásai megyeszékhelyek szerint

1980–2001

Százalék

Megyeszékhely	Foglalkoztatottak			Gazdaságilag aktívak	
	aránya a népesség százalékában				
	1980	1990	2001	1990	2001
Budapest	50,0	45,5	42,0	46,8	44,8
Békéscsaba	48,8	44,8	38,2	45,9	42,0
Debrecen	46,7	43,2	36,7	44,5	40,8
Eger	47,2	43,9	40,2	45,0	43,4
Győr	48,0	46,3	43,9	47,1	46,6
Kaposvár	48,8	45,4	39,1	46,3	42,8
Kecskemét	50,0	46,1	40,7	47,3	44,2
Miskolc	49,3	43,9	33,3	45,3	39,2
Nyíregyháza	46,7	43,4	37,2	44,9	41,7
Pécs	48,5	43,8	37,5	44,8	40,7
Salgótarján	48,3	44,8	35,7	45,9	41,4
Szeged	47,0	43,8	37,9	44,7	41,6
Székesfehérvár	50,1	47,6	45,6	48,5	48,2
Széksárd	50,3	47,1	41,8	48,3	45,3
Szolnok	50,5	46,5	40,1	47,4	44,2
Szombathely	47,8	47,2	46,3	47,9	48,3
Tatabánya	48,2	43,2	38,5	44,1	41,8
Veszprém	50,7	48,0	44,7	49,2	47,2

1. ábra

RÁCZ DIÁNA

TELJESSÉGI ZÁRADÉK, AVAGY EGY ANGOL ISMERŐS BEFOGADÁSA A KONTINENTÁLIS JOGRENDszerBE

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Napjaink felgyorsult világában egyre égetőbb szükségét látjuk a nemzetközi kereskedelemben¹ a szakszerű, azonnali és pontos jogi fellépésnek. A szerződések megkötésekor a felek általában „saját malmukra hajtják a vizet”, és nincsen ez másképpen az egymás közötti ügyletek esetére kikötendő jog terén sem. Az eddigi szabályozás nem kevés akadályt állít (állított) a szerződő felek elé, melyet, szerencsés esetben, együttesen sikerrel megoldanak. Ezek közül is, talán a legmarkánsabbak egyike az alkalmazandó jog kérdésének a köre. Mindeddig a 2008. július 17.-i 593/2008 EK európai parlamenti és tanácsi rendeletet (továbbiakban: Róma I.) használták az alkalmazandó jog meghatározására. Ezen kíván változtatni az Európa Bizottság által kiadott COM (2011) 653 javaslata a közös európai adásvételi jogról (továbbiakban: Javaslát). Az angol jogi terminológiában gyökerező [és a magyar jogban is, az új Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényben már szereplő (továbbiakban: új Ptk.)] teljességi záradék az egyik újítása a közös európai adásvételi jognak, mert a felek nem hivatkozhatnak azokra a korábbi nyilatkozataikra és megállapodásokra, amelyek nem szerepelnek a szerződésükben.² A régi-új jogintézmény bemutatásához elengedhetetlenül hozzátartozik a kontinentális jogban történő meghonosodásának bemutatása, valamint jelentős szerepének bemutatása mind a közös európai adásvételi jogban és az ENSZ által elfogadott Bécsi Vételi Egyezményben (továbbiakban: Egyezmény), mind az új Ptk.-ban.

1.A KEZDETI LÉPÉSEK...

A 2001. évi közleményével a Bizottság széles körű nyilvános konzultációt indított el a széttagolt szerződési jogi keretrendszerrel valamint arról, hogy ez hogyan akadályozza a határon átnyúló kereskedelmet. A fogyasztók és a vállalkozások javára szolgáló európai szerződési jog felé történő előrehaladás szakpolitikai választási lehetőségeiről szóló Zöld könyv³ (továbbiakban: Zöld könyv) 2010. júliusi közzétételével a Bizottság nyilvános konzultációt indított, amelyben különböző szakpolitikai lehetőségeket vázolt fel azzal kapcsolatban, hogy hogyan erősíthető a belső piac az európai szerződési jog terén történő előrehaladás révén. A zöld könyvre reagálva az Európai Parlament a 2011. június 8-i állásfoglalásában kifejezte, hogy határozottan támogatja egy olyan jogi eszköz megteremtését, amely elősegítené a belső piac létrehozását és működését, és a kereskedők, a fogyasztók, valamint a tagállamok igazságszolgáltatási rendszerei javát szolgálná.⁴ Király Miklós professzor szavaival élve „a Bizottság ezzel átlépte a Rubikon folyót, hiszen a tervezet közzétételével az európai szerződési, illetve adásvételi jog kérdése kilépett a tudományos viták világából és egy tudományos elképzelésből jogalkotói kérdéssé vált”.⁵

Az önként választható, közös adásvételi szabályokat jelentő szerződési forma a remények szerint elősegíti majd a határon átvívelő kereskedelmet, csökkenti a vállalkozások költségeit, illetve nagyobb védelmet biztosít a fogyasztóknak. A határokon átvívelő kereskedelemnek azonban vannak még akadályai. Ezek közé tartozik az EU tagállamainak adásvételi joga között tapasztalható különbségek. A Javaslát a megvalósítandó céljai között kifejti, hogy létre kívánja hozni a közös európai adásvételi jogot. A Javaslát a nemzeti szerződési jogok közelítését nem a már meglévő nemzeti szerződési jog módosításának előírásával valósítja meg, hanem az egyes tagállamok nemzeti jogán belüli második szerződési jogi rendszer létrehozásával, amely e jog hatálya alá tartozó szerződések tekintetében a már meglévő nemzeti szerződési joggal párhuzamosan lesz

¹ Elsősorban a kereskedők és a fogyasztók közötti adásvétel témakörében.

² KOVÁCS TÍMEA: *Az ún. teljességi záradék fogalma, angol nyelvű megfelelői és a magyar polgári jogban betöltött jelentősége*, forrás: <http://www.jogiforum.hu/blog/5/42>, 2013. március. 13

³ COM (2010) 348 végleges.

⁴ A közös európai adásvételi jog javaslát, forrás: http://ec.europa.eu/magyarorszag/press_room/press_releases/20111011_kozos_adasveteli_jog_hu.htm, 2013. március 13.5. o.

⁵ CZUGLER PÉTER ÁRON: Beszámoló az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara által a Közös Európai Adásvételi Jogról rendezett nemzetközi konferenciáról, in *Magyar Jog*, 2012/9, 564.o.

hatályban. A Javaslatnak a határon átnyúló szerződésre való alkalmazása önkéntes lenne, a felek kifejezett megállapodása alapján.⁶ Ha mindez megvalósulna, a Javaslat segítene felszámolni a kereskedelmi szerződéskötések eddigi akadályait az alkalmazandó jog tekintetében. Így könnyebbé válik a határon átvélt kereskedelem azzal, hogy ugyanolyan szintű védelmet biztosít mindkét fél számára. Az új szabályok nem lépnek majd a tagállamok nemzeti jogszabályai helyébe, noha az egyes országok dönthetnek úgy, hogy országos szinten is alkalmazhatók azokat. Az új uniós adásvételi jog csupán egy önként választható adásvételi szerződés lehetőségét kínálja fel azoknak a kereskedőknek, akik szeretnék termékeiket külföldön értékesíteni.⁷

A tagállamok szerződési jogai közötti különbségekből fakadó nehézségek eltántorítják a kereskedőket – különösen a kis- és középvállalkozásokat – attól, hogy határon átnyúló kereskedelemben fogjanak vagy új tagállami piacokra terjesszék ki a működésüket. A fogyasztók így nem férhetnek hozzá a más tagállamok kereskedői által kínált termékekhez. A kereskedők számára problémát jelent továbbá, hogy a határon átnyúló kereskedelem jogi szabályozása összetettebb, mint a belföldi kereskedelemé, mivel gyakran több, eltérő jellegű nemzeti szerződési jogot is figyelembe kell venniük.

A Javaslat átfogó célja a belső piac létrehozásának és működésének javítása a vállalkozások határon átnyúló kereskedelme és a határon átnyúló fogyasztói vásárlások bővítésének előmozdításával. Ez a célkitűzés úgy érhető el, ha rendelkezésre áll egy önálló, egységes szerződési jogi szabályrendszer, beleértve a fogyasztóvédelmi rendelkezéseket és a közös európai adásvételi jogot, amelyet a tagállamok nemzeti jogrendszereinek keretén belül második szerződési jogi rendszernek kell tekinteni.⁸

Az Európai Bizottság javaslatában a kereskedelem ösztönzése történik. Ez szabályozza az üzleti életben gyakran alkalmazott ún. teljességi záradék (*merger clause*) intézményét, amellyel a felek azt a szándékukat juttatják kifejezésre, hogy - mivel a szerződés a megállapodás valamennyi feltételét magában foglalja – a szerződéskötés során tett korábbi nyilatkozatok, ajánlatok, kötelezettségvállalások vagy megállapodások nem képezik a szerződés részét. A Javaslatban megfogalmazott teljességi záradék kimondja:

1. Ha valamely írásbeli szerződés olyan feltételt tartalmaz, amely szerint a dokumentum a szerződés valamennyi feltételét magában foglalja (teljességi záradék), a szerződésbe nem foglalt korábbi nyilatkozatok, kötelezettségvállalások vagy megállapodások nem képezik a szerződés részét.
2. A szerződés ellenkező rendelkezése hiányában a teljességi záradék nem zárja ki, hogy a felek korábbi nyilatkozatait felhasználják a szerződés értelmezéséhez.
3. Kereskedők és fogyasztók közötti szerződés esetén a fogyasztót nem köti a teljességi záradék.
4. A felek a fogyasztó hátrányára nem zárhatják ki e cikk alkalmazását, nem térhetnek el attól, és nem változtathatják meg annak joghatását.⁹

2.A BÉCSI VÉTELI EGYZEMÉNY ÉS A TELJESSÉGI ZÁRADÉK

Az Egyezmény egymagában biztosítja és lehetőséget ad a nemzetközi adásvételi ügyletek lebonyolításához. Általánosságban lehetőséget nyújt a szerződés során minden releváns körülmény figyelembevételére, egyes szokásoknak a szerződésbe foglalására, valamint megengedi a szerződés és feltételeinek bármilyen bizonyítását. Diszpozitivitása azonban lehetővé teszi, hogy a felek a szerződésben előbb felsorolt rendelkezéseket kizárják, illetőleg azoktól eltérjenek. Így az Egyezmény 6. cikkének második mondatát¹⁰ kétirányú: felhatalmazza a feleket, hogy az Egyezmény egyes szabályaitól eltérjenek, vagy azoknak joghatásait módosítsák.¹¹ Ez történhet kifejezett vagy hallgatólagos megállapodással. Az előbbi megoldás ajánlott az esetlegesen felmerülő későbbi viták elkerülésére. Egy ilyen megállapodás a felek szerződésmódosítását jelenti az alkalmazandó jog tekintetében. Fontos azonban megjegyezni, hogy a nemzetközi általános szerződési feltételek vagy szokások kikötése ugyanakkor nem jelenti az Egyezmény hallgatólagos kizárását. E szerződésmódosítás során a jogválasztás kifejezett megállapodást tartalmaz, a felek úgynevezett feltételezett akarata nem jön

⁶ A közös európai adásvételi jog javaslat, 9. o.

⁷ Vásárlás határon innen és túl: egységes európai adásvételi szerződés - 14/10/2011, Az Európai Bizottság honlapja, forrás: ec.europa.eu/news/environment/111014_hu.htm, 2013.március.13

⁸ A közös európai adásvételi szerződés javaslat, 2-4. o.

⁹ A közös európai adásvételi szerződés javaslat, 72.cikk,

¹⁰ Egyezmény 6. cikk.

¹¹ SZABÓ SAROLTA: Parol evidence, plain meaning rule, merger clause és a Bécsi Vételi Egyezmény, in *Külgazdaság*, 2007/7-8. szám, 82. o.

figyelembe.¹² A megállapodás létrejöttét magának az Egyezménynek a II. Részben foglalt szabályai szerint kell megítélni.

A teljességi záradék az Egyezményben is ugyan azt a szerepét tölti be, mint a közös európai adásvételi jogban. A felek bebiztosíthatják magukat, hogy az írásba foglalt szerződés teljesülése során korábbi nyilatkozataikat nem veszik figyelembe. A teljességi záradékot – ahogy Szabó Sarolta írásában kifejti – tehát egyfajta biztonság elérése céljából fejlesztették ki. A záradék szerint az írásban rögzített szerződés a felek teljes körű megállapodását tartalmazza és ezen túlmenően azt is, hogy egyik fél sem hivatkozik az írásbeli szerződésen kívül eső nyilatkozatokra, tényállásokra.¹³ Ennek értelmében láthatjuk, hogy az Egyezmény hatálya alá tartozó szerződések esetében lerontja az Egyezmény szerződésértelmezésre és bizonyításra vonatkozó rendelkezéseit. Sőt, ha a felek szándéka erre is kiterjed, a teljességi záradék kizárhatja a kereskedelmi szokásjog alkalmazhatóságát. Az Egyezmény 6. cikkének értelmében értelmezési és bizonyítási szabályainak kizárásához vezet. „Ha lúd, legyen kövér” elvét alkalmazva, ennek a kizárásnak kettős célja van. Egyrészt kizárja azokat a körülményeket, melyek kiegészítenék az írásbeli szerződés feltételeit. Másrészt megakadályozza a külső bizonyítékok felhasználását az írott megállapodás értelmezése során. Az Egyezmény és egy jól megfogalmazott teljességi záradék kizárja a külső bizonyítás lehetőségét feltéve, ha a felek el akarják kerülni a szóbeli bizonyítékokkal járó problémákat, korábbi megállapodásokra való hivatkozást, melyeket nem vettek bele a szerződésükbe.¹⁴

Joggal tehetjük fel a kérdést, vajon mi a teendő akkor, ha teljességi záradék esetén a szerződésben nem szabályozott kérdést kell eldönteni. Ilyen kérdés lehet többek között a nem körültekintő megfogalmazás. Ilyenkor nem könnyű a záradék pontos tartalmának a meghatározása – a felek csupán a szóban kötött megállapodásokra való hivatkozást zárják ki vagy azt, hogy az írásbeli szerződés mellett nincs lehetőség semmilyen más nyilatkozat, megállapodás megkötésére.¹⁵ Ez utóbbira alapozta ítéletét egy kínai bíróság. A tényállás szerint a vevő az áru elszállításával késedelembe esett, így az akkreditív lejáratí idejének meghosszabbításával egyoldalúan módosította a szerződést. Az eladó elállt a szerződéstől, a vevő szerződésszegésére hivatkozva, mivel az nem teljesítette az áru elszállításával kapcsolatos kötelezettségét határidőre. A vevő pár nappal biztosított az eladó számára egy hajót, melynek a fedélzetére az árut be tudta volna rakodni, azonban az eladó ennek az FOB klauzula¹⁶ szerinti kötelezettségének nem tett eleget.¹⁷ Ennek a kérdésnek a megoldásában segítségünkre van az Egyezmény alkalmazásával és értelmezésével felruházott Testület (CISG Advisory Council, továbbiakban: CISG).¹⁸ A CISG szerinti tipikus megfogalmazásnak tekinthető, hogy e záradékkal ellátott adásvételi szerződés az ügylet tekintetében minden feltételt magába foglal, hatályon kívül helyez minden korábbi megállapodást valamint kizárólagosan és teljes mértékben tartalmazza az ügyletre vonatkozó valamennyi szerződési feltételt. A vevőnek tudomásul kell vennie, hogy a korábbi szóbeli ígérek érvényüket veszítik és lemond a vevő az írásbeli szerződésben kifejezetten nem szereplő feltétellel, ígérettel kapcsolatos követeléséről.¹⁹ Az előbbieken említett jogesetben tehát a döntés is ezt az elvet követte: a vevő igényét a bíróság elutasította, megállapítva, hogy nem tett eleget az áru elszállítására vonatkozó szerződési feltételeknek, így szerződésszegést követett el. Egy másik, hasonló jogesetben a new york-i bíróság megállapította, ahol a Biobox (biológiailag lebomló kazettatok) szabadalmaztatója Steve Gottlieb, szerződést kötött a német Schubert céggel, hogy szabadalmát tömeggyártásban gyártsa. A közöttük létrejött szerződésben az

¹² Vékás Lajos - Sándor Tamás: *Nemzetközi adásvétel*, 2005, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 61-67. o.

¹³ SZABÓ: i.m. 85. o.

¹⁴ SZABÓ: i.m. 91. o.

¹⁵ SZABÓ: i. m. 89. o.

¹⁶ FOB: Free on Board (költségmentesen a hajó fedélzetére): a leggyakrabban alkalmazott tengeri klauzula alkalmazása esetén az eladó akkor teljesít, ha az áru áthalad a hajó korlátja fölött. Az eladó szerzi be az exporthoz szükséges minden engedélyt, a vevő saját költségén szállíttatja el az árut a kikötőből, és viseli mindazon kárt, amely a szállítás során keletkezik. Az eladó kötelessége értesíteni a vevőt a berakodás tényéről, és át kell adnia az okmányt, amely igazolja, hogy az áru átadása megfelelően megtörtént (általában a hajóraklevél szolgál ennek igazolására). Forrás: INCOTERMS (2010) nkmt.sze.hu/downloadmanager/download/nohtml/1/id/2427/, 2013. március 31.

¹⁷ Cong ty Ng Nam Bee Pte Ltd. v. Cong ty Tay Ninh Trade Co. (1996. 04. 05.) <http://www.unilex.info>

¹⁸ Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods, <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/CISG-AC-op3.html#26>

¹⁹ „Purchaser agrees that the Purchase Order and Sales Contract relating to this transaction include all of the terms and conditions of this Agreement and that this Agreement cancels and supersedes any prior agreement and as of the date hereof comprises the complete and exclusive statement of the terms of the Agreement relating to the subject matters covered hereby. Purchaser further understands that verbal promises by sales representatives are not valid and any promises or understandings not herein specified in writing are hereby expressly waived by the Purchaser.”

Egyezmény alkalmazását kötötték ki, valamint megegyeztek abban is, hogy a közöttük létrejött szerződés minden feltételt tartalmaz. A kivitelezése és a gyártása ennek a speciális toknak nem történt a szerződésben meghatározott feltételek szerint, valamint a tokok kifizetése sem történt ennek okán a megállapodás szerint. Az ügyben eljáró bíróság rámutatott, hogy a teljességi záradék (mely jelen ügyben a magába foglalta az ajánlatot is) kikötése csak abban az esetben érvényes a felek között, ha abban mindekét fél egyhangúan egyetért. Külön kiemelte a teljességi záradék legfőbb „erényét”, hogy a felek közötti korábbi megállapodások nem érvényesek, kivéve azokat, melyeket a felek közötti szerződés tartalmaz.²⁰

A merger clause kapcsán felmerülő számos kérdéssel a nemzetközi jogot tartalmazó különböző instrumentumok is foglalkoznak, pl. az UNIDROT Alapelvek²¹ és az Európai Szerződési Jog Alapelvei. Az UNIDROIT Alapelvek kifejezetten rögzítik a merger clause-t. Ezen Alapelvek szerint a felek előzetes tárgyalásai és megegyezései ugyan nem használhatók az írásbeli szerződés cáfolatára és kiegészítésére bizonyítékul, azonban az írásba foglalt szerződés értelmezésénél alkalmazhatók. Az Európai Szerződési Jog Alapelvei különbséget tesz a felek tárgyalása útján kialakított és szerződésbe foglalt, valamint az egyedileg meg nem tárgyalt merger clause között. Előbbi esetén azok a korábbi nyilatkozatok, melyeket nem foglaltak írásba nem képezik a szerződés részét. Utóbbinál pusztán egy vélelmet állít fel, miszerint a felek nem szándékoztak korábbi nyilatkozataikat, megállapodásaikat a szerződés részének tekinteni.²²

Visszatérve az Egyezményben foglaltakhoz, fontos leszögezni, a fejezet elején elmondottakra hivatkozva, hogy a merger clause hatályának meghatározásakor a felek nyilatkozatait, tárgyalásait, valamint az összes körülményt figyelembe kellene venni.

3. AZ ÚJ PTK. ÉS A MERGER CLAUSES KAPCSOLATA

Az új Ptk. beépíti a Ptk. évtizedes felsőbbbírói gyakorlatának maradandó mondanivalót hordozó, tételes jogi szabályozást kívánó, kodifikációra érett eredményeit. Figyelembe veszi, hogy polgári jogunk reformját több területen befolyásolja az Európai Unió jogalkotása, ami közvetlenül érinti törvényhozásunkat, és – például a fogyasztóvédelmi szerződési jogban vagy a társasági jogban – szervesen be kívánja építeni a magánjogi uniós irányelveket. Tudatosan nem törekszik ugyanakkor arra, hogy az uniós magánjog egész anyagát a kódexbe építse. Ennek oka az, hogy az uniós irányelvek szabályozása túlságosan tagolt, kazuisztikus és sűrűn változó jellegű, minden részletében nem alkalmas egy hosszú távra tervezett kodifikáció célkitűzéseinek megvalósítására. Az új Ptk. nem választott külföldi modellt, de bőségesen merít külföldi kodifikációs példákból. A 20. század elején készített magyar tervezetek főleg az osztrák és a német törvénykönyv megoldásait vették figyelembe, az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslatnak pedig a svájci ZGB (Zivilgesetzbuch) is szolgált mintákat. Ezeknek a nagy klasszikus törvénykönyveknek a tanulságait többségükben a magyar magánjog már hasznosította. A nemzeti kódexeken kívül merít a nemzetközi jogalkotás eredményeiből is. Ezek közül mindenekelőtt a Bécsi Nemzetközi Vételi Egyezmény, az UNIDROIT Alapelvek (Principles of International Commercial Contracts, 2004), az Európai Alapelvek (The Principles of European Contract Law, 1999, 2002) és az utóbbiból kiindulva megalkotott európai modellszabályok (Draft Common Frame of Reference) kínáltak megfontolásra érdemes, esetenként követhető példákat a szerződési jog szabályozásánál. Ezek a színvonalas modelljavaslatok világszerte szakmai elismerést vívtak ki, és széles körben hatnak a jogalkotásra és a joggyakorlatra.²³

Az új Ptk. a teljességi záradékot, mint új jogintézményt, mind a kodifikációs munkálatok során elhangzott érvek, mind a szerződéskötés és szerződészerű teljesítés biztonsága érdekében vette át. Ha az írásbeli szerződés olyan kikötést tartalmaz, amely szerint az a felek közötti megállapodás valamennyi feltételét tartalmazza, az írásbeli szerződésbe nem foglalt korábbi megállapodások hatályukat veszítik. A felek korábbi jognyilatkozatai a szerződés értelmezésénél figyelembe vehetők.²⁴ A teljességi záradék egyrészt a szerződés tartalmának és terjedelmének meghatározásához nyújt segítséget azáltal, hogy kimondja, hogy a szerződésbe nem foglalt kikötések nem válnak a szerződés részévé még abban az esetben sem, ha az adott kikötésről korábban konszenzus jött létre a felek között, másrészt azonban a teljességi záradék szerződésértelmezési szabály is. A szerződéses kikötések értelmezésekor a felek rendszerint visszanyúlnak a szerződéskötés során

²⁰TeeVee Toons, Inc. & Steve Gottlieb, Inc. v. Gerhard Schubert GmbH, 2006.08.23, <http://www.unilex.info/case.cfm?id=1137>

²¹ UNIDROIT Principal 2004.

²² Uo. 90. o.

²³ Az új Ptk. magyarázat, rövid indokolás

²⁴ 2013. évi V. törvény, 6:87. §

keletkezett korábbi iratokhoz. Szükséges ezért szabályozni, hogy teljességi záradék esetén erre van-e lehetőség. A Javaslat - az UNIDROIT²⁵ és az Európai Alapelvek²⁶ rendelkezéseivel összhangban - kimondja, hogy a felek korábbi nyilatkozatai a szerződés értelmezésénél figyelembe vehetők.²⁷

ZÁRÓ GONDOLATOK

Összességében látva a teljességi záradék megjelenése a kontinentális jogrendszerben hatalmas előrelépést jelent nemcsak a közös európai adásvételben, hanem a magyar magánjog rendszerében is, hiszen a kereskedelemben részt vevő feleknek ez a klauzula teljes biztonságot és kiszámíthatóságot nyújt a közöttük létrejövő kereskedelmi ügylet lebonyolításában. Álláspontom szerint ennek a klauzulának az átvételével és alkalmazásával sikerült egy jó angolszász jogintézményt a kontinentális jogban meghonosítani.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1.] CZUGLER PÉTER ÁRON: Beszámoló az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara által a Közös Európai Adásvételi Jogról rendezett nemzetközi konferenciáról, in *Magyar Jog*, 2012/9, 564- 574.o.
- [2.] KOVÁCS TÍMEA: *Az ún. teljességi záradék fogalma, angol nyelvű megfelelői és a magyar polgári jogban betöltött jelentősége, forrás: www.jogiforum.hu/blog/5/42*, 2013. március 13
- [3.] SZABÓ SAROLTA: Parol evidence, plain meaning rule, merger clause és a Bécsi Vételi Egyezmény, in *Külgazdaság*, 2007/7-8. szám, 82-90.o.
- [4.] Szerkesztőbizottsági javaslat, V. Könyv: Kötelmi jog: Második rész: A szerződés általános szabályai, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2007/2. szám, 3-29. o.
- [5.] VÉKÁS LAJOS - SÁNDOR TAMÁS: *Nemzetközi adásvétel*, 2005, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 14-544.o.
- [6.] Az Európai Szerződési Jog Alapelvei, 2.105. cikk, a teljességet kimondó kikötés, Ekaq5t4JObGN8A.pdf, 2013. március. 13.
- [7.] http://ec.europa.eu/magyarország/press_room/press_releases/20111011_kozos_adasveteli_jog_hu.htm közös európai adásvételi jog javaslat, 2013. március 13,
- [8.] Vásárlás határon innen és túl: egységes európai adásvételi szerződés - 14/10/2011, Az Európai Bizottság honlapja, ec.europa.eu/news/environment/111014_hu.htm, 2013.március.13
- [9.] Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods. <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/CISG-AC-op3.html#26>
- [10.] TeeVee Toons, Inc. & Steve Gottlieb, Inc. v. Gerhard Schubert GmbH,(2006.08.23), <http://www.unilex.info/case.cfm?id=1137>
- [11.] Cong ty Ng Nam Bee Pte Ltd. v. Cong ty Tay Ninh Trade Co. (1996. 04. 05.) <http://www.unilex.info>
- [12.] INCOTERMS (2010), nkmt.sze.hu/downloadmanager/download/nohtml/1/id/2427/, 2013. március 31.
- [13.] 2013.évi V. törvény az új Polgári törvénykönyvről szóló, 6:87§

²⁵ Az UNIDROIT hasonlóképpen vette át az angol terminológiában használatos merger clause-t, melyet az UNIDROIT Alapelvekben találhatunk meg. Article 2.1.17 (Merger clauses) 'a contract in writing which contains a clause indicating that the writing completely embodies the terms on which the parties have agreed cannot be contradicted or supplemented by evidence of prior statements or agreements. However, such statements or agreements may be used to interpret the writing.'

²⁶ Az Európai Szerződési Jog Alapelvei, 2.105. cikk, a teljességet kimondó kikötés, <http://pju.hu/dokumentumok/hxHcNKT7Ekaq5t4JObGN8A.pdf>

²⁷ Szerkesztőbizottsági javaslat, V. Könyv: Kötelmi jog: Második rész: A szerződés általános szabályai, in *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2007/2. szám, 15. o.

VULCZ LILLA

ADALÉKOK A GLOBÁLIS FEJLESZTÉSI TÁMOGATÁSOK ÉS SEGÉLYEZÉS KÉRDÉSÉHEZ AVAGY A NEMZETKÖZI FEJLESZTÉSI EGYÜTTMŰKÖDÉS (NEFE) FOGALMA, TÖRTÉNETE VALAMINT TEVÉKENYSÉGE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL MAGYARORSZÁGRA.

BEVEZETÉS

A XXI. század posztjaltai globális problémái¹ közül kiemelkedik a szegénységgel sújtott fejlődő országok kérdésköre. A fejlődő világ, mint fogalom legelőször a második világháború után, a dekolonizációs időszakot követően jelent meg a köztudatban.² A fejlődő országok közé azokat a gyarmati vagy félgymati sorból felszabadult országokat sorolhatjuk, amelyek elmaradottsága a gazdaságban betöltött periférikus, alapvetően függő helyzetükből, gazdaságon belüli kapcsolatok gyengeségéből vagy esetlegesen ennek hiányából, továbbá részben épp a gyarmatosításból, illetve a fejlett országokkal fenntartott egyenlőtlen kapcsolatokról ered. Ezt a kapcsolati rendszert írja le úgy a világrendszer elmélet, mint centrum-félférféria, vagy még inkább a centrum-periféria viszony.³

A fejlődő világ országai közé (az EU kereskedelmi és fejlesztési politikájának vonatkozásában) sorolhatunk fejlettebb országokat – így például Argentínát, Mexikót, Indiát – valamint elmaradottabbakat, mint az ACP országok körét, melynek angol rövidítése African (afrikai), Caribbean (karibi) és Pacifik (csendes-óceáni) szavakból tevődik össze.⁴ Természetesen ezen országok között is lényeges eltérések mutatkoznak, mind gazdasági, mind társadalmi, szociális, politikai vagy vallási téren.

A fejlődő országok szegénységéhez és elmaradottságához a posztgyarmati státusból következően számos tényező járul hozzá. A szegénység okai között elsőként a munkalehetőségek hiányát, a teljes vagy részleges munkanélküliséget, valamint az ehhez szorosan kapcsolódó megfelelő képzettség hiányát és a funkcionális írástudatlanságot említhetjük. További szegénységet növelő tényezők az államok közötti konfliktusok, polgárháborúk, a kábítószer- és fegyverkereskedelemben betöltött szerep, a nemzetközi szervezett

¹ GALLÓ BÉLA: *Az újkapitalizmus régi világa*, 2010, Napvilág kiadó, Budapest, 138-161. o.

² STEPHAN HAGGARD: *Developing Nations and the Politics of Global Integration*, 1995, Brookings Institution Press.

COLIN LEYS: *Politics and Change in Developing Countries*, 2011, Cambridge University Press.

³ „A világ, amelyben ma élünk a modern világrendszer világa. Ennek a rendszernek az eredete a tizenhatodik századba nyúlik vissza. ... A modern világrendszer világgazdasági rendszer – ma épp úgy, mint mindig, története során. S ma épp úgy, mint története során mindig, kapitalista világgazdaság. [...] A világgazdasági rendszerek egyik meghatározó tulajdonsága, hogy nem fogja őket össze valamilyen egységes politikai struktúra. Ehelyett a világgazdasági rendszeren belül számos politikai egység létezik egymás mellett, amelyeket modern világrendszerünkben az államközi kapcsolatok laza hálójába köti össze. [...] Mivel a világgazdasági rendszerek nem rendelkeznek az átfogó politikai struktúra vagy a homogén kultúra egységesítő kötőanyagával, ezért ami összetartja őket, az a munkamegosztás hatékonysága. [...] Az egyes államok viszonyulása a különböző típusú termelési folyamatokhoz rendkívüli mértékben különbözik, annak függvényében, hogy a centrum- és periféria-jellegű tevékenységek milyen arányban fordulnak elő bennük. Az erős államok – amelyek területén belül található a centrumjellegű termelési folyamatok aránytalanul nagy része – általában a kvázi-monopóliumaik védelmezőiként lépnek föl. A rendkívül gyöngye államok – amelyek területén belül található a perifériás termelési folyamatok aránytalanul nagy része – általában képtelenek rá, hogy jelentősebb mértékben változtassanak a nemzetközi munkamegosztás tengelyszerű szerkezetén és az esetek nagy részében arra kényszerülnek, hogy elfogadják a nekik jutó sorsot.” IMMANUEL WALLERSTEIN: *Bevezetés a világrendszer-elméletbe*, 2010, L'Harmattan, Budapest, 57-68.o. | „A világrendszer-kutató iskola domináns fogalomhasználata korábban abból a megfigyelésből indult ki, amelynél a centrum-periféria struktúra az »egyenlőtlen csere« hálózatán alapult. Ennek segítségével azonosították a centrum országait olyanokként, amelyek »aránytalanul nagy részhez jutnak a nemzetközi munkamegosztás során keletkező profitból, miközben az államok többsége legfeljebb annyit nyer, amennyi a kapitalista körben való maradáshoz elégséges.« Ezen iparosodottnak tekintett államok és a periférikus nemzetek között foglalnak helyet a félférfériás államok, amelyek közbenső állapotban vannak a világgazdaság struktúrájában a centrum és a periféria között. Ezek az aránytalan csere folyamatokban »csak marginális profithoz jutnak a centrummal folytatott cserékben, ugyanakkor nettó profithoz, amikor a periférikus országokkal állnak kapcsolatban«, tehát köztes helyzetben vannak.” SZIGETI PÉTER: *Világrendszer-nézőben*, 2005, Napvilág kiadó, Budapest, 52-53. o.

⁴ KOLLER INEZ – GRÜNTH ZOLTÁN: *Az Európai Unió Fejlődő Országok Felé Irányuló Politikája* http://www.publikon.hu/application/essay/305_1.pdf, 2013. június 4.

bűnözés általi érintettség,⁵ vagy épp a növekvő számú természeti katasztrófák, és ennek következtében a környezet rossz állapota, valamint a harmadik világ rendkívül gyors népességnövekedése⁶ és a mindezekből következő államkudarok.⁷

Ezen megemlített okok együttesen járulnak hozzá a fejlődő országok jelenbeli helyzetéhez, éppen ezért égetően fontos a fejlett országok beavatkozása a fejlődő országok helyzetének javítása érdekében, melynek fő irányai a szegénység megszüntetése, az életszínvonal emelése, az oktatás, az egészségügy valamint a gazdaság fejlesztése, illetőleg ezen országok világgazdaságba való integrálása. A fejlődő országok problémáinak nagy része globális probléma is egyben, hiszen a helyi és globális történések közti egyenlőtlen kölcsönhatás egyre szorosabb a globalizáció erőterében és a kölcsönös egymástól függés okán a megoldásához világméretű összefogás szükséges.

A harmadik világ megsegítésében élen járva, az Európai Unió tagországainak szerepvállalása igen jelentős: a világban a fejlődő országoknak nyújtott összes segély több mint fele⁸ származik az Európai Unióból és tagországaiból. Mindezen segélyezés egyik megvalósulási területe az EU-ban a Nemzetközi Fejlesztési Együttműködés (NEFE), vagy más néven Official Development Assistance (ODA).

Az Európai Unióon kívül természetesen sok más világszervezet is hozzájárul a fejlődő országok segélyezéséhez, így például az ENSZ és annak számos szakosított szervezete: a gyermekek és ifjúság védelméért az UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund),⁹ az éhezés megszüntetéséért a FAO (Food and Agriculture Organization)¹⁰ és így tovább.

Jelen tanulmány célja a Nemzetközi Fejlesztési Együttműködés ismertetése az Európai Unióban, különös tekintettel Magyarország szerepvállalására, továbbá a bemutatásra kerülő intézmények és tevékenységek értékelése, jövőbe mutató gondolatok megfogalmazása. Ehhez elsőként szükséges a NEFE általános vizsgálata, fogalmának tisztázására és a program működésére való kitéréssel, Magyarország szerepvállalásának szervezeti és eredményességi megközelítése, valamint a közvélemény és a sajtó állásfoglalásainak áttekintése.

1. NEMZETKÖZI FEJLESZTÉSI EGYÜTTMŰKÖDÉSI PROGRAM AZ EURÓPAI UNIÓBAN

1.1 A fejlesztési együttműködési politika jogalapja

A fejlesztési politika az Európai Unió külkapcsolatainak egyik kulcsfontosságú területe. Az Európai Közösség a létrehozása óta támogatja a világ különböző régióinak fejlesztését, köztük elsősorban a fejlődő országokat¹¹.

A nemzetközi fejlesztési együttműködés nem más, mint a fejlett országok segélyezési tevékenysége gazdasági, politika, biztonsági, szociális, oktatási, kulturális valamint környezetvédelmi területeken. A szervezet legfőbb célja a szegénység csökkentése, a fenntartható fejlődés¹² feltételeinek megteremtése, a jó kormányzás és demokrácia erősítése valamint a politikai és gazdasági stabilitás biztosítása a fejlődő országokban,¹³ vagyis az államépítés¹⁴ egyik módozatának megvalósítása.

⁵ DEÁK PÉTER (SZERK.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*, 2007, Osiris kiadó, Budapest, 177-195.o. |Lásd: DEÁK PÉTER: *Biztonságpolitika a hétköznapokban*, 2009, Zrínyi kiadó, Budapest, 107-142. o.

⁶ SIMAI MIHÁLY: A szegénység globális problémái és a fejlesztési együttműködés, in GÖMBÖS ERVIN (SZERK.): *A nemzetközi fejlesztési együttműködés a XXI. században*, 2005, Magyar ENSZ Társaság, Hunida Kht., Budapest, 151.o.

⁷ DEÁK PÉTER (SZERK.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*, 2007, Osiris kiadó, Budapest, 195-197. o. |Lásd: FRANCIS FUKUYAMA: *Államépítés*, 2005, Századvég kiadó, Budapest, 8-9. o.

⁸ Európai Unió: Fejlesztési és együttműködési politika, http://europa.eu/pol/dev/index_hu.htm

⁹ UNICEF magyar megfelelője: Egyesült Nemzetek Nemzetközi Gyermekek Gyorssegélyalapja

¹⁰ FAO magyar megfelelője: Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Világszervezet

¹¹ A fejlesztési politika általános áttekintése,

http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/reactions/general/article_7253_hu.htm

¹² "A fenntartható fejlődés a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése

mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől" Lásd: Gyulai Iván: A fenntartható fejlődés, 2000, 5.o., http://www.ecolinst.hu/letoltok/kiadvanyok/a_fenntarthato_fejlodes.pdf, 2013. június 4.

¹³ Nemzetközi Fejlesztési Együttműködés- A globális problémák megoldásának hazai és nemzetközi szintje, http://www.globalisnevelés.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=7&Itemid=6

¹⁴ Lásd: Francis Fukuyama: *Államépítés*, 2005, Századvég kiadó, Budapest, 7-8., 13-15. o.

A fejlesztési együttműködési politika jogalapját általánosan az Európai Unió Működéséről szóló szerződés¹⁵ 208-213.¹⁶ cikke, a Cotonou-i Megállapodás és a különböző társulási megállapodások (különösen Ázsiával és Latin- Amerikával) továbbá az általános preferenciarendszerre és az együttműködési megállapodásokra vonatkozó EK-Szerződés korábbi 133. cikke adja, mely jelenleg az EUMSZ 207. cikkelyében található meg.

Az EUMSZ 208.cikke kimondja, hogy az Unió fejlesztési együttműködésre vonatkozó politikáját az Unió külső tevékenységének elvei és célkitűzései által meghatározott keretek között kell folytatni, s mindez kiegészül a tagállamok fejlesztési együttműködési politikájával. Az Unió fejlesztési együttműködési politikája elsődleges célként a szegénység mérséklésére, idővel pedig annak felszámolására irányul. A fejlesztési politikai rendelkezések az Európai Közösséget létrehozó szerződésből az EUMSZ-be való beillesztése politikai szempontból továbbra is jelentős lépés, mivel a fejlesztési politikát a saját jogánál fogva közösségi politikaként határozza meg. Az általános fejlesztési politikai célkitűzések megfogalmazásán felül az EUMSZ három további kötelezettséget jelöl ki az Unió és tagállamai számára. A 208. cikk (2) bekezdésének megállapítása alapján az Unió és a tagállamok teljesítik azokat a kötelezettségeket és figyelembe veszik azokat a célkitűzéseket, amelyeket az Egyesült Nemzetek Szervezete és a hatáskörrel rendelkező egyéb nemzetközi szervezetek keretében fogadtak el. A 210. cikk rendelkezése alapján az Unió és a tagállamok- nemzetközi szervezetek és nemzetközi konferenciák keretében is- összehangolják a fejlesztési együttműködésre irányuló politikákat, konzultálnak egymással segélyprogramjaikról, együttesen felléphetnek, valamint a tagállamok szükség szerint hozzájárulnak az uniós segélyprogramok végrehajtásához. Az Unióra és tagállamaira vonatkozó harmadik kötelezettséget a 211. cikk rendelkezése adja, melynek értelmében az Unió és a tagállamok hatáskörük keretén belül együttműködnek harmadik országokkal és a hatáskörrel rendelkező nemzetközi szervezetekkel. Fontos megjegyezni, hogy e rendelkezés nem érinti a tagállamok arra vonatkozó hatáskörét, hogy nemzetközi fórumokon tárgyalásokat folytassanak és nemzetközi megállapodásokat kössenek. Az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében fogadja el mindazon fejlesztési együttműködési politika végrehajtására vonatkozó intézkedéseket, amelyek a fejlődő országokkal folytatandó többéves együttműködési programok vagy egy adott tárgykörre vonatkozó programok formáját ölthetik. Mind ezen intézkedések végrehajtásához az Európai Beruházási Bank az alapokmányában megállapított feltételek szerint hozzájárul.¹⁷

1.2. Millenniumi Fejlesztési Célok

2001-ben 189 ENSZ-tagállam¹⁸ kötelezte el magát az általuk megalkotott un. Millenniumi Fejlesztési Célok vagy más néven Millennium Development Goals (MDGs)¹⁹ megvalósításában. A tagállamok alkotta Közgyűlés 8 átfogó, 2015-ig megvalósítandó célt határoztak meg, melyhez további 18 részcélt rendeltek hozzá,²⁰

¹⁵ Továbbiakban: EUMSZ

¹⁶ Lásd: Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata, 2012. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:0001:01:HU:HTML,2013.06.04>.

¹⁷ EUMSZ 209. cikk (1) és (3) bekezdés

¹⁸ Magyar ENSZ Társaság- Millenniumi Fejlesztési Célok,

http://www.menszt.hu/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/millenniumi_fejlesztési_celok

¹⁹ Továbbiakban: Millenniumi Célok

²⁰ A 18 Millenniumi Cél a következő: (1) A napi egy dollárnál kevesebből élők arányát felére csökkentik; (2) Az éhínségtől szenvedők arányát felére csökkentik; (3) Biztosítják, hogy minden fiú és lány befejezze az általános iskolát; (4) Kiküszöbölik a nemek közötti beiskolázási különbségeket az alap- és középfokú oktatásban lehetőleg 2005-ig, valamennyi szinten pedig 2015-ig; (5) Kétharmadával csökkentik az öt év alatti gyermekhalandóság arányát; (6) Háromnegyedével csökkentik a gyermekágyi halandóság arányát; (7) Megállítják és elkezdik visszafordítani a HIV/AIDS terjedését (8) Megállítják és elkezdik visszafordítani a malária és más súlyos betegségek terjedését; (9) A fenntartható fejlődés elveit beépítik a nemzeti politikákba és programokba; visszafordítják a környezeti erőforrások csökkenését; (10) Felére csökkentik azoknak az arányát, akik tartósan nem jutnak egészséges ivóvízhez; (11) 2020-ra jelentősen javítják legalább 100 millió nyomornegyedben lakó életkörülményeit; (12) Továbbfejlesztik a szabályozott, kiszámítható és megkülönböztetés mentes, nyílt kereskedelmi és pénzügyi rendszert. Ez magában foglalja a jó kormányzáshoz, a fejlődéshez és a szegénység csökkentéséhez való elkötelezettséget mind nemzeti, mind nemzetközi szinten; (13) Foglalkoznak a legkevésbé fejlett országok sajátos szükségleteivel. Idetartozik ezen országok exportjára vonatkozó illeték- és kvótamentesség; a súlyosan eladósodott szegény országok adóssága mérséklésének a fokozása; a hivatalos kétoldalú adósság elengedése; és bőségesebb hivatalos fejlesztési segítségnyújtás azoknak az országoknak, amelyek elkötelezték magukat a szegénység csökkentése mellett; (14) Foglalkoznak a tengerparttal nem rendelkező és a kis szigetek fejlődő államainak sajátos szükségleteivel; (15) Nemzeti és nemzetközi intézkedéseken keresztül átfogóan

a fejlődés megvalósításának és sikerességének érdekében. A Millenniumi Célok között elsőként helyezkedik el, hogy (1) véget vessenek a súlyos szegénységnek és éhínségnek, vagyis a napi egy dollárnál kevesebből élők és az éhínségtől szenvedők arányának felére csökkentése az elérendő cél. További célok (2) a mindenkire kiterjedő alapfokú oktatás megvalósítása, (3) a nemek közötti egyenlőség és a nők felemelkedésének elősegítése, (4) a gyermekhalandóság csökkentése, (5) anyai egészségügy javítása, (6) küzdelem a HIV/AIDS, a malária és más betegségek ellen, (7) környezeti fenntarthatóság biztosítása, valamint (8) a fejlesztés érdekében globális partnerséget építenek ki. A 8 fő célon belül további részcélokat és indikátorokat fogalmaztak meg, így például a gyermekhalandóság esetén kétharmadával csökkentik az öt év alatti gyermekhalandóság arányát. A HIV/AIDS, a malária és más betegségek elleni küzdelem tekintetében kötelezték magukat a tagállamok, hogy megállítják és elkezdik visszafordítani a HIV/AIDS, a malária és más súlyos betegségek terjedését.²¹

A Millenniumi Fejlesztési Célok az egyik legsikeresebb globális program a szegénység megszüntetésének a történelem folyamán. Kormányok, nemzetközi szervezetek és civil társadalmi csoportok világszerte hozzájárultak ahhoz, hogy felére csökkenjen a világ szegénységi rátája. Eredményképpen nőtt az iskoláztatás aránya, kevesebb gyermek szenved éhínségtől, valamint csökkent a nyomortelepeken élők száma. A Millenniumi Fejlesztési Célok még további két évig szolgálnak iránymutatásul az európai fejlesztési politika számára, azonban az már most látható, hogy a 2015-re kitűzött célok közül nem minden fog megvalósulni.

Mindezen célok megvalósítása érdekében az Európai Unió kötelezte magát arra, hogy 2015-re elérje a GNI 0,7%-át, azzal a közbenső céllal, hogy 2010-re ez 0,56% legyen. A tagállamok által nyújtott segély mértékét a donor országok bruttó nemzeti jövedelmük – más néven Gross National Income (GNI) – százalékában mérik.²² A korábban említett 0,7%-os GNI támogatás azonban nem köti az újonnan csatlakozott tagállamokat, hiszen ezen országok és az EU 15-ök között jelentős fejlettségbeli különbség van. Ezen országok esetén 2010-re 0,17%, 2015-re 0,33% az irányadó fejlesztési támogatás mértéke.²³ 2011-ben az EU 27 tagállama a GNI 0,42%-t fordította segélyezésre, ami csökkenés a 2010-es 0,44%-hoz képest, és még mindig elmarad a tervezett célokhöz képest a jövőre nézve. Fontos kiemelni, hogy 2011-ben Svédország elérte már a több mint 1%-os GNI hozzájárulást. A látszólag pozitív adat valójában csökkenést mutat, hiszen 2009-ben és 2010-ben Luxemburg és Norvégia is elérte ezt a kiemelkedő támogatási mértéket.²⁴ Néhány ország (köztük Bulgária, Litvánia, Lengyelország, Románia, valamint Szlovákia) hozzájárulása 2009-hez képest továbbra sem éri el a 0,1%-ot, annak ellenére, hogy jelentős időszak telt el azóta, hogy segélyezettből donor országgá váltak. Magyarország javított a 2010-es visszaeséshez képest, 2011-ben egy 0,11%-os GNI segélyezésről beszélhetünk, azonban a 2010-es 0,17%-os tervezett GNI fejlesztési támogatás mértékét nem sikerült teljesítenie (csakúgy, mint számos EU tagállamnak).^{25 26}

A 2012-es adatok még nem véglegesek, viszont a becslések alapján elmondható, hogy az 1%-os támogatást csupán Luxemburg teljesítette. Bulgária, Litvánia, Lengyelország, Románia és Szlovákia továbbra sem éri el az 1%-ot, míg hazánk becsült támogatása csupán 0,10%.²⁷

A nemzetközi fejlesztési együttműködés mára egy kiterjedt, globális politikává nőtte ki magát, melynek eredményeképp rendkívül jelentős eredményeket tudhat magáénak. Ezen segélyezési politikában vesz részt tehát Magyarország is.

foglalkoznak a fejlődő országok adósságproblémáival, hogy az adósságot hosszú távon elviselhetővé tegyék; (16) A fejlődő országokkal együttműködve tisztességes és termékeny munkát teremtenek a fiatalok számára; (17) A gyógyszeripari vállalatokkal együttműködve elérhetővé teszik a megfizethető alapvető gyógyszereket a fejlődő országokban; (18) A magánszektorral együttműködve hozzáférhetővé teszik az új technológiák – különösen az információs és kommunikációs technológiák – előnyeit.

Bővebben lásd: Millenniumi Fejlesztési Célok, <http://www.unis.unvienna.org/unis/hu/news/2005/MDGhung.html>.

²¹ Magyar ENSZ Társaság- Millenniumi Fejlesztési Célok

(http://www.menszt.hu/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/millenniumi_fejlesztési_celok)

²² SOMOGYI ÉVA: *Az Európai Unió fejlesztési politikája a kezdetektől a Lisszaboni szerződésig*, 2010, 13. o Letöltés ideje: 2013. május 14.

²³ HORVÁTH ZOLTÁN: *Kézikönyv az Európai Unióról*, Budapest, 2007, HVG-ORAC Lap-és könyvkiadó, Budapest, 349. o.

²⁴ Luxemburg esetében: 2009-ben: 1,04%, 2010-ben: 1,05%, míg 2011-ben: 0,99%

Norvégia: 2009-ben: 1,06%, 2010-ben: 1,05%, míg 2011-ben: 0,96%

²⁵ Lásd: I.-es számú melléklet

²⁶ Official development assistance as share of gross national income,

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdgp100>

²⁷ Uo.

2. MAGYARORSZÁG, MINT A NEMZETKÖZI DONOR KÖZÖSSÉG TAGJA

2.1. A magyar NEFE politika

Az Európai Unió nemzetközi fejlesztési politikája végül 2000 novemberében részben véglegesült, amelybe az OECD²⁸ DAC²⁹ (Organisation for Economic Co-operation and Development Bizottságának) alapelvei és az ENSZ Millenniumi Fejlesztési Céljai mellett a fejlesztési témában megrendezett világkonferenciák nemzetközi programjai, nevezetesen a dohai, a monterrey-i, johannesburgi állásfoglalások is folyamatosan beépültek.³⁰

Magyarország, mint az ENSZ, az OECD és az Európai Unió tagja vállalta, hogy egyre növekvő mértékben bekapcsolódik a fejlődő országok támogatásába, a katasztrófa sújtotta területek humanitárius segélyezésébe.

Magyarországnak, az EU csatlakozás időpontjától kezdve alkalmaznia kell az EU teljes joganyagát, így az *acquis communautaire* fejlesztési együttműködésre vonatkozó részét is, amely a korábban már ismertetett EU- Szerződés 208-213. cikkei. Ennek alapján az EU fő fejlesztési célkitűzése a szegénység elleni küzdelem, továbbá a közösségi jog szerint a közösségi költségvetési befizetéseken túl, Magyarországnak normatív alapon hozzá kell járulnia az Európai Fejlesztési Alaphoz (EDF) is, amely nemzetközi fejlesztési együttműködési tevékenységet finanszíroz a Cotonou-i Egyezmény értelmében az ACP országokban. Ezen országokon kívüli térségek és országok segélyezése illetőleg fejlesztési együttműködési finanszírozása az EU közösségi költségvetéséből történik.³¹ A Nemzetközi Fejlesztési Együttműködés, mint a nemzetközi donor közösség új tagjának, Magyarországnak a rászoruló, szegény országok számára nyújtott támogatási tevékenységet jelenti.

A donor szerepre való felkészüléshez, az intézményi háttér kialakításához és a szükséges szakemberek képzéséhez Magyarországnak hosszú utat kellett megtennie, amelyhez segítséget kap a kanadai kormány nemzetközi fejlesztési hivatalától (CIDA) és az UNDP –től (United Nations Development Programme).³²

A Kormány 2001-ben alakította ki a NEFE politikájának koncepcióját, majd a külügyminisztert bízta meg e politika kormányzati koordinációjával és végrehajtásával egy 2003-ban hozott rendeletével.³³ A magyar fejlesztési együttműködési politikát a 2002-ben meghirdetett Kormányprogrammal, a külpolitikai és morális célokkal és az EU tagságra való felkészüléssel összhangban kellett kialakítani.

A folyamatosan formálódó magyar NEFE a nemzeti érdekeken alapul, a külkapcsolatok fontos részét képezi valamint a fejlődő és a rendszerváltó országok társadalmi és gazdasági felzárkóztatását, átalakulását célozza, miközben figyelembe veszi az OECD és az EU fejlesztési stratégia alapelveit és politikai gyakorlatát.³⁴ A magyar NEFE politika elsősorban olyan ágazatokra és területekre kíván koncentrálni, ahol Magyarország komparatív előnyökkel rendelkezik, továbbá olyan országokat szeretne előnyben részesíteni, amelyek kül- és biztonságpolitikai, valamint külgazdasági szempontból fontosak országunk számára (regionális stabilitás, földrajzi közelség, tradicionális és aktív külkapcsolatok, széleskörű társadalmi és politikai kontaktusok stb.) és amelyeket a magyar társadalmi, gazdasági szereplők jól ismernek. Ilyen területeknek tekinthető néhány példa:³⁵

- kulturális örökség védelme

²⁸ Az OECD magyar megfelelője: Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete.

²⁹ DAC: Development Assistance Committee

³⁰ Forrás: A magyar nemzetközi fejlesztési együttműködési (NEFE) politika

http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Nemzetkozi_fejlesztes/nemz_fejl/NEFE_politika.htm

³¹ A magyar nemzetközi fejlesztési együttműködési (NEFE) politika

http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Nemzetkozi_fejlesztes/nemz_fejl/NEFE_politika.htm

³² UNDP, vagy magyar nevén az ENSZ Fejlesztési Programja jelenleg közel 180 országban tart fent képviseletet. Az 1965-ben alapított ENSZ Fejlesztési Program a fenntartható emberi fejlődést segítő támogatások legnagyobb forrása a világon, amely a következő fő területeken segíti az egyes régiókat, országokat: demokratikus kormányzás, szegénység elleni küzdelem, krízis-megelőzés és -kezelés, energia és környezet, információs és kommunikációs technológiák és az AIDS elleni küzdelem. Lásd: A fenntartható fejlődés honlapja – ENSZ (<http://www.ff3.hu/ensz.html>)

³³ 82/2003. (VI.7.) Korm. rendelet: nemzetközi fejlesztési együttműködés politikájának kidolgozásával és végrehajtásával kibővítette a külügyminiszter feladat és hatáskörét.

Lásd: Magyar Közlöny, Budapest, 2003. június 7. 64. szám

³⁴ A magyar nemzetközi fejlesztési együttműködési (NEFE) politika

http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Nemzetkozi_fejlesztes/nemz_fejl/NEFE_politika.htm

³⁵ Magyar ENSZ Társaság - Magyarország részvétele a fejlesztési segítségnyújtásban: Jakab Péter, fősztályvezető-helyettes, Külügyminisztérium <http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/450>

- egészségügy és gyógyszergyártás
- a rendszerváltozással összefüggő magyar tapasztalatok megosztása
- szellemi tőke, tudás alapú segítség
- infrastruktúra tervezés.

A Külügyminisztérium gyakorlata alapján elmondható, hogy szigorú és következetes kritériumok alapján választják ki a partner országokat, hiszen nemzetközi összehasonlításban egyelőre viszonylag szerény anyagi eszközökre támaszkodhat a magyar fejlesztési politika: emiatt csak néhány országot célszerű partner országnak kiválasztani. A kiválasztás során cél, hogy a támogatott ország feleljen meg a donor közösség és a nemzetközi szervezetek (így például az ENSZ, OECD DAC, IMF, Világbank stb.) általános együttműködési feltételeinek, biztosítsa az általános politikai, biztonságpolitikai valamint gazdaságpolitikai célok és a fejlesztési együttműködés gyakorlata között egyensúlyt; összhangot. A magyar NEFE politika célja, hogy hozzájáruljon a partner országok fenntartható társadalmi és gazdasági fejlődéséhez, valamint a kétoldalú kapcsolatok erősítéséhez.

A magyar NEFE programok alakításánál figyelembe kell venni a segélyek kötöttségének visszaszorítására irányuló nemzetközi trendet, hiszen a kötött segélyezési forma nagyban csökkenti a támogatások hatékonyságát és lelassítja a partner ország fejlődését.³⁶ Jelenleg azonban az általános gyakorlat azt mutatja, hogy a donor országok kétoldalú fejlesztési támogatási tevékenységük során a hazai termékek valamint szolgáltatások igénybevételét részesítik előnyben.

2.2. Jogi és szervezeti háttér

A magyar NEFE Program kialakítása során először természetesen a jogi és intézményi háttérrel kellett létrehozni. A 82/2003. (VI.7.) Korm. rendelet módosította a külügyminiszter feladat- és hatáskörét azzal, hogy a Nemzetközi Fejlesztési Együttműködési tevékenységet hatáskörébe utalta. A Kormány a 2121/2003. (VI.6.) Korm. határozata rendelkezett a külügyminiszter elnökletével működő NEFE Tárcaközi Bizottság létrehozásáról, amelynek fő feladata a partner országok és a célterületek meghatározása. A NEFE TB munkáját a tárcák delegált képviselőiből álló, 2003. március 10-én alakult Tárcaközi Szakértői Munkacsoport segíti, továbbá a Külügyminisztériumnak kötelessége tájékoztatni az Országgyűlés Külügyi és Költségvetési Bizottságát a NEFE tevékenységről.³⁷ Fontos kiemelni, hogy a Külügyminisztérium ezzel foglalkozó szervezeti egysége, a NEFEFO (Nemzetközi Fejlesztési Együttműködési és Humanitárius Segítségnyújtási Főosztály) által koordinált fejlesztési politika nem váltja ki a különböző tárcák és intézmények által eddig folytatott nemzetközi segélyezés-támogatási tevékenységet és finanszírozást.

A NEFE koncepció kialakítása óta a civil szervezetekkel folyamatos a konzultáció a célokról, munkamódszerekről. E konzultáció során a non-profit szervezetek igyekeznek olyan módon befolyásolni a NEFE politikát, hogy az a leghatékonyabb módon járuljon hozzá országok, térségek, civil társadalmak fejlesztéséhez. A jelenleg érvényben lévő hivatalos NEFE célok és a hozzájuk kapcsolódó tevékenységi körök módosításra, újragondolásra szorulnak, hogy a jövőben a magyar segítségnyújtás átlátható, fenntartható és értéktelítő módon járuljon hozzá a hazai és az európai fejlesztési elkötelezettségek megvalósításához.³⁸

3. A NEMZETI FEJLESZTÉSI EGYÜTTMŰKÖDÉSI PROGRAM ÉRTÉKELÉSE

3.1. A programról globálisan

Az európai fejlesztési politika számára 2000 óta a Millenniumi fejlesztési célok szolgálnak iránymutatásul. Ezen globális program keretében a súlyos szegénység és az éhínség elleni küzdelem, a nemek közti egyenlőség megvalósítása, az egészségügy javítása és számos további magasztos cél fogalmazódott meg a tagállamokban, melynek köszönhetően a Millennium Development Goals mára az egyik legsikeresebb segélyezési programmá vált a világon. Azonban szemben a számos kiemelkedő, illetőleg egyedülálló eredménye mellett, mely magába foglalja az iskolázatottság növekedését, a világ szegénységi rátájának felére csökkenését, va-

³⁶ A magyar nemzetközi fejlesztési együttműködési (NEFE) politika,

http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Nemzetkozi_fejlesztes/nemz_fejl/NEFE_politika.htm

³⁷ Magyar ENSZ Társaság - Magyarország részvétele a fejlesztési segítségnyújtásban: Jakab Péter, főosztályvezető-helyettes, Külügyminisztérium <http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/450>

³⁸ Nemzetközi Fejlesztési Együttműködés - A globális problémák megoldásának hazai és nemzetközi szintje, http://www.globalisnevelés.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=7&Itemid=6

lamint a nyomortelepek felszámolását, már most tisztán látható, hogy a program által 2015-re kitűzött célok közül teljes mértékben nem fog minden megvalósulni.

Keith Taylor zöldpárti, brit képviselő nyilatkozata szerint nincs ok a lazításra. Az elnök elmondta: „2015-ben világszerte több mint 600 millió ember nem jut majd megfelelő minőségű ivóvízhez és közel egymilliárdan kevesebb, mint napi 1,25 dollárból lesznek kénytelenek megélni. Sok anya továbbra is szüktelenül hal majd meg szülés közben, és sokan veszítik életüket megelőzhető betegségekben.”³⁹

A legégetőbb problémák közé a tagállamok által korábban tett, ám sokszor nem teljesített ígéretet sorolhatók, miszerint 2015-re a GNI 0,7%-át fordítják majd segélyezésre. Ez az ígéret – ahogy már korábban is kifejtettem – nem köti az újonnan csatlakozott tagállamokat, hiszen ezen országok esetén 2015-re csupán a 0,33%-os GNI támogatás az irányadó. A probléma megértéséhez szükséges megemlíteni azt a tényt, mely szerint a 2010-re a tagállamok kitűztek egy közbenső célt, ami egy 0,56%-os, míg az újonnan csatlakozott tagállamok esetén 0,17%-os GNI ráfordítást jelölt meg a támogatás mértékeként, azonban ezt a részcélt már akkor is csupán alig néhány ország tudta teljesíteni. Ezen országok közé sorolható Belgium, Dánia, Luxemburg, Hollandia, Svédország és Norvégia. Ezzel szemben a többi tagország képtelen volt teljesíteni, vagy egyáltalán megközelíteni az előírtakat. Statisztikai adatok alapján még mindig vannak olyan tagok, amelyek még az 0,1%-os mértéket sem érték el 2011-ben.⁴⁰

Az adatokból már most tisztán látszik, hogy számos ország még a közbenső 2010-es célt sem tudta teljesíteni, így elég nehezen képzelhető az el, hogy elérjék a 0,7%-os célt 2015-re.

A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) 2013 áprilisában közzétett kimutatása alapján elmondható, hogy a fejlett országokban hozott takarékosági intézkedések visszavetették a nemzetközi segélyezést, ennek köszönhetően a fejlődő országoknak juttatott támogatás 2012-ben 4%-kal volt kevesebb, mint 2011-ben. A legnagyobb csökkenés a válság által mélyen sújtotta Európában figyelhető meg, Spanyolország például felére csökkentette a támogatás összegét, továbbá Olaszország esetén 35%-kal csökkent a segélyezés mértéke. Magyarország 119 millió dollár segélyt nyújtott a fejlődő országoknak 2012-ben az OECD kimutatása szerint, ami a magyar GNI 0,1%-a volt.⁴¹

3.2. Magyarország, mint donor ország

Magyarország számára az Európai Unió csatlakozás jelentős változásokat hozott: az ország számos jogosultságot szerzett és több kötelezettség terheltje lett, emellett pedig hazánk segélyezettből segélyezővé vált, tehát kötelezettsége támogatni a világ fejlődő, szegény országait. Ezen kötelezettségét teljesítve a nyújtott segélyek összege közvetlenül az uniós csatlakozás után lendületesen bővült, az eddigi csúcsvének 2006 tekinthető, amikor a támogatás összege elérte a 131 millió eurót. Ezt követően a segélyezés némileg visszaesett, viszont elmondható, hogy az elmúlt három évben enyhén növekedett.

A magyar segélyek legnagyobb hányada Szerbiába, Afganisztánba és Ukrajnába irányul, ami Szerbia esetén 37%, Afganisztán és Ukrajna esetén pedig 29% és 17%.⁴² Fontos kiemelni, hogy a segélyezés és a kereskedelmi kapcsolatok fejlődése nem feltétlenül jár kéz a kézben, de sok esetben egymást erősíti.⁴³ Míg Ukrajnába és Szerbiába például több százmillió euró értékű magyar export irányul, és ezzel párhuzamosan a segélyek nagy részét is e két ország kapja, a segélyezési listánkon igen előkelő helyen álló Afganisztánnal elhanyagolhatóak a kereskedelmi kapcsolataink,⁴⁴ az exportunk egy részét felvevő Kína (amely az OECD kategóriái szerint segélyezésre szoruló ország) viszont nemigen részesül a magyarországi támogatásokból.⁴⁵

³⁹ Millenniumi fejlesztési célok - 2015 után is napirenden,

<http://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/content/20130121STO05409/html/Millenniumi-fejleszt%C3%A9si-c%C3%A9lok-2015-ut%C3%A1n-is-napirenden>

⁴⁰ Lásd: I. számú melléklet

⁴¹ A segélyeken is spórolnak a fejlett országok, ,

http://www.figyelo.hu/cikkek/386836_oecd__a_megszoritasok_visszavetettek_a_nemzetkozi_segelyezest

⁴² 30 milliárdot adunk szegény országoknak, <http://www.origo.hu/gazdasag/20130319-ceukutatas-101-millio-euro-segelyt-adunk-a-szegeny-orzagoknak.html>

⁴³ Uo.

⁴⁴ Kereskedelmi kapcsolataink elhanyagolhatósága visszavezethető arra, hogy Afganisztán épp egy tartós újjáépítés alatt álló instabil, nemzetközi védnökséget élvező állam, valamint a támogatási politika az afgán pacifikációs folyamatban vállalt nemzetközi részvételünk része a katonai missziók mellett, és nem egy ad hoc módon kialakított segélyezési lépés.

⁴⁵ 30 milliárdot adunk szegény országoknak <http://www.origo.hu/gazdasag/20130319-ceukutatas-101-millio-euro-segelyt-adunk-a-szegeny-orzagoknak.html>

A segélyek legnagyobb hányada (közel 40 százaléka) az oktatáshoz és képzési tevékenységekhez kapcsolódik, de erős az élelmiszeriparban és a vízgazdálkodásban vállalt szerep is. Vannak egészen konkrét fejlesztések (például egy általános iskola a montenegrói Podgoricában vagy egy ivóvíztisztító a boszniai Tuzlában), amelyek az elmúlt években megvalósultak, továbbá ezekből a pénzekből finanszíroznak számos ösztöndíjat és csereprogramot is.⁴⁶

Ahhoz, hogy Magyarország eredményesen tudja teljesíteni az EU-s csatlakozásból származó kötelezettségét, elengedhetetlen követelmény a közvélemény illetőleg a sajtó támogatása.

Ezzel szemben azt kell tapasztalnunk, hogy hazánkban a nemzetközi fejlesztés témája kifejezetten népszerűtlen, a magyarok csupán 20%-a tartja fontosnak a szegényebb országok támogatását, ami még a kelet-európai országokban mért 30%-tól is elmarad, miközben Cipruson ez az arány 74%, Svédországban 69%. A magyar lakosság jelentős része (egy Eurobarometer-vizsgálat alapján), közel 43%-a úgy gondolja, hogy az EU-nak egyáltalán nem kellene foglalkoznia a nemzetközi segélyezéssel.⁴⁷

Az Afrika- Magyar Unió szerint a hazai közvéleményt nem igazán érdekli a fejlődő országok szegényeinek a sorsa, amihez hozzájárul a politika tartózkodó magatartása: a nemzetközi gyakorlattal szemben hazánkban politikai szinten a külpolitika nem válik el a nemzetközi fejlesztési politikától, utóbb nem élvez autonómiát, és nem kap kellő figyelmet sem.

A közvélemény elutasító és a politika visszahúzó magatartása ellenére a fejlesztéssel foglalkozó civil - nem-kormányzati - szervezetek az elmúlt öt évben 76 országban végeztek humanitárius tevékenységet, például Haitin, Afganisztánban és Irakban.⁴⁸

A magánszektor, a profitorientált hazai cégek is egyre inkább érdeklődnek a fejlesztési programok iránt, de a kutatás szerint még azért nem kellően aktívak, mert vagy nincs elegendő tőkéjük, vagy nem jutnak banki finanszírozáshoz. A legtöbb hazai cég az állami Eximbankon és a Mehiben keresztül tud megjelenni, legtöbbször az úgynevezett kötöttsegély-hitel konstrukciók révén. Ezt azt jelenti, hogy Magyarország például úgy ad kötött segélyt Laosznak, hogy Laosz cserébe magyar cégektől vásárol árut, szolgáltatást.⁴⁹

Éveken keresztül Magyarországot segítették a világ fejlettebb államai, ma viszont mi nyújtunk évente közel 30 milliárd forintnyi segélyt a rászoruló országoknak, ami a jelenlegi gazdasági helyzetben elfogadható hazánktól. Ahhoz, hogy hazánk sikeresen tudja teljesíteni a Millenniumi célokat illetőleg a 0,33%-os GNI támogatást, elengedhetetlen lenne a jövőben a fejlesztési politika előtérbe helyezése annak érdekében, hogy kellő figyelemhez jusson. Szükség lenne a program népszerűsítésére és fontosságának kiemelésére a közvéleményben, hiszen egy sikeres fejlesztési politika megvalósításához nélkülözhetetlen a társadalom illetőleg a sajtó támogatása jelen gazdasági viszonyok és az ebből adódó megszorítások tükrében. Fel kell hívni az emberek figyelmét arra, hogy korábban hazánkat is évtizedeken keresztül támogatták a fejlett országok, és ideje, hogy hazánk is viszonyozza és kivegye a részét a szegényebb országok támogatásából.

ÖSSZEZÉS

Világunkban jelenleg a globalizáció dominál, melynek köszönhetően az államok egymásra utaltsága egyre fokozódik. Jelen gazdasági viszonyokban elengedhetetlen egy olyan világméretű program működése, mint a Nemzetközi Fejlesztése Együttműködés, mely felelősséget vállal a fejlődő országok segítésében. Tevékenysége elsősorban a szegénység csökkentésére, az oktatás és az egészségügy fejlesztésére, az egyenjogúság megteremtésére, a gyermekhalandóság csökkentésére, munkahelyek teremtésére és számos, égetően sürgős probléma megoldására irányul. A tagországok által 2000-ben elfogadott Millenniumi Célok adnak keretet illetőleg irányt a program működésének, így tisztán látható az az út, amit a NEFE működése során végigjár. Annak ellenére, hogy csupán néhány (gazdasági stabilitás szempontjából egyébként is kiemelkedő) tagország tudta eddig teljesíteni a 2010-re kitűzött 0,56% valamint 0,17%-os GNI segélyezési mértéket, a tagállamokból befolyó összegek olyannyira óriási mértékűek, hogy a jelentős eredmények mellett a NEFE mára a világ egyik legsikeresebb programmá vált.

⁴⁶ Uo.

⁴⁴ Alig jut magyar segély külföldre, http://hvg.hu/itthon/20130314_Alig_jut_magyar_segely_kulfoldre

⁴⁸ 30 milliárdot adunk szegény országoknak <http://www.origo.hu/gazdasag/20130319-ceukutatas-101-millio-euro-segelyt-adunk-a-szegeny-orzagoknak.html>

⁴⁹ Uo.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] DEÁK PÉTER (SZERK.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*, 2007, Osiris kiadó, Budapest.
- [2.] DEÁK PÉTER: *Biztonságpolitika a hétköznapokban*, 2009, Zrínyi kiadó, Budapest
- [3.] , FUKUYAMA, FRANCIS: *Államépítés*, 2005, Századvég kiadó, Budapest
- [4.] GALLÓ BÉLA: *Az újkapitalizmus régi világa*, 2010, Napvilág kiadó, Budapest.
- [5.] GYULAI IVÁN: *A fenntartható fejlődés*, 2010, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, Miskolc.
- [6.] HAGGARD, STEPHAN HAGGARD: *Developing Nations and the Politics of Global Integration*, 1995, Brookings Institution Press.
- [7.] HORVÁTH ZOLTÁN : *Kézikönyv az Európai Unióról*, 2007, Budapest, HVG-ORAC Lap-és könyvkiadó
- [8.] KOLLER INEZ- GRÜNHUT ZOLTÁN: Az Európai Unió Fejlődő Országok Felé Irányuló Politikája, http://www.publikon.hu/application/essay/305_1.pdf, 2013. június 4.
- [9.] LEYS, COLIN: *Politics and Change in Developing Countries*, 2011, Cambridge University Press.
- [10.]SIMAI MIHÁLY: A szegénység globális problémái és a fejlesztési együttműködés, iIn: GÖMBÖS ERVIN (szerk.): *A nemzetközi fejlesztési együttműködés a XXI. században*, 2005, Magyar ENSZ Társaság - Hunida Kht., Budapest.
- [11.]SOMOGYI ÉVA (2010): *Az Európai Unió fejlesztési politikája a kezdetektől a Lisszaboni szerződésig* http://elib.kkf.hu/edip/D_15397.pdf, 2013. június 4.
- [12.]WALLERSTEIN, IMMANUEL: *Bevezetés a vilárendszer-elméletbe*, 2010, L'Harmattan, Budapest.

FELHASZNÁLT INTERNETES FORRÁSOK

- [1.] Európai Unió – Fejlesztési és Együttműködési Politika (http://europa.eu/pol/dev/index_hu.htm)
- [2.] Európai Parlament – A fejlesztési politika általános áttekintése (http://circa.europa.eu/irc/opocefact_sheets/info/data/relations/general/article_7253_hu.htm)
- [3.] Nemzetközi Fejlesztési Együttműködés (http://www.globalisnevelés.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=7&Itemid=6)
- [4.] Magyar ENSZ Társaság – Milleniumi Fejlesztési Célok (http://www.menszt.hu/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/milleniumi_fejlesztési_celok)
- [5.] UN Vienna – Milleniumi Fejlesztési Célok (<http://www.unis.unvienna.org/unis/hu/news/2005/MDGhung.html>)
- [6.] Külügyminisztérium – A Magyar Nemzetközi Fejlesztési Együttműködési Politika (http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Nemzetkozi_fejlesztés/nemz_fejl/NEFE_politika.htm)
- [7.] Origo – 30 milliárdot adunk szegény országoknak (<http://www.origo.hu/gazdasag/20130319-ceukutatas-101-millio-euro-segelyt-adunk-a-szegeny-orzagoknak.html>)
- [8.] HVG – Alig jut magyar segély külföldre (http://hvg.hu/itthon/20130314_Alig_jut_magyar_segely_kulfoldre)
- [9.] Figyelő Online – A segélyeken is spórolnak a fejlett országok (http://www.figyelo.hu/cikkek/386836_oecd_a_megszoritasok_visszavettek_a_nemzetkozi_segelyezest)
- [10.]Európai Parlament – Milleniumi Fejlesztési Célok – 2015 után is napirenden (<http://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/content/20130121STO05409/html/Milleniumi-fejleszt%C3%A9si-c%C3%A9lok-2015-ut%C3%A1n-is-napirenden>)
- [11.]Magyar ENSZ Társaság – Magyarország részvétele a nemzetközi segélynyújtásban (<http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/450>)
- [12.]A fenntartható fejlődés honlapja – ENSZ (<http://www.ff3.hu/ensz.html>)

MELLÉKLETEK

I. számú melléklet⁵⁰

geo	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
EU (27 countries)	0.34	0.42	0.41	0.37	0.40	0.42	0.44	0.42	0.39 ^(p)
Belgium	0.41	0.53	0.50	0.43	0.48	0.55	0.64	0.54	0.47 ^(p)
Bulgaria	:	:	:	0.06	0.04	0.04	0.09	0.09	0.08 ^(p)
Czech Republic	0.11	0.11	0.12	0.11	0.12	0.12	0.13	0.12	0.12 ^(p)
Denmark	0.85	0.81	0.80	0.81	0.82	0.88	0.91	0.85	0.84 ^(p)
Germany	0.28	0.36	0.36	0.37	0.38	0.35	0.39	0.39	0.38 ^(p)
Estonia	0.05	0.08	0.09	0.08	0.10	0.10	0.10	0.11	0.11 ^(p)
Ireland	0.39	0.42	0.54	0.55	0.59	0.54	0.52	0.51	0.48 ^(p)
Greece	0.16	0.17	0.17	0.16	0.21	0.19	0.17	0.15	0.13 ^(p)
Spain	0.24	0.27	0.32	0.37	0.45	0.46	0.43	0.29	0.15 ^(p)
France	0.41	0.47	0.47	0.38	0.39	0.47	0.50	0.46	0.46 ^(p)
Italy	0.15	0.29	0.20	0.19	0.22	0.16	0.15	0.20	0.13 ^(p)
Cyprus	0.03	0.09	0.15	0.17	0.17	0.20	0.23	0.16	0.12 ^(p)
Latvia	0.06	0.07	0.06	0.06	0.07	0.08	0.06	0.07	0.08 ^(p)
Lithuania	0.04	0.06	0.08	0.11	0.11	0.11	0.10	0.13	0.13 ^(p)
Luxembourg	0.79	0.79	0.89	0.92	0.97	1.04	1.05	0.97	1.00 ^(p)
Hungary	0.07	0.11	0.13	0.08	0.08	0.10	0.09	0.11	0.10 ^(p)
Malta	0.18	0.17	0.15	0.15	0.20	0.18	0.18	0.25	0.23 ^(p)
Netherlands	0.73	0.82	0.81	0.81	0.80	0.82	0.81	0.75	0.71 ^(p)
Austria	0.23	0.52	0.47	0.50	0.43	0.30	0.32	0.27	0.28 ^(p)
Poland	0.05	0.07	0.09	0.10	0.08	0.09	0.08	0.08	0.09 ^(p)
Portugal	0.63	0.21	0.21	0.22	0.27	0.23	0.29	0.31	0.27 ^(p)
Romania	:	:	:	0.07	0.09	0.08	0.07	0.09	0.08 ^(p)
Slovenia	0.10	0.11	0.12	0.12	0.13	0.15	0.13	0.13	0.13 ^(p)
Slovakia	0.07	0.12	0.10	0.09	0.10	0.09	0.09	0.09	0.09 ^(p)
Finland	0.37	0.46	0.40	0.39	0.44	0.54	0.55	0.53	0.53 ^(p)
Sweden	0.78	0.94	1.02	0.93	0.98	1.12	0.97	1.02	0.99 ^(p)
United Kingdom	0.36	0.47	0.51	0.36	0.43	0.51	0.57	0.56	0.56 ^(p)
Iceland	0.18	0.18	0.27	0.27	0.47	0.35	0.29	0.21	0.22 ^(p)
Norway	0.87	0.94	0.89	0.95	0.89	1.06	1.05	0.96	0.93 ^(p)
Switzerland	0.39	0.42	0.38	0.37	0.42	0.44	0.39	0.45	0.45 ^(p)
Turkey	0.11	0.17	0.18	0.09	0.11	0.11	0.13	0.16	0.33 ^(p)

:=nem áll rendelkezésre p=provisional (nem végleges)

⁵⁰ Forrás: Official development assistance as share of gross national income
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/web/_download/Eurostat_Table_tsdgp100HTMLDesc_45891f00-5c92-48c3-adda-c8a5510cf2fc.htm, 2013. június 21.

SZERZŐINKHEZ (A publikálás feltételei)

1. A *Diskurzus* című tudományos folyóirat magyar nyelven beküldött tanulmányokat fogad el.
2. A kézirat terjedelme nem haladhatja meg az 50.000 karaktert. Kérjük szerzőinket a terjedelmi korlát szigorú betartására.
3. A szöveget elektronikus formátumban kérjük leadni (az MS Word bármelyik változatában elmentve) a farkas.adam@mailbox.hu email címre.
4. A tanulmányok tartalmazzák a szerző nevét és a mű címét. A név balra zárva, félkövéren, 11pt betűmérettel, kiskapitálissal szedve szerepeljen. Alatta a cím, szintén balra zárva, félkövéren, 14pt betűmérettel, kiskapitálissal szedve.
5. A következő formai kritériumokat kérjük betartani: A/4-es lapméret, 11pt betűméret, szimpla sorköz, 2 cm oldalsó és alsómargók, 2,5 cm felsőmargó, első sor behúzása 1 cm. A fejezetek és alfejezetek legelső bekezdései, illetve a pontokba szedett felsorolások utáni első bekezdések esetén azonban nem kell az első sort behúzni.
6. Az első szintű fejezet címek arab számmal sorszámozva, sorkizártan, félkövéren, 11pt betűmérettel, kiskapitálissal szedve szerepelnek. Előtte 18pt, utána 12pt térköz áll. A másodsztű alfejezetek címei sorkizártan, félkövéren, 11pt betűmérettel szedve szerepelnek, kéttagú arab számmal sorszámozva. Előtte 12pt térköz áll. Három vagy annál több szintű fejezeti rendszer csak kivételes esetben fogadható el.
7. A szöveg közbeni kiemelésként dőlt betű alkalmazható, ritkítás, aláhúzás, vastag betű, csupa nagy betű csak kivételes esetben fogadható el.
8. A közvetlen hivatkozásokat lábjegyzetekben, az oldal alján kérjük feltüntetni. A lábjegyzetben és az irodalomjegyzékben szereplő hivatkozások rendje a következő: SZERZŐ: *Cím*, évszám, kiadó, kiadás helye, oldalszám. Kérjük, hogy mindenhol vesszőt (és nem pontot) alkalmazzanak a bibliográfiai adatok között. Első alkalommal a szerző nevét kiskapitálissal, teljes egészében ki kell írni, külföldiek esetében a vezetéknev kerül előre, majd vesszővel elválasztva a keresztnév. Ha háromnál több szerző van, csak a szerkesztőt kell megjelölni a (szerk.) jelzéssel. Példa: SZLADITS KÁROLY: ..., ZAKKARIA, FAREED: ..., MEZEY BARNA (szerk.): A mű címét és alcímét dőlt betűtípussal jelöljék. Ha van alcím, akkor azt a rendes címtől ponttal szükséges elválasztani, egyébként csak a bibliográfiai hivatkozás legvégén van pont. Amennyiben folyóiratból, gyűjteményes kötetből származik a forrás, úgy a mű címe után vessző következik, majd az „in” szócska (ami kisbetűvel, kettőspont nélkül szerepel) és a folyóirat vagy gyűjteményes kötet adatai. Utóbbinak rendszerint van szerkesztője, így azt is fel kell tüntetni. Folyóirat esetén a számot az alábbi formában szíveskedjenek megjelölni: évszám/sorszám. „szám”.pl. ..., in *Magyar Jog*, 2006/7. szám, 34. o. Ezekben az esetekben nem a közvetlen forrás, hanem a folyóirat vagy gyűjteményes mű címe szerepel dőlt betűvel. Az oldalszámot kis „o” betűvel jelöljék. Internetes forrás esetén a letöltés helyét és idejét fel kell tüntetni. Példák:

¹ CSÉCSY GYÖRGY: *Védjegyjog és piacgazdaság*, 2001, Novotni kiadó, Miskolc, 36. o.

² BÍRÓ GYÖRGY: Átruházó szerződések, in *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/2. szám, 14–30. o.

³ EÖRSI GYULA: A tulajdonátszállás kérdéseiről, in SÁRKÖZY TAMÁS – VÉKÁS LAJOS (szerk.): *Eörsi Gyula emlékkönyv*, 2002, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 277–420. o.

⁴ MENYHÁRD ATTILA: A tulajdonjog tárgyai, előadás a *Symposium Iubilaei Facultatis Iaurinensis* című konferencián, 2010. szeptember 21., Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Kar.

⁵ CSIKY PÉTER: A TRIPS egyezmény szerepe a nemzetközi iparjogvédelmi rendszerben, in *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 1998/3. szám, <http://www.mszh.hu/kiadv/ipsz/199806/csiki.html>, 2010. március 14.

Egy mű ismételt hivatkozása esetén a SZERZŐ VEZETÉKNEVE valamint az „i. m.” megjelölés és az oldalszám szerepel. Ha ugyanannak a szerzőnek több műve is szerepel a hivatkozások között, az „i. m.” után zárójelben az érintett mű évszámát is fel kell tüntetni. Egymást követő lábjegyzetekben, ugyanarra a műre történő hivatkozás esetén pedig az „Uo.” és oldalszám jelölést kérjük alkalmazni.

⁶ EÖRSI: i. m. 298. o.

⁷ Uo. 332. o.

A fentiekben nem részletezett esetekre GYURGYÁK JÁNOS: *Szerzők és szerkesztők kézikönyve*, 2005, Osiris, Budapest, című mű az irányadó.

Felhívjuk szerzőink figyelmét, hogy a hivatkozási rendszer nagyfokú be nem tartása, következtelensége illetve plágiumgyanú esetén a tanulmány elutasításra kerül!

9. Egy szó szerint átvett gondolatot kötelező idézőjelbe rakni, és lábjegyzetben a forrást megjelölni. Az idézet ne legyen dőlt betűs. Több szintű idézés esetén a következő forma alkalmazandó: „...»...’...’...«...”
10. A mű végén irodalomjegyzék szerepel, a szerzők vezetékneve szerinti ábécé sorrendben, [1] [2] formátumú számozással. Formailag és tartalmilag is a lábjegyzetnél írottak az irányadóak azzal, hogy itt a folyóiratban vagy gyűjteményes műben szereplő cikkek esetén legutolsó bibliográfiai adatként a kezdő és záró oldalszámokat is fel kell tüntetni.
11. Az irodalomjegyzékben csak olyan tételek szerepelhetnek, amelyek lábjegyzetben is hivatkozásra kerültek. A megfelelő irodalomjegyzék hiánya a tanulmány elutasítását vonja maga után!
12. A (fekete-fehér) táblázatokat és ábrákat megfelelően formázva, az eredetüket a lábjegyzetknél írottak szerint feltüntetve, a szövegbe építve kell megjeleníteni.
13. A szerkesztőbizottsághoz beérkezett - formailag megfelelő - tanulmányokat az állandó és eseti tagokból álló lektori bizottságnak küldjük ki jóváhagyásra. A közlés feltétele a lektor támogató véleménye, illetve a javítandónak értékelt pontok átdolgozása.
14. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

Köszönjük, hogy megfelelően elkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat.

A szerkesztőség

TÁMOGATÓINK

SZÉCHENYI ISTVÁN
EGYETEM

UNIVERSITAS – GYŐR
ALAPÍTVÁNY

DEÁK FERENC
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR